

Voruta

Nr. 10 (748) 2012 m. gegužės 12 d. Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 1 Lt

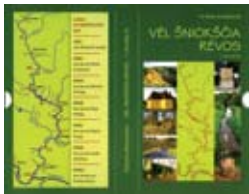
Šiame numeryje

4 **Habil. dr. Kazimieras GARŠVA**

**Užsieniečių vardų,
pavardžių rašymas
Lietuvos Respublikos
dokumentuose**

5 **Algirdas ŽEMAITAITIS**

Kur šniokščia Jūros rėvos

15 **Doc. dr. Vladas TERLECKAS**

**Be kompetencijos, su
„patikimomis“
čekistų ataskaitomis
prieš partizanus**

Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkės Irenos Degutienės sveikinimo kalba, pasakyta Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dienai paminėti skirtoje konferencijoje

LR Seimo Pirmininkė Irena Degutienė

2012 m. gegužės 7 d. pranešimas VIR

Gerbiamieji lietuviško žodžio ir spaudos puoselėtojai,

Sveikinu visus, ir čia esančius, ir dirbančius savo tiesioginį darbą bei negalinčius dalyvauti šiame šventiniame renginyje.

Lietuva turi daug ir įvairių švenčių, bet šiandieninė yra viena pamatinių. Juk tikrai ne atsitiktinai ir mūsų Konstitucijos preambulėje pabrėžiama, kad šis pamatinis dokumentas priimtas visos lietuvių tautos, ne tik prieš amžius sukūrusios savo valstybę, bet

ir per šimtmečius išsaugojusios savo dvasią, gimtąją kalbą, raštą ir papročius.

Tad mūsų kalba, mūsų raštas ir spausdintas žodis yra vienas iš kertinių valstybės ir tautos gyvavimo pamatų. O istorija ir jos audros, kurias sėkmingai įveikėme, lėmė, kad spaudos laisvė ir tautos laisvė nuo pat dvidešimtojo amžiaus pradžios sutampa ir kuria viena kita.

Manau, visi puikiai prisimename ir kiek daugiau nei prieš du dešimtmečius mūsų delnuose šiugždėjusias „Sąjūdžio žinias“ ir Sausio agresijos akivaizdoje redakcijas, spaustuvinius ir visus Lietuvos žmones suvienijusias „Laisvos Lietuvos“ numerius, ir gimstančius naujus ir jaunus leidinius, kurie turėjo brėžti kokybiškai kitokios žiniasklaidos Laisvoje Lietuvoje gyvenimą.

Prisimename ir su savotiška nostalgija, bet ir su džiaugsmu, kaip kažka, kas liko brangu ir artima. Tačiau linkėčiau visa tai prisiminti ne nostalgikškai. Juk anuomet kiekvienas naujas leidinys, kiekviena spaustuvė buvo kažkas naujo, kažkas nežinomo, kažkas – ką reikia kurti ir atrasti. Todėl linkėčiau prisiminti tą jausmą, kai atgimstanti lietuviška spauda buvo tarsi atsiveriantys vartai į naujoves, į galimybę kurti naujoviškai ir kokybiškai.

Tikiu, kad visi kalbėsiantys po manęs daug giliau ir išsamiau pažvelgs į dviejų dešimtmečių pasiekimus ir dar neįsikūnijusias viltis. Sąmoningai pabrėžiu žodžių junginį „dar neįsikūnijusias“, nes šie žodžiai reiškia, kad vis dar turime ko siekti ir kur tobulėti.

Dabartinės elektroninės žiniasklaidos ir technologinių, internetinių naujovių aki-vaizdoje tai tampa vis aktualiau ir aktualiau. Nes mums visiems kyla naujas iššūkis – kūrybiškai padėti sugyventi informacinių technologijų naujovėms ir amžių išbandymus atlaikiusiam spausdintam žodžiui. Tikiu, kad Jums tai pavyks. Tikiu, kad ir Lietuvos žmonės nepraras to jausmo, kuris apima į rankas paėmus dar vis spaustuvės dažais kvepiančius: knygą, žurnalą, laikraštį. Kūrybiškus ir kokybiškus spausdinto žodžio nešėjus.

Todėl ir šiandien noriu pabrėžti, kad Jūs esate šios kūrybos tęsėjai. Jūsų rūpesčiu lietuviškas žodis šiandien saugo lietuvišką tapatybę. Geriau nei bet kas kitas žinote, kad spaudos laisvė – tai kartu ir moralinis išpa-reigojimas tiesai, žmogiškumui, bendroms mūsų tautos ir visų tautų vertybėms.

Šios gražios šventės proga noriu Jums visiems padėkoti: kurie kantriu kasdieniu darbu ištikimai tarnauja gimtajam žodžiui, kurių rūpesčiu esame ir – neabejoju – būsimieji gilių tradicijų, stiprių dvasinių šaknų tauta ir valstybė.

Tebūna lietuviškas žodis laisvas, atsakingas ir gyvas.

Irena DEGUTIENĖ

Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkė

Šaltinis: www.lrs.lt

Danos Buinickaitės nuotr.

Apie valstybę ir spaudą*

Romualdas OZOLAS, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, Vilnius

Romualdas Ozolas

Gerbiamieji šios šventinės konferencijos dalyviai!

Kad nepasimestų kur nors pakeliui, svarbiausią mintį pasakysiu iš karto: *spauda yra tautos valstybinė atmintis*. Ilgaamžė Lietuvos valstybingumo istorija kaip reta akivaizdžiai leidžia patikrinti šio teiginio pagrįstumą. Koks buvo valstybingumas, tokie buvo ir kalba, raštas, spauda. Tik tada, kai valstybės nelikdavo, savo valstybės siekius reprezentuoti imdavosi tauta, tokiais momentais įvykdydama ir didžiausius spausdinto žodžio vartosenos pertvarkymus. Tai liudija

ir ankstyviausios su reformacijos judėjimu Lietuvoje susijusios naujųjų laikų nepriklausomybinės tendencijos, davusios mums pirmąsias spausdintas lietuviškas knygas ir kitus leidinius, ir naujausių laikų *nepriklausomybininkai*, pasirodę su „Aušra“ ir „Varpu“, XX amžiuje – išsivadavimo kovotojai ir veikėjai su partizanine ir pogrindžio spauda, pagaliau – Sąjūdžio spaudos fenomenas.

Šiandien, kai nuo tų spaudos reiškinių mus skiria ne vienas dešimtmetis, o nuo 2004-ųjų metų pati Lietuva gyvena nebe valstybinio, o privataus kapitalo integracinių procesų politiškai valdomame subregione – Europos Sąjungoje – Lietuvos spauda ir visa informacinė erdvė yra pasikeitusi sunkiai beatpažįstamai, nors kai kuriuos nacionalinius ypatumus išsaugo.

Kaip galima būtų apibūdinti šiandieninį valstybės ir spaudos santykį, kaip to reikalauja mano pranešimo tema?

Vienareikšmiškai jį būtų galima apibūdinti taip: *spauda valstybei neatstovauja*. Tai šen, tai ten bandoma atstovauti tautai, tačiau beveik be išimties visur valstybė tapatinama su valdžia, partijomis, bet kadangi valdžia beveik visada ir visiems yra bloga, o už

Nukelta į 10 p.

Suvalkų sutarties faktai ir interpretacijos

Varėnos vieta varžybose dėl Vilniaus 1920 metais

Hum. m. dr. Česlovas LAURINAVIČIUS, Lietuvos istorijos instituto XX a. istorijos skyriaus vedėjas, vyresnysis mokslo darbuotojas, Vilnius

Česlovas Laurinavičius

Pirmoji Lietuvos nepriklausoma valstybė kūrėsi daugiausia remdamasi tautos apsisprendimu. Žmonių – absoliučia dauguma lietuvių – valia lėmė tos valstybės atsiradimą. Tačiau valstybei atsirasti nemažos reikšmės turėjo ir kiti veiksniai – dvasiniai bei materialūs – tarp jų ir politinės geografijos veiksniai: upės, keliai, geležinkeliai bei miestai, sutelkiantys savy svarbius susisiektimo ryšius. Neabejotinai svarbiausiu tokio pobūdžio miestu Lietuvos valstybei buvo Vilnius, tačiau didelės svarbos turėjo ir Kaunas, Klai-

pėda, taip pat Seinai, Alytus, Varėna.

Varėnos strateginę reikšmę pirmiausia lėmė ta aplinkybė, kad per ją ejo geležinkelis Peterburgas-Varšuva (kurio 150 metinės sutampa ir su Varėnos stoties metinėmis). Minimas geležinkelis savo laiku buvo statomas siekiant pagerinti susisiekimą tarp Rusijos centrinių gubernijų ir tuo metu rusų valdomų lenkų bei lietuvių žemių. Kitaip tariant, tas geležinkelis turėjo pasitarnauti Rusijos Imperijos galiai. Tad neatsitiktinai po Pirmojo pasaulinio karo atgimusios Lenkijos vadovai, siekdami ant sugriuvusios Rusijos Imperijos pamatų atkurti vadinamą Pax Poloniją, kitaip tariant, lenkišką Imperiją, dėjo pastangas užvaldyti minimą geležinkelį su Gardinu bei Vilniumi bent iki Daugpilio. Tokios lenkiškos ambicijos ne tik provokavo rusus, bet ir kėlė rimtą skepticizmą tarp daugelio Vakarų pasaulio politikų, nes buvo akivaizdu, kad su Lenkijos atgimimu atgimsta ir šimtmečiais trukusios imperijų varžybos dėl dominavimo erdvėje į Rytus nuo Baltijos.

Nukelta į 9 p.

Mažoji Lietuva

Iš šviesa, ir tiesa

Vytautas ŠILAS, Mažosios Lietuvos reikalų tarybos pirmininkas, Vilnius

Atminimo lenta dr. Kaziui Trukanui

Per atminimo lentos dr. Kaziui Trukanui atidengimo iškilmes kalba dr. Algirdas Matulevičius

Atidengus atminimo lentą dr. Kaziui Trukanui, Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnazijoje įvyko moksleivių koncertas

Klaipėdos miesto, Lietuvos jūrų vartų į pasaulį, Vytauto Didžiojo gimnazija švenčia 90 metų sukaktį. Tai nėra eilinės istorijos mokykla. Nebuvo eiliniai ir šios lietuviškos mokyklos direktoriai – pirmieji, šviesūs lietuvininkai Vilius Gaigalaitis ir Martynas Krukis (1922–1924), iš pastarojo direktoriaus pareigas perėmęs rašytojas, matematikas Pranas Mašiotas (1924–1928). Ypač sviri buvo kito mokyklos direktoriaus teologinio išsilavinimo, filosofijos mokslų daktaro Kazio Trukano veikla. Jo atminimo ir veiklos įvertinimo ženklu tapo Mažosios Lietuvos reikalų tarybos (MLRT) Klaipėdos krašto rūpesčių ir surinktoms lėšomis 2012 m. balandžio 20 d. ant Vytauto Didžiojo gimnazijos fasado atidengtas jam skirtas horeljefas (autoriai architektas Adomas Skiezgelas ir skulptorius Rimantas Eidėjus).

Mažosios Lietuvos Klaipėdos kraštas ir Vilnija – tai du Lietuvos sparnai, be kurių mūsų valstybė negali tvirtai laikytis. Abi šios etninės teritorijos turėjo (o Vilnija ir dabar turi) lietuviškos tautinės savimonės problemų. Štai tokioje tautinių vertybių netekusioje žemėje teko darbuotis 1925 m. iš lenkų okupuotos Vilnijos persikėlusiam į Klaipėdą ir čia pedagogo darbą ėmusiam dirbti dr. Kaziui Trukanui.

Tenka prisiminti problemišką lietuviškų mokyklų situaciją Klaipėdos krašte. 1800 m. čia veikė 77 lietuviškos mokyklos, kuriose lietuviukai mokėsi iš lietuviškų vadovėlių, su kuriais mokytojai kalbėjosi lietuviškai. Nuo 1873 m. visi vaikai Mažajoje Lietuvoje buvo mokomi tik valstybine vokiečių kalba (išskyrus tikybos mokymą). Jie buvo fiziškai baudžiami, jei kalbėdavosi lietuviškai. Taip XX a. prad. Klaipėdos krašte nebeliko nė vienos lietuviškos mokyklos. Kaip lietuviškai Vilnijoje, taip ir lietuvininkai Mažajoje Lietuvoje buvo stipriai nutautėję – vieni aplenkėję, kiti suvokietėję.

Po sėkmingo 1923 m. sukilimo Klaipėdos kraštas buvo prijungtas prie Lietuvos Respublikos. Deja, tik autonomijos teisėmis. Keršydama už sukilimą Prancūzija parengė tokią Klaipėdos krašto konvenciją, pagal kurią vietinei provokiškai valdžiai buvo leista savaip tvarkyti ne tik socialinius ir ekonominius, bet ir švietimo reikalus. Pirmoji lietuviška ir neilgai gyvavusi E. Simonaičio vadovaujama krašto direktorija priėmė įsakus dėl lietuvių kalbos vartojimo pradinėse (liaudies) mokyklose. Baigę jas visi turėjo gebėti kalbėti ir lietuviškai, ir vokiškai. Tai kėlė didžiulį senosios valdininkijos ir vokiečių mokytojų, finansiskai remiamų Vokietijos, priešišumą lietuviškumui. Panašią bėdą dabar turime Vilniaus apskrityje kur, mums patiems tolerantiškai leidus, švietimo reikalus, faktiškai, tvarko

Lietuvos lenkų rinkimo akcija. Dažnai nesusimąstome, kad tik tuomet, kai švietimo reikalus valstybėje tvarko (jei neapsileidusi) Švietimo ministerija, o ne kitoms valstybėms tarnaujantys regioniniai politikai, tik tuomet mokykla ugdo tikrus, lojalius savo šalies piliečius.

Autonominio krašto vykdomosios valdžios organai – direktorijos – nestėgė valstybinių lietuviškų mokyklų. Šiai problemai spręsti dr. K. Trukanas kartu su kitais 1926 m. ikūrė Klaipėdos krašto mokyklų draugiją. Draugijos rūpesčiu buvo steigiamos privačios lietuviškos pradžios mokyklos. Nors tik šešiose Klaipėdos krašto pradinėse mokyklų mikrorajonuose vokiečiai turėjo daugumą, 1929 m. iš Klaipėdos krašte veikusių 235 pradinėse mokyklų dar tik 10 buvo lietuviškos (16 mišrios), o visos kitos – vokiškos. 1936 m. Klaipėdos krašte jau veikė 45, o 1937 m. lietuviškų mokyklų buvo 55. Jei ne 1939 m. nacistinė Klaipėdos krašto aneksija, lietuviška mokykla taptų vyraujančia šiame krašte.

Kad baigusieji lietuviškas mokyklas galėtų testuoti mokslą lietuvių kalba, ėmė veikti ir trys privačios Klaipėdos krašto lietuviškos gimnazijos. Klaipėdoje – Vytauto Didžiojo, Pagėgiuose – Kristijono Donelaičio, o Šilutėje – Vydūno. Visų lietuviškų mokyklų pastatų nuoma, mokytojų atlyginimus apmokėjo ne, kaip turėtų būti, direktorija, o LR Švietimo ministerija. Gimnazijoms iš LR biudžeto lėšų buvo pastatyti gimnazijų pastatai – Pagėgiuose 1932 m., Šilutėje – 1938 m., o Klaipėdoje – 1934 m.

Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnazijos pastatas, pastatytas per vienerius metus, atsirado atkaklių dr. K. Trukano pastangų dėka. Energingas ir randantis bendrą kalbą su kolegomis, dr. K. Trukanas puikiai suprato, kad būtent mokykla nulems krašto jaunimo pilietinę orientaciją. Gimnazija tapo lietuviškumo švyturiu Klaipėdos krašte ir gaivino merdėjančią vietos gyventojų lietuviškumą. Dr. K. Trukano pastangomis 1926 m. buvo įsteigta Klaipėdos krašto lietuvių visuomenės sąjunga, 1934 m. – lietuvių organizacijų komitetas. Jis vadovavo lietuvių tautininkų sąjungos Klaipėdos krašto skyriui, buvo renkamas į Klaipėdos krašto ir miesto seimelius. Dr. K. Trukanas vadovavosi mūsų tautos himno žodžiais, iškaltais gimnazijos fasado viršuje: „ir šviesa, ir tiesa mus žingsnius telydi“. Šio veiklaus tautininko, kaip ir kiekvieno lietuvių patrioto, ženklas buvo Gedimino Stulpai (pastaba: saulutė su Gedimino Stulpais atminimo lentoje sunkiai įžiūrima). Iš istorijos reikia mokytis – dr. K. Trukano veikla Klaipėdos krašte yra pamokanti tiems, kurie šiandien

turi spręsti Vilnijos švietimo problemas.

Horeljefo atidengimo ceremoniją iškilmingai pradėjo Vytauto Didžiojo lietuvių liaudies ansamblis. Sveikinimo žodžius tarė miesto meras Vytautas Grubliauskas, mokyklos direktorius Stasys Ruiba, vaikai – Arūnas Trukanas. Mažosios Lietuvos reikalų tarybos pirmininkas Vytautas Šilas savo kalboje atkreipė susirinkusiųjų dėmesį į mokyklos vaidmenį jaunimo patriotizmo ugdymui. Mokslo ir enciklopedijų leidybos centro vyresnysis mokslinis redaktorius, istorikas dr. Algirdas Matulevičius akcentavo, kad iš lietuviškų Vidžių apylinkių, Breslaujos apskrities (dabar Baltarusija) kilęs ir švenčionių lietuvių gimnazijos direktoriumi dirbęs dr. K. Trukanas yra vienas iš nedaugelio ir Didžiai, ir Mažajai Lietuvai nusipelnęs žmogus. Jis sakė, kad šiai asmenybei aprašyti skirta gana daug vietos „Mažosios Lietuvos enciklopedijoje“. Apie jį bus rašoma ir „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“. Prie kalbėtojų prisijungė ir Mažosios Lietuvos reikalų tarybos Klaipėdos krašto skyriaus pirmininkas menotyrininkas Petras Šmitas, kuris dėkojo visiems prisidėjusiems prie atminimo lentos.

Atidengus atminimo lentą, gimnazijos salėje įvyko išpūdingai įvairiaspalvis, apgalvotai parengtas moksleivių koncertas, garbės raštais buvo pagerbti jos mokytojai. Į jubiliejinę iškilmes atvyko ir nemaža žilaplaukių gimnazijos auklėtinių, būrys K. Trukano giminaičių. Tarp jų garbin-

giausia – dr. K. Trukano duktė, buvusi šios gimnazijos mokytoja Audronė Trukanaitė (beje, Trukanų šeima anuomet gyveno gimnazijos pastate). A. Trukanaitė pasidalino atsiminimais apie šios gimnazijos prieškarinio metus, apie hitlerininkų siautėjimą Klaipėdos krašto aneksijos išvakarėse, apie atėjusių nacių terorą.

Atminimo lenta daug Mažosios Lietuvos Klaipėdos krašto labai nuveikusiam didlietuviui dr. K. Trukanui – tai jau antroji atminimo lenta šiame mieste, atsiradusi Mažosios Lietuvos reikalų tarybos pastangomis. Pirmoji buvo to paties architekto Adomo Skiezgelio suprojektuota atminimo lenta Prūsų Lietuvos tautinės tarybos steigėjui Jonui Vanagaičiui. Beje, himno „Lietuvninkai mes esam gimę“ autoriui Georgui Zauerveinui (Jurgiui Girėnui) 2011 m. Klaipėdoje pastatytos skulptūros (skulptorius G. Jonkus, architektas V. Mazurkevičius) sumanytojas buvo MLRT Klaipėdos krašto skyriaus vicepirmininkas dr. Aleksandras Žalys. Kai kurie Klaipėdos veikėjai stengiasi „atvokietinti“ Klaipėdą, o šis skyrius nori, kad Klaipėda pasipuoštų ir džiaugtųsi naujais lietuviškumo akcentais, kad atsirastų atminimo lentos įžymiems mažlietuviams Enziui Jagomastui, Jokūbui Stikloriui, kad miesto Atgimimo aikštėje būtų pastatytas paminklas Vydūnui. Palinkėkime šiems pasišventėliams sėkmės!

Jono Česnavičiaus nuotr.

Vorutos fondas išleido dr. Martyno Purvino knygą **Mažosios Lietuvos etnografiniai kaimai**,

Trakai: Voruta, 2011, 352 p., spalvota, iliustruota.

Knygą galite įsigyti Lietuvos knygynuose, Vilniaus centriname knygyne, Martyno Jankaus muziejuje Bitėnuose, Mažosios Lietuvos muziejuje Klaipėdoje, Šilutės muziejuje ir Vorutos redakcijoje. buhalterija@voruta.lt

AUTORIŲ DĖMESIUI!

Dėkojame visiems, kurie „Vorutai“ siunčia savo sukurtus rašinius, ir primename, kad rašiniai turėtų būti ne didesni kaip 7 000–8 000 simbolių (spaudos ženklų), iliustracijos ir nuotraukos siunčiamos jpg, tiff formatu. Rašiniai siunčiami el. p. vorutosfondas@voruta.lt. Siunčiami straipsniai turi atitikti kalbos kultūros reikalavimus, t. y. suredaguoti, nuotraukos ir iliustracijos turi turėti metrikas, t. y. reikia nurodyti, kas yra tose nuotraukose, kas nuotraukų autoriai bei šaltiniai.

Kitiems laikraščiams siųsti straipsniai yra nepriimami.

Pagarbiai
Redakcija

Smalininkai. II d. Pasienio postas ir pašto stotis

Dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Dabartinių Smalininkų apylinkės buvo gyvenamos jau nuo seno – čia buvo aptiktas naujojo geležies amžiaus degintinis kapinytas. Vikingų epocha paliko savus radinius. Kovų su kryžiuočiais laiku ta vietovė taip pat minėta. Pavyzdžiui, 1395 m. spalio 18 d. pagal Ordino žvalgų duomenis sudarytame kryžiuočių karo kelių aprašyme Nr. 20 buvo apibūdinta galima užpuolikų žygio trasa į Vaiguvo žemę. Tada pirmoji kryžininkų nakvynė buvo numatyta Trapėnuose (Nemuno kairiajame krante). Persikėlus per didžiąją upę toliau siūlyta žygiuoti palei Šventės (Šventosios) upelį, ten apsistoiant antrajai nakvynei. Tuomet į vakarus nuo to upelio (gal dabartinių Smalininkų plote) buvusi pasienio prūsų vietovė. Gailla, kad ši gyvenvietė anuomet nebuvo įvardinta, todėl taip ir liko nežinomas dar senųjų skalvių vartotas vietovardis.

Matyt, Šventosios upelio žiotys buvo gerai žinomos LDK ir Kryžiuočių ordino žmonėms, nes jos buvo prisimintos sudarant garsiąją Melno taikos sutartį ir nustatant net penkis šimtus metų išlikusią valstybinę sieną. Tuomet abiems pusėms ginant savo interesus, galop susitarta dėl sienos palei Šventosios upelį (o ne palei kokią kitą didesnę upę). Gal tai rodo, kad Šventoji daugelio buvo suvokiama kaip gana aiški riba (gal nuo seno skyrusi skalvių žemes nuo kitų genčių plotų). Gal tuomet nustatytoji riba rodė savotišką kompromisą – Kryžiuočių ordinas gal atsisakė pretenzijų į Karšuvos plotus, o LDK atsisakė Skalvos (dar Mindaugo laikais vadintos lietuviška žeme).

1422 m. sutarus dėl valstybinės sienos, ties Šventosios upelio žiotimis kertančios Nemuną – anuomet svarbiausią susisiekimo trasą – reikėjo sukurti pasienio postą ir muitinę – didelių pajamų šaltinį. Pasibaigus ilgaamžėms kovoms tarp Kryžiuočių ordino ir LDK, iš Nemuno baseino į Vakarus pradėta plukdyti vis daugiau eksportinių prekių. Apmokestinus tą gausėjusį krovinių srautą, buvo galima neblogai pasipelnyti.

Idomu, kad svarbesnė pasienio užkarda anuomet buvo kurti dešiniajame Nemuno krante (ties dabartiniais Smalininkais), o ne kairiajame – lyg ir arčiau Ragainės (tada svarbiausio šio krašto centro). Veikiausiai tą lėmė jau minėtas Nemuno vingis, priplukdydavęs praplaukiančius laivus prie dešiniojo kranto.

Pavyzdžiui, kairiajame Nemuno krante ir pačiame pasienyje isikūrusius Šilėnus nuo upės skyrė platus ir lėkštas, kasmetinių potvynių užliejamas smėlynų ruožas. Ten teko kurtis atokiau nuo upės, tik iš tolo stebint upę praplaukiančius laivus. Veikiausiai ir todėl Šilėnai anuomet netapo reikšminga gyvenvieta, svarbiausiu pasienio postu liko Smalininkai.

Dešiniajame, aukštesniame, krante isikūrus, atsidurta visai greta praplaukiančių laivų. Ten buvo patogiau ne vien muitininkams, bet ir siekiantiems kitaip pasipelnyti iš atvykėlių. Būta ir savotiškų varžybų, konkurencinės kovos, prekybinio karo ženklų.

Antai, nuo seno Nemuno pakrantėje, abipus Šventosios upelio žiočių veikė dvi karčemos (smuklės). Viena jų buvo LDK, kita Prūsijos pusėje, tad, matyt, būta aršios konkurencijos, kviečiant praplaukiančiuosius palikti savo pinigėlių vienai ar kitai valstybei (gal kai kurie atvykėliai pajėgdavo pabuvoti abiejose užegoje).

Beje, Šventosios upelio žiotys ilgai buvo nestabilios. Didesnieji Nemuno potvyniai jas užpildavo smėliu, tad upeliui tekdavo prasigrauzti aplinkinį kelią, kartais išvingiuojant panemune, kartais vėl grįžtant į tiesesnę vagą. Matyt, praelyje būta savų keblumų, kai svarbiausias valstybinės sienos orientyras klaidžiodavo šen bei ten. Kita vertus, senais laikais preciziškas sienos trasos nužymėjimas nebuvo itin svarbus – reikšmingesni gal būvę koks pasienio postai. Tuo labiau susirūpinta XIX a., kai LDK žemes aneksavusi Rusijos imperija pradėjo rūpintis tikslesniu sienos trasos nužymėjimu, sudarinėti atitinkamas sutartis su Prūsija, rengti tikslesnius to ruožo žemėlapius.

Smalininkus sureikšmino ir anuometinis

Senoji ir naujoji Smalininkų muitinės. 2004 m. gegužės mėn.

sausumos kelias. XIV–XV a. iš Kryžiuočių ordino valstybės į LDK vedė trys svarbiausi prekybos keliai: šiaurinis per Klaipėdą, pietinis per Augustavą ir Gardiną, o vidurinis per Smalininkus. Pastarasis (tiesiausias ir gal pagrindinis) ėjo iš Karaliaučiaus per Įsrutį į Ragainę. Ten keltasi per Nemuną ir dešiniuoju upės krantu keliauta per Smalininkus į Kauną ir dar tolyn. Taikesniais metais tuo keliu į LDK gabentos prekės iš Vakarų (vandens kelias sustodavo rudenį užšalant upei ir atsikurdavo tik pasibaigus pavasario potvyniams).

Palaiptu kurti tarpvalstybinio pašto sistema. Pavyzdžiui, 1699 m. raitieji paštininkai du kartus per savaitę gabendavo pašto siuntas iš Karaliaučiaus per Tilžę ir Ragainę, Smalininkus ir Jurbarką į Kauną ir Vilnių. XVIII a. pradžioje svarbiausia tarptautinio pašto trasa buvo maršrutas Karaliaučius–Tilžė (ties ja persikeliant per Nemuną), toliau keliauta dešiniuoju upės krantu, ties Smalininkais kertant valstybinę sieną. 1710 m. Smalininkuose buvo Tilžės pašto valdybos skyrius.

XVIII a. pabaigoje senąjį panemunių pašto kelią pakeitė plentas Tilžė–Mikytai–Vilkyškiai–Smalininkai. Anuomet pagrindinis pašto kelias (kurį aptarnavo valstybinė pašto tarnyba) Berlynas–Karaliaučius–Gumbinė–Tilžė buvo pratestas iki Kauno (veikiausiai trasa Tilžė–Smalininkai–Jurbarkas–Kaunas). Tik 1850 m. kaip vyraujanti buvo nurodyta tiesesnė kurjerių pašto trasa Karaliaučius–Įsrutis–Stalupėnai–Kaunas, jau palikusi nuošalyje panemunes ir Smalininkus.

XIX a. pradžioje per Rytprūsius ir Mažąją Lietuvą tranzitu gabentos pašto siuntos iš Vakarų Europos į Rusiją. Tuomet veikė dvi tarptautinio pašto linijos: Karaliaučius–Klaipėda–Sankt Peterburgas ir Karaliaučius–Tilžė–Smalininkai–Jurbarkas–Kaunas–Vilnius–Maskva.

1812 m. Smalininkuose veikė Tilžės pašto valdybos svarbus padalinys – pašto stotis. Tuomet pašto siuntos iš Tilžės vežimais gabentos iki Smalininkų, o iš ten jau raiteliai jas pristatydavo į Jurbarką ir Kauną.

Pasienio pašto stotis buvo ne vien siuntų perkrovimo vieta, bet ir papildoma užkarda. Antai, 1831 m. Rusijos imperijoje kilus didelei choleros epidemijai, Smalininkuose buvo įsteigta pašto apsaugos stotis. Ten būdavo dezinfekuojami iš Rusijos atvežami laišškai ir siuntiniai.

Tuomet išplėtotą Smalininkų pašto tarnybą su gausiais tarnautojais skatino ir pačios gyvenvietės plėtra. Išliko įvairių žinių apie anuometinius tos įstaigos darbuotojus: pašto siuntų gabentojus, pašto karietų vežėjus, laiškanėšius, raituosius paštininkus ir pan. Pavyzdžiui, 1852 m. minėtas pašto gabentojas Bulbekas, 1853 m. – pašto konduktorius Gragenas (aptarnavęs reisą Tilžė–Smalininkai), 1858 m. – pašto vežimo vadovas ir laiškanėšys Vaikuzaitis, 1861 m. –

pašto siuntų gabentojas invalidas seržantas Mecdorf. Minėti įvairūs personaliniai pokyčiai Smalininkų pašto tarnyboje.

Įprastinę pašto gabenimo trasą Karaliaučius–Tilžė–Smalininkai–Kaunas galop nukonkuravo 1835–1837 m. nutiestas reikšmingasis plentas Karaliaučius–Toplaukis–Įsrutis–Stalupėnai–Eitkūnai, atvėręs patogesnio ir spartesnio susisiekimo su Kaunu ir Maskva galimybes.

1871 m. Smalininkų pašto skyrius buvo likęs vienu iš 25 tokių skyrių, veikusių anuometinėje Ragainės apskrityje.

Navigacijos Nemunu sezonu pašto siuntos iš Tilžės į Smalininkus paprastai plukdytos reisiniais garlaiviais. XX a. pradžioje atsirado dar viena pašto siuntų gabenimo galimybė, nuo Tilžės iki Smalininkų nutiesus siaurąjį geležinkelį. Jam pradėjus veikti (1902 m. rugpjūčio 12 d.) prie Smalininkų geležinkelio stoties buvo įsteigta geležinkelio pašto įstaiga. Ji surinkdavo pašto siuntas, jas skirstydavo ir siųsdavo adresatams.

Taip per šimtmečius kito Smalininkų paštas – raitus žygūnus ir pašto kariatas keitė reisiniai garlaiviai ir pašto vagonai. Kita svarbiausia pasienio posto įstaiga buvo muitinė, taip pat įvairiai kitusi bėgant amžiams.

Žinoma, kad XVIII a. Smalininkuose veikė vandens kelių muitinės valdyba, kur darbavosi atitinkami pareigūnai.

Po įvairių administracinių reformų XIX a. pradžioje Smalininkuose buvo įsteigta vyriausiosios muitinės valdybos būstinė. Gausūs muitinės tarnautojai ir pasienio sargybiniai turėjo prižiūrėti ne vien sienos perėjimo postą, bet ir visą krašto dalį nuo Smalininkų iki Pagėgių, kontroliuoti krovinių ir asmenų judėjimą Nemuno abiejose pakrantėse.

Tiesa, anuomet nesugebėta (veikiausiai to ir nesiekta) įrengti kokios „geležinės uždangos“ pasienyje, kokios buvo kuriamos dar mūsų prisimenamais sovietiniais laikais. Šiose apylinkėse sugebėdavo darbuotis apsikresni vietiniai kontrabandininkai, vėliau ir knygnešiai. Atrodo, kad kur kas gausesnės pasienio prižiūrėtojų pajėgos buvo sutelktos kitapus valstybinės sienos trasos, kur kai kada šimtai Rusijos kareivių būdavo išrikiuojami gyva grandine, turėjusia atbaidyti tuometinės tvarkos pažeidėjus.

Prūsijos pusėje Smalininkų muitinės tarnautojai buvo išskirstyti po daugelį apylinkių gyvenviečių. Pavyzdžiui, 1819 m. Viešvilėje buvo isikūres pėsčiasis sienos prižiūrėtojas F. F. Gravertas. Šereiklaukyje buvo apsistosios puskarininkis F. Kumas. Senuosiuose Šakiuose ir Kalėnuose prie Jūros upės tada gyveno akcizo prižiūrėtojai J. F. Ernstas ir F. Kleinas. Žagmantų kaime buvo isikūres karo chirurgas K. F. Bliucheris, kurio paslaugų galėjo prireikti pasieniečiams ir muitininkams.

Tuomet Vilkyškiuose gyveno vyriausia-

Nemuno pakrantėje ties Šventosios upelio žiotimis likusios ilgaamžės valstybinės sienos žymės. 2002 m. birželio mėn.

sis sienos prižiūrėtojas F. G. Kalau fon Hofė ir muitininkas Pilcas. Kitas aukštas muitinės pareigūnas – apylinkės prievaizdas K. Rad-siboras buvo apsistosios Viešvilėje.

Daug įvairių muitinės tarnautojų gyveno pačiuose Smalininkuose: inspektorius-vizitatorius F. B. Šulcas, kasos kontrolierius Ranas, medienos kontrolierius J. V. Engelkė, raitasis sienos prižiūrėtojas F. T. Gerlachas, vyriausias mokesčių asistentas Meihioferis. 1822-1839 m. Smalininkų muitinės vyriausioju inspektoriumi tarnavo Le Juge.

Išlikusiuose šaltiniuose minima dar daug įvairių muitininkų ir pasieniečių, skirtingais metais tarnavusių Smalininkuose. Veikiausiai tais laikais būta pareigūnų rotacijos – gal bent vyresnieji tarnautojai būdavo pakaitomis atsiaunčiami iš kitur. Matyt, į pasienio tarnybą dažniau būdavo skiriami nevietiniai, gal atitinkamą kvalifikaciją igiję ir patikimesni (valdžiai lojalūs) vokiečių tautybės žmonės. Vietos lietuvininkams tekdavo kitokie darbai. Gal taip anuometinė administracija vengė viešųjų ir privačiųjų interesų konfliktų (gal pasieniečiais įdarbinti vietos lietuvininkai nebūtų uoliai gaudę kontrabandininkų ir kitokių pažeidėjų – savo kaimynų, pažįstamų ar giminių).

Smalininkų muitinės tarnyba anuomet buvo bene reikšmingiausia apylinkių įstaiga su daugeliu tarnautojų, turėjusi įtakos didelės teritorijos gyvavimui ir vietos žmonių likimams.

Tai muitinei būdavo skiriamos valstybinės lėšos reikalingiems įrengimams, pastatų remontui ir statybai. Taip XIX a. pabaigoje šalia senųjų muitinės pastatų buvo pradėta naujo didesnio ir patogesnio trobesio statyba. Buvo kareivinės pasieniečiams, konfiskuotų ar sulaukėtų prekių sandėliai ir kitkas. Faktiškai veikė dvi muitinės – viena tikrindavo važiuojančius sausumos keliu, kita – plaukiančius Nemunu.

Atrodo, kad Smalininkų muitininkai aršiai nekovojo su knygnešiais, lietuviškos spaudos draudimo laikotarpiu į Didžiąją Lietuvą masiškai tempdavusiais ryšulius su Ragainės, Tilžės ar kitose spaustuvėse parengtais lietuviškais leidiniais. Kiek žinoma, knygnešius uoliau gaudė Rusijos pasieniečiai. Gal Prūsijos pusėje laikytasi nuostatos, kad reikia kontroliuoti į valstybę įvežamas prekes, o visokių eksportu (naudingu krašto ekonomikai) tegul užsiima kas tik nori. Anuometinės carinės Rusijos antilietuviškos represijos kaimynams buvo netgi naudingos – nemažai papildomų darbuotojų tuomet įdarbinta Mažosios Lietuvos spaustuvėse, iš to pelnydavosi knygnešystės talkininkai.

Iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios

Dokumentai

LR Seimo pirmininkei Irenai Degutienei

Užsieniečių vardu, pavardžių rašymas
Lietuvos Respublikos dokumentuoseHabil. dr. Kazimieras GARŠVA, „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos“ (1994, 1996, 1997, 2005, 2006) bendraautoris, „Vilnijos“ draugijos pirmininkas, Vilnius

Lietuvos Respublikos Seimas buvo pasirinkęs svarstyti vardų ir pavardžių rašymo dokumentuose įstatymo projektą, kuriame pagal Konstitucinio teismo sprendimą ir Latvijos pavyzdžių užsienietišškai galima rašyti antrajame paso puslapyje. Po lietuviškos vardo ir pavardės formos tą patį būtų buvę galima rašyti visuose kituose LR dokumentuose. Bet Seimo teisės ir teisėtvarkos komitetas šiam projektui J. Sabatausko, Č. Stankevičiaus, A. Žemaičio ir kitų balsais nepritarė, o Č. Stankevičius po to vėl įregistravo įstatymo projektą, kuris leistų Lietuvos valstybės išduodamuose visuose dokumentuose užsieniečių ir jų šeimos narių pavardės rašyti vien užsienietišškai lotyniško pagrindo rašmenimis. Slavų, kinų, žydų, armėnų, gruzinų ir kitos nelotyniškos abėcėlės nebūtų tautybių lygybės principu vartojamos – jos ir toliau transliteruojamos į lietuvių kalbą, o su lenkų, vokiečių ir kitomis pavardėmis to daryti neleidžiama.

Seimo vicepirmininkas Č. Stankevičius aiškina, „kad užsieniečių pavardės reikia rašyti taip, kokios jos yra [...], užsieniečiams, kurie nėra Lietuvos piliečiai, turi galioti kitos taisyklės. Tai ne lietuvių kalbos dalykas. Užsieniečiai pirmiausia yra užsieniečiai, ir Lietuvos valstybinės kalbos įstatymas jų nereguliuoja“ („Respublika“, 2012-05-04, p. 4).

Iš tikro Lietuvos Respublikos įstatymai reguliuoja viską, kas dedasi Lietuvos teritorijoje, o Konstitucijos 14 str. skelbia: Valstybinė kalba – lietuvių kalba. Valstybinės kalbos įstatymas Lietuvos teritorijoje liečia ne tik Lietuvos Respublikos piliečius, bet ir užsieniečius: jo 22 str. skelbia, kad Lietuvos visuomenės informavimo priemonės (spauda, televizija, radijas ir kt.), visi knygų ir kitų leidinių leidėjai privalo laikytis taisyklingos lietuvių kalbos normų; valstybė rūpinasi taisyklingos lietuvių kalbos prestižu, sudaro sąlygas saugoti kalbos normas, asmenvardžius, vietovardžius, tarmes (19 str.), visi viešieji užrašai turi būti

taisyklingi (23 str.). Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas (8 str. 4 p.) reikalauja saugoti lietuvių kalbos savitumą, lietuvių kalbai būdingą sakinines ir rašto kalbos vienvė.

Kiekvienas nelietuviška rašyba užrašytas žodis, kiekviena svetima raidė siaurina lietuviškos rašybos sritį, siaurina valstybinės kalbos funkcijas, Lietuvoje pažeidžia lietuvių kalbos dėsnius (asmenvardžių linksniavimo, darybos taisykles) ir daugumai piliečių beprasmiškai apsunkina asmenvardžių rašymą bei skaitymą valstybine kalba. Joje rašoma taip, kaip tariama, tokia Lietuvos asmenvardžių rašyba (pagarsiu) įteisinta net Lietuvos ir Lenkijos geros kaimynystės ir draugiško bendradarbiavimo sutartyje. Svetimžodžiai lietuvių kalboje prisitaiko prie jos fonetikos, morfologijos, kaip ir lenkai *Vaicekauskienę* rašo *Woiciechowska*, o angliškai rašantys – geriausiu atveju *Vaicekauskas* ir t.t.

LR Konstitucinis Teismas 1999 m. spalio 21 d. nutarime nurodė, kad valstybinė kalba yra konstitucinė vertybė, kuri „saugo tautos identitetą, integruoja pilietinę tautą, užtikrina tautos suvereniteto raišką, valstybės vientisumą ir jos nedalomumą, normalų valstybės ir savivaldybių įstaigų funkcionavimą“. Irašai Lietuvos Respublikos piliečių oficialiuose dokumentuose, nepriklausomai nuo asmenų tautybės ir kitų požymių, privalo būti rašomi lietuviškais rašmenimis – priešingu atveju, „būtų ne tik paneigtos konstitucinės valstybės kalbos principas, bet ir sutrikdyta valstybės ir savivaldybės įstaigų, kitų įmonių, įstaigų bei organizacijų veikla. Dėl to piliečiams būtų sunkiau įgyvendinti savo teises bei teisėtus interesus ir būtų pažeistas Konstitucijoje įtvirtintas jų lygybės įstatymui principas“ („Valstybės žinios“, 1999-10-27, Nr. 90, p. 26-30). Šie teiginiai tinka visai svetimvardžių rašybai visuose lietuviškuose tekstuose, nes ir periodinė spauda, knygos, reklama, vardai ir pavardės, vietovardžiai, kiti viešieji užrašai yra viešojo valstybės gyvenimo sritys.

Giedodami „iš praeities tavo stūnūs te stiprybę semia“ ne visi taip daro. Lenkų kunigai prieš 300-400 metų 70 % lietuvių pavardžių dokumentuose (bažnyčių knygose) užrašė lenkiškai, bet net priešpaudos ir vargų laikais *Sabatowski*, *Stankiewicz* ir kiti vadinosi Sabatausku, Stankevičiumi ir neverkė dėl lenkiškos dvigubos *w*, kitų 7 lenkiškų raidžių ir slaviškų priesagų.

Dainuodamos „man brangesnės mano rūtelės“, tautietės nesaugo ne tik jų, bet ir kalbos, valstybės stengiasi ne eksportuoti savo kalbą, kultūrą, bet importuoti. Net Seimo vicepirmininkas rūpinasi, „jei žmogus,

Vokietijos pilietis, yra Wolf, Tai ir Lietuvoje yra Wolf. Su „W“, o ne Volfas su „V“ („Respublika, 2012-05-04). Iki 1940 m. Lietuvoje buvo 45 Volfų šeimos ir nė viena nesiskundė, kad jų nerašo svetimomis raidėmis. Net Sovietų Sąjungos okupacijos laikais, kai lietuvių kalba nebuvo valstybinė, asmenvardžiai buvo rašomi lietuviškai ir tas pats Wolf buvo Volfas (žr. „Lietuvių pavardžių žodynas“, V., 1989, p. 1250).

Rašant pavardes pagarsiu, kai ką laimi ne tik pagrindiniai gyventojai, bet ir atvykėliai. *Riomeris* (vokiškai *Römer*) pagarsiu neužsirašė ir tapo *Romeriu*, klaidingai tapatinamu net su žodžiu *romyti*. Niekas nemoka 120 raidžių ištarti ir neprognozuoja, kaip tarp jų gyvuotų 30 lietuviškų raidžių ir kiek tas visko kainuotų.

Č. Stankevičiaus projektas ir yra blogas tuo, kad yra vienas žingsnis į lietuvių kalbos abėcėlės menkinimą, visuotinės painiavos įvedimą ir Konstitucijos pažeidimą. Tai būtų landa svetimomis plunksnomis „pasipuošti“ daliai piliečių – ir lietuvių, ir nelietuvių, kurie turi ar gaus užsienio pasą, lenko kortą, kurie turės tikras ar fiktyvias mišrias šeimas ir t. t. Po to jau lengviau būtų primesti ir nedraugų taip trokštamą Lenkijos ir kitas abėcėles, išduodant brolius latvius. Neveltui vardyno specialistas A. Salys dar prieš 75 metus pastebėjo, jog svetimieji mūsų pavardėmis kartais net daugiau rūpinasi nei mes patys, tik žinoma, iš kito galo ir stengiasi visomis išgalėmis mus įtikinti, „kad kultūringoji Europa taip nedaranti“ (A. Salys. Raštai, t. 2, Roma, 1983, p. 66-67).

Tas pats A. Salys 1933 m. rašė, kad autentiškų Lietuvos piliečių pavardžių susigrąžinimas – „tautos garbės ir namų svaros dalykas [...] Tikram lietuviui jo pavardė, sugadinta tautos priešpaudos ir vargo laikais, negali būti kas „giliai sava ir dėl to brangu“ (ten pat, p. 64-65). Kelias knygas apie asmenvardžius yra parašęs žymiausias lietuvių kalbininkas akad. Z. Zinkevičius. Kodėl jų pasiūlymai per 20 metų neišgirsti?

Č. Stankevičius sako nemažai konsultavęsis su lingvistais, bet nenurodė, kokia jų tuo klausimu kompetencija ir kokia intencija. Prieš 3 metus vyko specialus kalbininkų pasitarimas dėl pavardžių rašybos ir nutarta, kad svetimų raidžių nereikia vartoti. Raštas apie 20 kalbininkų nutarimą dėl pavardžių rašybos kelis kartus buvo registruotas Seime, bet ši informacija blokuojama, o proteguojamos nepagrįstos žinios apie asmenvardžius. Kalbos komisija, kurios ataskaitą tvirtina Seimas, stengiasi nuspėti jo norus, profesionaliai negina valstybinės kalbos reikalų, todėl įkurta lietuvių kalbos gynėjų sąjunga, valstybės neremiamą ir neatstovaujamą Valstybinę

lietuvių kalbos komisijoje.

Europos žmogaus teisių teismas (Mentzen prieš Latviją, bylos Nr. 46726/99) jau atmetė „Mentzen“ pavardės rašytinės formos pakeitimą į „Mencena“ pagal Vardų ir pavardžių rašymo ir nustatymo dokumentuose taisykles Nr. 174, kurios reikalauja, kad visos Latvijos pavardės ir vardai būtų perrašomi pagal latvių kalbos rašybos taisykles kiek įmanoma tiksliau atkuriant jų tarimą originalo kalba. Pabrėžta, kad žmonių vardai ir pavardės priklauso visiškai skirtingai kategorijai negu prekių ženklai bei įmonių vardai ir yra reguliuojami pagal kitas taisykles. Pavardę vartoja ne tik ją turintis asmuo, bet ir visuomenė, todėl pavardės turi būti reguliuojamos daugumos žmonių patogumui. Latvija yra vienintelė vieta pasaulyje, kur gali būti garantuotas latvių kalbos, taigi ir latvių tautos egzistavimas ir vystymasis. Latvių kalbos draudimas ar apribojimas savo valstybės teritorijoje laikytinas pavojumi demokratinei valstybės santvarkai. Pareiškėjos žodžiais, kišimasis į jos asmeninį gyvenimą turėjo teisėtą tikslą apginti kitų Latvijos gyventojų teisę laisvai vartoti savo kalbą visoje valstybės teritorijoje, t. y. apginti demokratine šalies santvarką.

Europos žmogaus teisių teismas, turintis Konstitucinio teismo statusą, neabejoja, kad rašytinė pavardės forma dokumentuose tiesiogiai veikia kitas kalbos vartojimo sritis, nes jos glaudžiai susijusios. Jeigu dokumentuose būtų leidžiama rašyti tik originaliąją rašytinę užsienietiškų pavardžių formą, ji vis labiau plistų įvairiuose tekstuose. Tai sukeltų rimtą grėsmę valstybinės kalbos kokybei ir jos kaip vientisos sistemos funkcionavimui. Žala valstybinei kalbai, kurią padarytų užsienietiškų pavardžių rašymas vien užsienio kalbos abėcėlės forma, smarkiai nusveria įmanomus nepatogumus, kuriuos galėtų patirti kasdieniame gyvenime asmuo su pasu, kuriame jo pavardė perrašyta pagal valstybinės latvių kalbos tradicijas ir taisykles. Pavardės perraša (transkripcija) nėra jos vertimas į latvių kalbą, o tik jos pritaikymas prie gramatinių valstybinės kalbos ypatybių.

Taip pat yra ir dėl užsieniečių pavardžių rašybos lietuviškai.

Dėl raidynų skirtumų visiškai išlaikyti originalą neįmanoma, net tarp kalbų, vartojančių vien lotyniškų rašmenis. Lietuvių, latvių kalbų linksniavimas, žodžių daryba visiškai skiriasi nuo visų kitų kalbų. Valstybinių baltų kalbų funkcionavimo, jų sistemos apsaugos, demokratinio valstybių visuomenės bei santvarkų, iš dalies net užsieniečių, interesai visiškai pateisina jų pavardžių perrašą į valstybinę kalbą.

Lietuvos istorijaLietuviškų pavardžių slavinimas
XVIII amžiuje Vidurio Lietuvos krašteAlgirdas GRĖBLIŪNAS, Jonava

Tęsinys. Pradžia Nr. 9

O kad nagrinėdamas šiuos reiškinius nebūčiau apkaltintas vienašališkumu noriu skaitytojui dar pateikti ir garsaus lenko Nobelio premijos laureato Česlovo Milošo (Czesław Miłosz) (iš Labūnavos, Kėdainių raj.) žodžius: „Oskaras Milašius <...> mane mokė: „Atsimink, Europoje nėra nieko kvailesnio, nieko žiauresnio dėl savo neapykantos, kaip lenkų šlėkta“ (Czesław Miłosz, „Gimtoji Europa“, p. 38; Vilnius, 2011 „Apostrofa“; versta iš: Czesław Miłosz, „Rodzinna Europa“, Krakow; 2001).

Taigi lenkų šlėktos elgesys mažai kuo skiriasi ir praėjus šimtmečiui net ir XXI amžiuje. Bet tiek to, grįžkime prie svarstomos temos. Pradžioje noriu pateikti skaitytojui

esamą pavardžių tyrimo medžiagą, manau jina juos irgi sudomins.

Antai, filologijos mokslų kandidatė V. Maciejauskienė (Stočkūnaitė) 1990 m. savo veikalo „Lietuvių pavardžių slavinimas“ skyriuje rašo: „Šiuo metu tegalima konstatuoti, kad dalis lietuvių pavardžių yra įvairiai suslavintos (prie jokių priesagų neturėjusių pavardžių pridėtos slaviškos priesagos -ovič, -evič arba priesagos su -sk-, šiomis svetimos kilmės priesagomis pakeistos lietuviškos pavardžių priesagos, išverstos ar kitaip deformuotos lietuviškos pavardžių šaknys bei kamienai“ (Vitalija Maciejauskienė „Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a.“, p. 214, Vilnius, 1991

„Mokslas“, Lietuvos mokslų akademija, Lietuvių kalbos institutas).

Toliau ji rašo: „Tačiau nekelia abejonių tai, kad dažniausi tarp jų – lietuviškos kilmės antroponimai. Didžiausia jų dalis, matyt, yra pravaradinės kilmės, kiti atsiradę iš profesijos, amato, tautybės pavadinimų ar pan., pvz.: *Akmenis*, *Alksnis*, *Auksztawartis*, *Awizienis*, *Balcis*, *Balnanosis*, *Balnius*, *Baltkois*, *Baltmiszkis*, *Baltnagis*, *Barsztis*, *Baukas*...> *Bekojis*, *Braszkis*, *Brauklis*, *Bryzgis*, *Bruzgis*, *Bubnius*...> *Budrenis*, *Budris*, *Burba*, *Burbeklis*, *Burna*, *Butkus*, *Czywili*...> *Dagis*, *Daugis*, *Daukszy*...> *Degienis*, *Didziagalwis*...> *Dienowagis*, *Dylba*, *Dregnis*, *Drungis*, *Dubinikas*, *Duda*, *Dulkis*, *Dwili*, *Dziauksmas*,

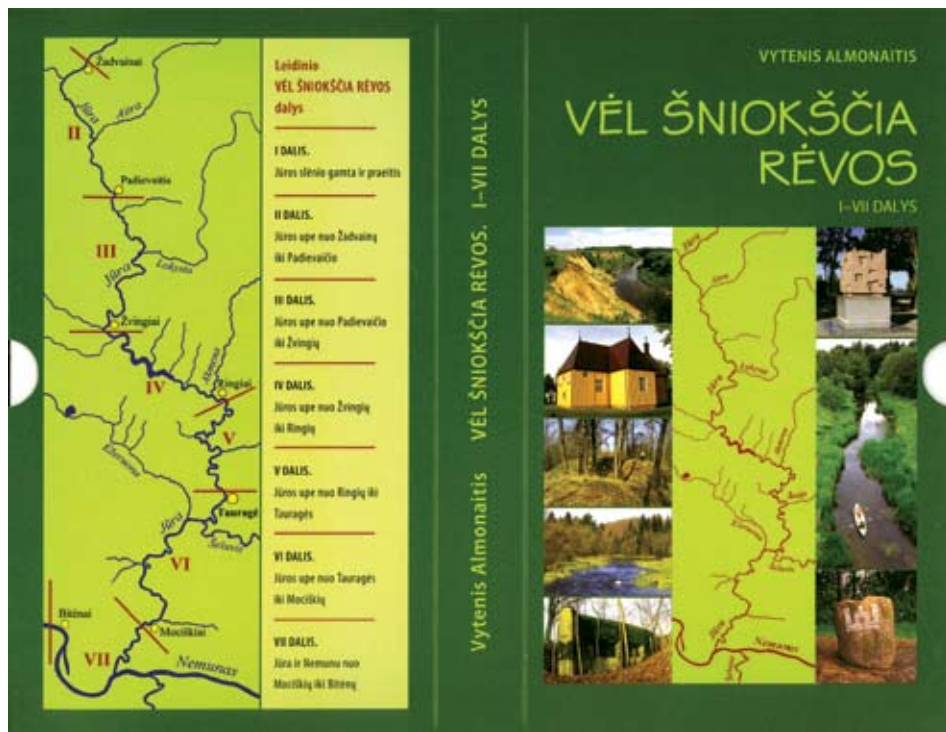
Dziugas, *Gaudis*, *Gailenis*, *Gaylus*, *Gaywenis*, *Gaubas*, *Genis*, *Giedrys*, *Gieguzis*, *Gierwia*, *Gierwinas*, *Girnius* <...> *Grauzykis*...> *Gudas*, *Gulbis*, *Gurgis*, *Gurklis*, <...> *Jodaragis*, *Jodgalwis*, *Jodis*, *Judeykis*, *Jodopilwis* <...> *Kaminas*, *Kanapinis*, *Karalus*, *Karwelis*, *Katyns*, *Kauszis* <...> *Kerszy* <...> *Kibildis*, *Kiburis*...> *Kieksztas*, *Kiele* <...> *Kitwirts*, *Kikus*, *Kilda*, *Kirlis*, *Kirmelis*, *Kirsza*, *Kiskis*, *Klauszy*, *Klausgalwis*, *Kliszas*, *Klonis*, *Klumbis*, *Knipa* <...> *Krauleidis*, *Kreywis*, *Krekis*, *Kubilus*...> *Kulnius*, *Kumpa*, *Kuprys*, *Kupstas*, *Kurczus*, *Kurmis*, *Kuszlis*, *Lacwis*...> *Laydogalis*, *Laksztas*, *Latwenis*, *Lepszys*, *Lenkas*, *Lidzius*, *Lignugaris*, *Likas*, *Lingis* <...> *Lokis* <...> *Margis*, *Masteykis* <...>

Tęsinys kitame numeryje

Kur šniokščia Jūros rėvos

Algirdas ŽEMAITAITIS, Vilnius

Leidinio dėžutės viršeliai

2010–2012 m. pasirodė vandens žygeiviams skirtas kelionių vadovas*, sudarytas iš 7–ių atskirų keliautojų patogumo dėlei knygelių „Vėl šniokščia rėvos“, kuriame nuosekliai pateikiamos žinios apie žygių maršrutą Jūros upę ir Nemuno atkarpą iki Rambyno. Visos septynios knygelės sudėtos į estetišką dėžutę. Šis patogaus formato, puikaus dizaino, gausiai iliustruotas nuotraukomis, schemomis ir žemėlapiais (iš viso 330), geros poligrafinės kultūros leidinys, dedikuotas Jungtinės Kęstučio apygardos Butigeidžio (Lydžio, Aukuro) rinktinės Jūros, Pilies, Geležinio Vilko ir kitų būrių partizanams, 1944–1959 m. kovojusiems Jūros pakrantėse, atminti. Jį parašė ir leidybai parėngė doc. dr. Vytenis Almonaitis, o išleido viešoji įstaiga „Keliautojo žinynas“ Kaune. Informaciją rinkti padėjo, nuotraukas spaudai parengė Junona Almonaitienė, knyga maketavo Skaidra Vaicekauskienė, redagavo Jonas Varnauskas, maršruto žemėlapius rengė leidinio autorius ir Rūta Žezdrytė, schemas – autorius ir Manvydas Almonaitis, viršelius sukūrė Rita Brakauskaitė.

Šio vadovo pirmtaką „Ką šniokščia Jūros rėvos“ (167 p.) pradedantis istorikas išleido dar 1994 m. Nuo tų metų vaizdai Jūros slėnyje gerokai pakito, iškilo naujų atminties ženklų, išryškėjo anksčiau nepastebėtų gamtos paminklų, todėl knyga faktiškai buvo perrašyta.

Pirmoje, įvadinėje žygių vadovo dalyje „Jūros slėnio gamta ir praeitis“ (2012) pateikiamos bendros žinios apie Jūros upę ir jos pakrantes, geografinės ypatybės, aptariamąs jos vagos ir pakrančių gyvūniją ir augaliją, rašoma apie krašte gyvenusias baltų gentis, kovas su kryžiuočiais, Mažosios Lietuvos susidarymą, Molotovo linijos dotų statybą (1940–1941), antisovietinės rezistencinės struktūros, apžvelgiami kultūros bruožai: Jūros vardo kilmė, tarmės, padavimai, senosios tikybos atšvaitai, tradicinė architektūra ir antkapiniai paminklai. Joje pateikta leidinio II–VII dalyje aprašytų vietovių geografinė rodyklė (95 pavadinimai).

I dalyje rašoma, kad Jūra, kaip ir kitos Lietuvos upės, susidarė traukiantis ledynams. Jos pradžia, matyt, laikytina Pyvorų miško 16-to kvartalo rytiniame pakraštyje esanti pelkaitė, nors enciklopedijose teigiama, kad Jūra prasideda prie Jankaičių kaimo, apie 10 km į šiaurės vakarus nuo Rietavo. Ji teka pro Rietavą, Žadvainus, Pajūrį, Žvingius, Didkiemį, Tauragę, Mociškius, o ties Sereiklaukiu pasiekia Nemuną. Jūra yra dešimta pagal ilgį (apie 170 km) Lietuvos upė. Beveik visi jos intakai – kairieji. Jūroje gausu didelių akmenų, rėvų ir slenkstukų, tad žygiai ja tikrai suteiks smagių emocijų. Džiugu, kad didžioji upės dalis iki šiol išlikusi labai natūrali.

II dalyje „Jūros upę nuo Žadvainų iki Padievaičio“ (2010) nuosekliai aprašyta 21,5 km ilgio maršrutinė juosta su 7 lankytinomis vietomis, kurioje aptariamas upės pobūdis, klišytys, galimybės pradėti ir baigti žygi (tokie duomenys yra ir kitose dalyse; išvardintos ir galimos nakvynės vietos), pateikiama istorinių žinių apie Rietavo miškų ir 10 paupio gyvenviečių (Plunkėnus, Pajūrį, Gražjūrį ir kitas). Šioje dalyje (kaip ir visame leidinyje) daug dėmesio skiriama Jūros pakrantėse veikusiems rezistentams ir juos menantiems paminklams.

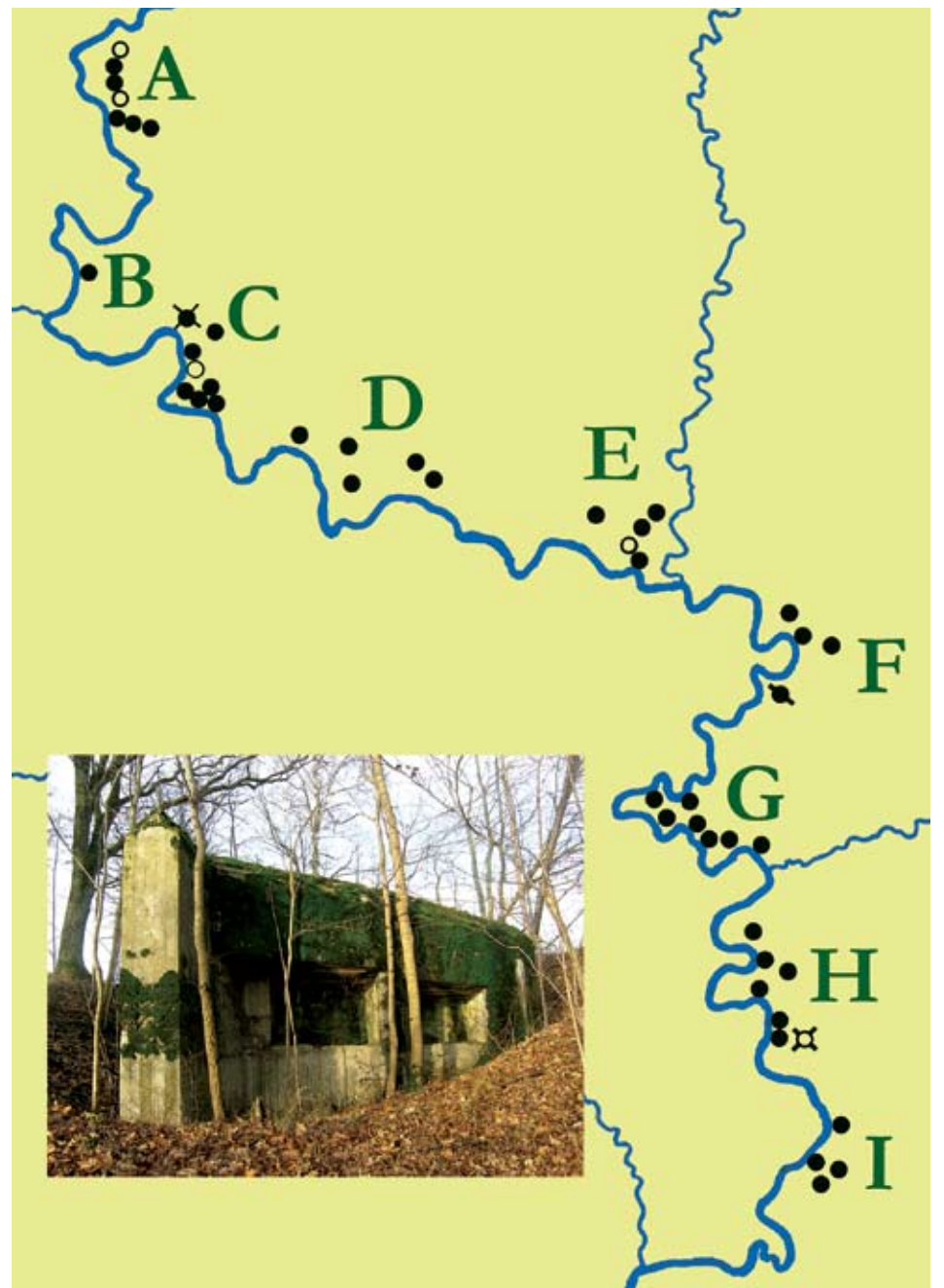
III dalyje „Jūros upę nuo Padievaičio iki Žvingių“ (2010) išsamiai aprašytas 30 km ilgio maršrutas. Pristatoma 21 lankytina vieta (Padievaičio šventvietės akmuo, 1863 m. sukilėlių kapinės Kirnėse II ir kt.), supažindinama su keliais paupio miškais ir 11 gyvenviečių (Lileikėnais, Pajūriu, Žvingiais ir t. t.). Šioje knygelėje aprašyti net penki piliakalniai, ant kurių XIV a. galėjo stovėti Jūros gynybinės sistemos pilys.

IV dalyje „Jūros upę nuo Žvingių iki Ringių“ (2010) aprašyta 24,5 km ilgio maršrutinė juosta su maždaug 15 lankytinų vietų (Spraudaičių ir Vilko Lauko piliakalniai, Didkiemio bažnyčia ir kapinės, Genių atodanga ir ažuolas bei kt.), pateikta istorinių žinių apie Tyrelio mišką ir 13 gyvenviečių (Stokaičius, Visbarus, Vartulėnus, Lylavėnus, Ringius ir t. t.). Šioje dalyje akcentuojami Molotovo linijos dotai. Autorius suskaičiavo, kad jų pajūriuose – apie 40.

V dalyje „Jūros upę nuo Ringių iki Tauragės“ (2010) nuosekliai aprašytas 27,3 km ilgio maršrutas su 21 lankytina vieta (Gudlaukio ažuolas, Šaukėnų stogastulpis, Matiškių ir Dapkiškių piliakalniai, Visbutų dotas ir t. t.), pateikta istorinių žinių apie 13 gyvenviečių (Sungailiškį, Vitkaičius, Norkaičius, Galmenus ir kt.). Knygelėje, kaip ir kitose, pateikiama įdomių istorinių faktų. Pavyzdžiui, minimos Dapkiškių evangelikų liuteronų kapinės (dabar jose laidojami ir katalikai), kurios primena, kad Tauragės miesto apylinkėse beveik 20 % gyventojų yra evangelikai.

VI dalyje „Jūros upę nuo Tauragės iki Mociškių“ (2011) nuosekliai aprašyta maždaug 32 km ilgio maršrutinė juosta, aprašoma 18 lankytinų vietų (Tauragės katalikų ir evangelikų liuteronų bažnyčios, paminklas pirmosios ev. liuteronų bažnyčios (1567) atminimui, buv. tarpvalstybinės sienos linija (1422), Oplankio dvaro sodyba ir t. t.), pateikiama istorinių žinių apie Tauragės miestą ir 10 kitų gyvenviečių (Taurus, Pajūrį, Dauglauki, Meldiklaukius, Krokiškius ir kt.). Knygelėje vykusiai išryškinama istorinė ir kultūrinė riba tarp Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos, kurią turi kirsti keliaujantys Jūra.

VII dalyje „Jūra ir Nemunu nuo Mo-

Molotovo linijos dotai Jūros pakrantėse: A – Pajūrio ir Kalniškių mazgas, B – Žvingių dotas, C – Spraudaičių ir Vilko Lauko mazgas, D – Vartulėnų ir Didkiemio mazgas, E – Naujininkų ir Kuturių mazgas, F – Sungailiškio ir Šaukėnų mazgas, G – Reksčių ir Rekstukų mazgas, H – Norkaičių, Galmenų ir Visbutų mazgas, I – Tauragės mazgas. Nuotraukoje – vienas iš Vilko Lauko mazgo dotų. Schemą, remdamasis savo ir Edmundo Mažrimo surinktais duomenimis, sudarė Vytenis Almonaitis

ciškių iki Bitėnų“ (2011) išsamiai aprašyta 25,6 km ilgio maršrutinė juosta. Aptariamas Jūros bei Nemuno pobūdis, jų pakrančių gamtos ir istorijos bruožai. Plačiau aprašoma 16 lankytinų vietų (Opstainių ir Vėžininkų senosios kapinės, Šereiklaukio piliakalnis bei dvaro sodyba, M. Jankaus spaustuvė–muziejus, žymių liutuvininkų panteonu tapusios Bitėnų–Užbičių kapinės, alkakalnis Rambynas ir t. t.), pateikiama istorinių žinių apie 5 kaimus, esančius Pagėgių savivaldybės teritorijoje, taip pat apie Rusijos Federacijos Karaliaučiaus (Kaliningrado) srities vietas – Ragainę (Neman), Aukštuosius bei Žemuosius Eisulius (Garino ir Bolšoe Selo). Autorius pastebi, kad paskutiniame etape Jūra beveik nebešniokščia, ir perspėja keliauninkus, jog plaukti ja ankstyvą pavasarį ar po smarkių liūčių, kai upė pakyla 5–7 m ir plačiai išsilieja į tikrą jūrą, gana rizikinga.

VII knygelėje nemažai rašoma apie Prūsijos spaustuves, kaip ir kitose dalyse pristatomi knygnešiai, kurie gabeno uždraustą lietuvišką spaudą iš Ragainės, Bitėnų ir kitų Mažosios Lietuvos vietovių.

Mociškiuose išlikęs vokiečių rašytojo Johaneso Bobrovskio (1917–1965), labai nusipelnusio vokiečių ir lietuvių kultūrai, senelių namas, pas kuriuos atostogaudamas susipažino su vietine Joana Budriute (Budrus) ir ją vedė. Jo prozos veikėjų prototipais tapo ir kai kurie Mociškių gyventojai.

Labai nuniokotos Šilėnų–Bitėnų kapinės 2010 m. iš esmės sutvarkytos M. Jankaus vaikaitės Ievos Jankutės iniciatyva. Jos lėšo-

mis kapinės aptvertos, pastatyti varteliai su užrašu „Czion ills Diewije Prūsų Lietuvos ainiai“.

Kaip minėta, leidinys yra itin originalus, jį verta užpatentuoti. Dar labiau tarp kitų šiuo metu leidžiamų kelionių žinytų (ypač tarp vadovų upėmis) knyga išsiskiria informacijos gausa. Svarbu ir tai, kad didelė teksto (iš viso 10 autorių lankų) dalis – ne kompiliacija, o paties autoriaus surinkti faktai, užrašyti padavimai, žmonių pasakojimai. Kai kuriais atvejais V. Almonaitis vykde ir imlius laikui mokslinius tyrimus nustatydamas pirmuosius daugelio gyvenviečių paminėjimus šaltiniuose ir kt. Autorius pats lokalizavo keliolika pajūriuose esančių dotų, netgi surado iki šiol mokslui nežinomą Rekstukų piliakalnį. Leidinyje pateikiamos žinios yra patikimos, nes iš aprašų tikslumo galima suprasti, kad V. Almonaitis pats ne vieną kartą plaukė Jūros upę, apžiūrėjo visas 95 lankyti rekomenduojamas vietas.

Nors leidinys skiriamas vandens kelionių mėgėjams, bet jame daug įvairių žinių ir faktų apie Jūros upę, jos pakrantes, istorijos, archeologijos, architektūros, kultūros ir kitus paminklus ras visi skaitytojai, kuriems brangi mūsų gimtoji šalis – Lietuva.

*Vėl šniokščia rėvos : [kelionių vadovas] / Vytenis Almonaitis. – Kaunas : Keliautojo žinynas, 2010–2012. 7 d. – 236 p. : ilustr., portr., žml. Tiražas [1500÷2500] egz.

Mokyklų švietimas

Lietuvos istorija mokyklose: švietimo politika ir kasdienybė*

Jūratė LITVINAITĖ, Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos istorijos mokytoja ekspertė, Vilnius

Jūratė Litvinaitė

Pradėjau dirbti mokykloje mūsų valstybei nesulaukus net mažiausio jubiliejaus – dar 1994 m. Mokykloje trūko vadovėlių, kreidos, suolai buvo aplūžę ir išbraižyti keliolikos kartų juos trynusių jaunuolių. Mokytojai lentą valydavo savadarbiais skudurėliais, išduodančiais ganėtinai skurdžią jų buitį. Tikriausiai ne vienas pamename įkyriai per pamokas virš galvos zirziančias lempas – kartais mirksinčias, kartais visai nustodavusias degti. Bet mes dirbome: dirbo mokiniai, mokytojai, budėtojai, sargai, tikėdami, kad tarp tų aptriušusių ir klaikia tamsiai žalia spalva nudažytų sienų statome naują Tėvynę, kuri keisis ir gražės, gražės jos klasės, suolai, mokyklos. Šiandien mokyklos iš tiesų gražios: renovuotos, šiltos. Kreidos pilna, bet ją ne visad naudojam, nes turim interaktyvias lentas, pamokas dėstom naudodamiesi skaidrėmis, rodome filmus, leidžiamės į virtualias keliones, renkam informaciją internete, vartom puikiai išleistas knygas. Mokykla per 20 nepriklausomybės metų užaugo, išgražėjo, tapo moderni. O Tėvynė, jos žmonės? Mūsų mokiniai? Dabartiniai trisdešimtmečiai, dvidešimtmečiai? Net ir nemėgstantiems statistikos aišku, kad ta karta užaugo ne visai tokia, kokios mes tikėjomės. Emigracija nuolat auga ir, jei nesiimsim priemonių, augs. Demokratiniuose rinkimuose, dėl kurių Lietuva šitiek kovojo, dalyvaujančio jaunimo gerokai mažiau nei garbaus amžiaus rinkėjų. Tolerancija ir pagarba – šios šimtmečius lietuviška legenda buvusios tautos savybės – akivaizdžiai nyksta. Pirmajame pasaulyje pagal patyčias, savižudybes ir savęs naikinimą.... Dalis Lietuvos piliečių skuba išsiimti kitų valstybių kortas, nes jiems jų gimta valstybė nebėra vertybe. Kaip nutiko, kad užaugo kitokia karta, nei numatėm? Galim suversti kaltę partijoms, seimui, globalizacijai, žinias-klaidei, Rusijai, Amerikai, kad ir sau. Bet mes, jei esame čia, susirinkome ne skustis ir kristi dar giliau į pesimizmą, o pasitarti, rasti atsakymą į klausimą - kaip aš, kaip mes visi kartu galim tai pakeisti? Kaip ugdyti dabar sėdinčius suoluose vaikus, kad jie taptų mūsų valstybės svajonių karta? Taptų piliečiais, mylinčiais, gerbiančiais savo kraštą, atsakingai ir sėkmingai jame veikiančiais? Paanalizuosiu keletą problemų, kurios, mano nuomone, trukdo įgyvendinti šiuos siekius ir pateiksiu keletą siūlymų, kaip šias problemas spręsti.

1. Pirmoji problema – istorijos dėstymą mokyklose reguliuojantys dokumentai. Pagrindinis jų – Bendrosios Programos (BP). Šiuo metu Lietuvos istorija dėstoma pagal BP, patvirtintas Švietimo ir mokslo ministro 2008 m. ir 2011 m. Programose iškeliama puiškų tikslai. Tikimasi, kad istorijos pažinimas „Turėtų padėti mokiniams tapti atsakingais ir iniciatyviais piliečiais, gebančiais įvairiausiai vertinti žmonių gyvenimo pokyčius praeityje ir šiandien, aktyviai dalyvauti visuomenės ir valstybės gyvenime, priimti apgalvotus sprendimus“ (BP, Istorija, 8.1.1., 2009 m.). Deja, puikūs tikslai buvo iškelti ir senose programose (patvirtintose 2003 m.). Rezultatai, kaip visi suprantame, nėra džiuginantys. Tačiau jokių tyrimų, aiškinančių,

kodėl nepavyko pasiekti iškeltų tikslų, nebuvo padaryta. Tiesiog nutarta programą atnaujinti – kaip paaiškinama, visuomenė keičiasi, keičiasi laikai, keičiasi poreikiai. Kai paklausiau atsakingų valdininkų, kokie esantys naujieji visuomenės poreikiai, jie gūžčiojo pečiais. Jiems jie nebuvo žinomi. Bet naujas programos kūrė – vadovaudamiesi intuicija, nuotakomis ar dar kažkuo, bet jokių būdu ne rimtais tyrimais, analize, mokslinėmis projekcijomis. Tai ypač pasakytina apie programas baigiamosioms – 11 – 12 klasėms. Tad istorijos dėstymą mokykloje reglamentuoja dokumentai, paremti kažkieno asmeniniu supratimu apie istorijos vietą, vaidmenį ir galimybes formuojant jaunąją visuomenės kartą. Bet gal kūrėjai buvo labai talentingi ir jaunimo ugdymas pagal šias BP pateisins visuomenės lūkesčius? Vienas iš lūkesčių – patriotiškai nusiteikusi karta (ne nacionalistiškai, o būtent patriotiškai – mylinti ir gerbianti savo Tėvynę, siekianti ją puoselėti, prisidėti prie jos gerovės kūrimo). BP nurodoma, kad Lietuvos istorijai nagrinėti nuo Lietuvos valstybės susikūrimo būtų skirta apie 40 proc. numatytų bendro valandų skaičiaus. Kiek valandų iš to turi būti skiriama baltų istorijai, nenurodyta – vadinasi, mokytojas turi priimti sprendimą pats. Baltų istorijai programa skiria dėmesio tik 7 klasėje (maždaug 5 pamokos iš 64), šiek tiek (maždaug dvi pamokos) – 8. Kitose klasėse apie tai nekalbama. Ji pamirštama ir vidurinėje mokykloje – 11, 12 klasėje. Nors 11 klasės programa ir numato baltų istorijos dėstymo galimybę (po atkaklių mokytojų reikalavimų tai buvo palikta – ŠM ministerijos biurokratai norėjo iš viso 11 klasėje apie baltus nekalbėti), egzaminų programose jos nėra. Tad tikėtis, kad mokytojas pats dėstys apie baltus yra puiku, bet neatsakinga. Išvada: valstybiniai dokumentai neužtikrina, kad vidurinę išsilavinimą įgijęs asmuo turės elementarų supratimą apie baltų, tautos istoriją. Lygiai kaip ir nėra vilties, kad gerai išmoks mūsų kultūros istoriją. Vadinasi, Lietuvos valstybės švietimo sistema nesirūpina, kad Lietuvos jaunimas puikiai išmanytų unikalią baltų kultūrą. Gal 2007 m. Delfi portale pastebėjau nedidelę žinutę – buvo rašoma, kad mirė paskutinis lyvis, lyvių kalbos išmokęs iš savo tėvų. Viena žinutė ir tiek.... Įdomu, kiek būtų žinučių, reportažų ir pranešimų, jei mirtų, tarkim, paskutinė panda.... Kažkodėl gyvūnijos įvairovė laikoma didele vertybe, svarbesne nei žmonijos įvairovė. Netgi yra minčių, kad tautos turinčios išnykti, globalizuotis. Gal mūsų valdininkija palaiko šią idėją? Aš – ne. Mano siūlymas: keisti programas, jas papildant baltų ir lietuvių kultūros istorija. Motyvas – šios valstybės šaknys – baltai; jų kultūra unikali, yra tik dvi baltų valstybės ir jei jos nesiims saugoti, puoselėti savo šaknų ir deramai neužtikrins paveldo perdavimo jaunimui, neužtikrins istorinio tęstinumo.

2. Bet ir sutvarkius programas, radus jose deramą vietą Lietuvos istorijai, iškyla antra didelė problema – sudarinti mokiniams galimybę nuo 11 klasės iš viso nebesimokyti istorijos, daliai mokinių pažintis su savo šalies istorija baigiasi 10 klasėje. Deja, jokio patikrinimo apie tai, kaip jie išmoko savo šalies svarbiausius praeities faktus, kaip jie supranta dabartinę jos situaciją, kaip išmano pagrindinius šalies įstatymus, nėra. Mokinyms nėra atsakingas nei valstybei, nei tėvams, nei, pagaliau, pats sau už tai, kaip perėmė jam patikėtą palikimą, kokį turės supratimą, kai taps politiškai aktyviu piliečiu. Užsienietis, siekiantis gauti Lietuvos pilietybę, teoriškai yra geriau susipažinęs su mūsų Konstitucija, nei mūsų jaunimas – mat užsienietis laiko Konstitucijos egzaminą, mūsų jaunieji piliečiai – ne. Ar jie gimsta žinodami? Įdomu, kodėl pačiai valstybei nėra svarbu patikrinti, kaip jos vaikai pasiruošę naudotis aktyviosiomis pilietinėmis teisėmis? Juk toks patikrinimas sureikšmintų

istorijos mokymąsi, priverstų mokytojus ir mokinius atsakingiau žiūrėti į mokymosi kokybę, mokymosi turinį. Ir šiuo atveju nereikia jokių tyrimų – visi puikiai suvokia, kad egzaminas įvedimas sustiprina dalyko mokymą. Tačiau šiandieniniai švietimo politikai mano, kad reikia stipraus lietuvių kalbos ir matematikos mokymo. Tiesa, yra kalbama apie reikalingumą patikrinti mokinių socialines kompetencijas, tačiau realių planų mokytojų ir visuomenės svarstymui dar nėra pateikta. Mano siūlymas: organizuoti privalomą pagrindinės mokyklos baigimo Lietuvos istorijos ir pilietinių žinių patikrinimo egzaminą (forma ir turinys turėtų gimti diskutuojant).

3. Tačiau net palankiausi Lietuvos istorijos dėstymui dokumentai neugdo vaikų. Ta darba dirba mokytojas. Jo pagrindinis darbo įrankis – istorijos vadovėlis. Jie – trečia gili problema. Lietuvos istorija mokykloje naudojamoje vadovėliuose didesne dalimi pateikiama labai skurdžiai ir tendencingai. Vertybinių nuostatų formavimas išvis yra šiurpinantis. Susidaro įspūdis, kad vadovėlių autoriai turi užmačių iškiepyti tautinio, valstybinio nevisavertiškumo, nusizeminimo jausmus, aukštinti kitas tautas ir valstybes. Pavyzdžiui, beveik visuose istorijos vadovėliuose, pateikiant Lietuvos ir pasaulio istorijos įvykius II pasaulinio karo išvakarėse (kalbama 5, 10 ir 12 klasėse), Lietuva dažnai vadinama „žaislu“ stipriųjų rankose. Vadinama maža, silpna valstybe, kurios likimas, esą, buvo nulemtas Kremliuje ar Berlyne. Esą, Lietuvos piliečiai nieko negalėjo padaryti. Pažiūrėkite į tai jaunimo akimis: jiems diegiama nuostata, kad gyvena

su senąja mūsų istorija: pagrindiniu Vytauto Didžiojo pasiekimu ir viduramžių Lietuvos laimėjimu pirmiausiai išskiriamas teritorijos nuo Baltijos iki Juodosios jūros užvaldymas. Paklauskite bet kurio Lietuvos vaiko, igijusio 5 klasių išsilavinimą, kuo žymus Vytautas Didysis? Garantuoju, pusė iš jų atsakys – girdė žirgus Juodojoje jūroje (na, gal kitais žodžiais, bet esmė ta pati – valdė didelius plotus). Vėlgi žvelkim vaiko ar jauno žmogaus akimis. Jam aiškinama, kad istorija – gyvenimo mokytoja. Sakoma, kad jis – mūsų istorijos paveldėtojas ir tęsėjas. Kokius jam Vytauto Didžiojo darbus įpareigosime tęsti? Atsiimti LDK žemes? Koks šiandienos jauno žmogaus ir Vytauto Didžiojo ryšys? Kas juos jungia? Vadovėliuose to nėra atskleista. Jaunas žmogus to nežino. Tik reikalaujama – didžiukis Vytautu, didžiukis, kad toks buvo. Bet jaunam žmogui norisi ir pačiam kažką nuveikti, norisi pačiam įeiti į istoriją. Kodėl nepateikiame LDK didžiųjų kunigaikščių kitu rakursu – kaip menų, kultūros, piliečių teisių globėjų, gynėjų? Kaip pirmiausiai diplomatų, o paskui karių? Kaip, pirmiausiai, Rytų Europos regiono politinių lyderių, politinio stabilumo garantų ir tik kraštutiniu atveju

Tęsinys kitame numeryje

*Pranešimas „Lietuvos istorija mokyklose: švietimo politika ir kasdienybė“, skaitytas 2012 m. kovo 21 d. tarptautinėje konferencijoje-apvaliojo stalo diskusijoje „Tautos istorija ir jos sklaida“, vykusioje Lietuvos Respublikos Seime. Konferenciją organizavo: Seimo narys Gintaras Songaila, Tautos politikos institutas, Mokslo tyros institutas, klubas „Savastis“.

Karališka prabanga – svarbiausioms Jūsų šventėms

Prabangi aplinka, karališkas aptarnavimas ir profesionalai, dirbantys virtuvėje. Norite švęsti tokioje vietoje? Apsilankykite „Karališkoje senojoje kibininėje“ arba „Senojoje kibininėje“ Trakuose ir palikite šiuos rūpesčius mums...

Mūsų personalas – tai ilgametę patirtį turintys, bei tradicijas puoselėjantys specialistai, kurie pasirūpins ir padės organizuoti vestuves, jubiliejus, asmenines šventes, vaikų gimtadienius, edukacines pamokėles ar įmonės renginius bei kitas Jums svarbias šventes.

www.kibinas.lt

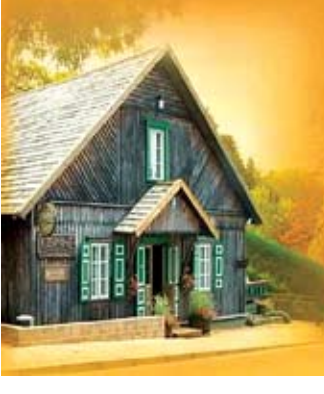

Sausių k. (Vilnius - Kaunas automagistralė, 20km.) tel.(8 6)243 2444, www.kibinas.lt

Mūsų paslaugų spektrą sudaro:

- Kompleksiniai ir verslo pietūs kiekvieną darbo dieną;
- Specialūs pasiūlymai turistinėms grupėms ir jų gidams;
- Edukacinė kibinų gaminimo pamokėlė „Paragauk istorijos“;
- Parodomoji (degustacinė) „Šimtalapio“ gaminimo pamokėlė;
- Autoparduotuvių „Senoji kibininė“ tinklas Vilniuje;
- Išskirtiniai pasiūlymai Jūsų šventėms ir pobūviams;
- Kibinų pristatymas į namus;

Tad linkime akimis pamatyti, gomuriu pajusti, širdimi įsimylėti...

Prisiminimai apie Bronislovą Lubi

Stasys MILIUKAS, AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“ inžinierius, Jonava-Klaipėda

Tęsinys. Pradžia Nr. 9

B. Lubys per kalėdinį vakarėlį AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“ padalinių, tarnybų vadovams linki linksmų šv. Kalėdų ir laimingų Naujųjų metų. Penktas iš dešinės – S. Miliukas. 2003 m. gruodis

Pagrindiniai gyvenimo štrichai

B. Lubys gimė 1938 m. Plungėje, kur baigė vidurinę mokyklą ir 1958 m. įstojo į Kauno politechnikos instituto cheminės technologijos fakultetą. Apgynęs neorganinių medžiagų technologijos inžinieriaus diplomą, 1963 m. atvyko pagal paskyrimą į Jonavos azotinių trąšų gamyklos statybos direkciją. Atlikęs stažuotę Severodonecko ir Ščiokino chemijos kombinate, buvo paskirtas amoniako gamybos viršininku. 1968 m. jis – įmonės gamybos skyriaus vadovas, o 1971 m. – gamyklos vyriausiasis inžinierius. Per šešiolika darbo metų, einant šias pareigas, buvo baigtos visos pagrindinės gamybinių objektų statybos, tobulinami technologiniai procesai, diegiami mokslo pasiekimai ir technikos naujovės. B. Lubys gamyklos valdyme diegė mokslinio darbo organizavimo pagrindus, skatino mokslinę – tiriamąją veiklą, apgynė mokslo kandidato disertaciją tema „Karbamido nitrato fizikinių-cheminių savybių tyrimas, pritaikant azoto-fosforinių trąšų gamybai“, dėstė neorganinių medžiagų gamybos technologiją fizikinės chemijos katedros studentams. Vėliau apgynė technikos mokslo daktaro disertaciją ir tapo technikos mokslo daktaru. Mokslinio darbo kryptis įmonėje asmeniškai koordinavo B. Lubys. Jis nagrinėjo cheminės technologijos ir energetikos sąryšį, siekiant sumažinti elektros energijos ir garo sunaudojimą, gaminant šiluminę energiją cheminės produkcijos gamybos technologinėse linijose.

Kai tuometinis „Azoto“ direktorius Česlovas Maciulevičius vietoje į pensiją išėjusio Mykolo Ratomskio vyriausiojo inžinieriumi pasirinko jauną gamybos skyriaus viršininką Bronislovą Lubi, visiems tai buvo natūralus dalykas.

Nuo 1985 m. B. Lubys ėjo direktoriaus, generalinio direktoriaus pareigas, o nuo 1994 m. buvo akcinės bendrovės „Achema“ valdybos pirmininku, 1990 m. Kovo 11-osios akto signataras, penktosios Lietuvos Vyriausybės vadovas, Pramonininkų konfederacijos Prezidentas. Apie jo asmeninį indėlį gamyklos plėtrai ir Lietuvos gyvenimui byloja nuveikti darbai. B. Lubys buvo neišsenkančios energijos, nevengiantis rizikos, drąsus, nebijantis atsakomybės žmogus. Kad įmonė nesužlugtų tomis sąlygomis, kaip atsitiko didžiąjai daliai Lietuvos gamyklų, buvo B. Lubio prasmingo gyvenimo, valios, organizacinių gabumų rezultatas. Jo moksliniai straipsniai buvo spausdinami įvairiuose moksliniuose – techniniuose žurnaluose, įvairių periodinės spaudos leidinių puslapiuose.

1999 m. buvo privatizuotas Klaipėdos jūrų prekybos uostas ir įkurta akcinė bendrovė „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“ (KLASCO). Ši bendrovė tapo koncerno

„Achemos grupė“ dalimi. AB KLASCO yra viena didžiausių Klaipėdos uosto bendrovių. B. Lubys buvo išreiškęs tokią mintį: AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“ metinė krova turėtų būti 2010 m. – 10 milijonų tonų, 2011 m. – 11 milijonų tonų. B. Lubio prognozes KLASCO darbuotojai ne tik, kad įvykdė, bet su kaupu viršijo. Metinės krovos rodiklis 2010–2011 metais sudarė atitinkamai 10,28 ir 13,42 milijonai tonų.

Išgijus AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“, iš karto pradėta vykdyti bendrovės restruktūrizacija, darbo vietų optimizavimas, administracijos tarnybų veiksmų koordinavimas, krovos technologijos įrangos tobulinimas, naujų objektų statyba. Iš AB „Achema“ 1999 m. dirbti į AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“ B. Lubys pakvietė kai kuriuos specialistus, taip pat ir šių eilučių autorių.

Į AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“ koncernas „Achemos grupė“ kiekvienais metais investuodavo didžiules lėšas naujų terminalų statybai. Buvo pastatytas skystų trąšų, birių trąšų, grūdų terminalai. Kasmet į terminalų plėtrą ir modernizavimą numatyta investuoti 20–40 milijonų litų.

B. Lubys apdovanotas Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės medaliu, antrojo laipsnio Gedimino ordinu, Lenkijos Respublikos Komodoro ordinu, daugeliu tarptautinių medalių ir prizų. Kembridžo tarptautinis biografijų centras 2000 m. išleido knygą apie pirmuosius penkis šimtus įtakingiausių žmonių naujame tūkstantmetyje ir vienas iš jų – Bronislovas Lubys, Jonavos rajono ir gimtojo Plungės rajono garbės pilietis.

B. Lubys nuoširdžiai bendravo su šviesios atminties Šventosios Romos bažnyčios kardinolu Vincento Sladkevičiumi. Didele pagarba reiškė monsinjorui Kazimierui Vasiliauskiui, kartas nuo karto aplankydavo Tėvą Stanislovą, kurį jis vadino šventu žmogumi dėl gyvenimo būdo.

B. Lubys buvo labai reiklus ne tik pavaldiniams, bet ir sau pačiam. Jo „žemiškosios komandiruotės“ programa buvo labai didelė. Jis nesiblaškydavo, nuosekliai ir logiškai mąstydamas įgyvendindavo idėjas, kurių niekada nestokodavo. Domėdavosi naujovėmis, siekdavo jas pritaikyti ne tik pramonėje, versle, bet ir visuomenėje, darydamas įtaką palankesnių kolektyvams ir visuomenei sprendimų eigai. B. Lubys nepakeitė savo gyvenimo būdo iki savo gyvenimo kelio pabaigos.

B. Lubys buvo įvairiapusiška, daug sugebanti asmenybė, per gyvenimą žengęs plačiu vingiuotu keliu, įveikęs įvairius sunkumus ir kliūtis.

Bronislovas Lubys buvo ir kultūros mecenatas

B. Lubys rėmė kai kurių knygų leidybą, mokymo įstaigas, kaip antai, Kauno tech-

nologijos ir Klaipėdos universitetus, savo gimtąją Plungės vidurinę mokyklą, suteikė pagalbą restauruojant Plungės Oginskio rūmus, rėmė kiekvienais metais rengiamus Oginskio rūmuose simfoninės muzikos festivalius, kuriuose dažniausiai dalyvaudavęs pats, materialiai šelpė kai kuriuos Lietuvos Respublikos vaikų ir senelių namus, bažnyčias, darbo veteranų klubų, profesinių sąjungų veiklą. Visas B. Lubio remiamas sritis sunku būtų ir išvardinti.

Knygos „Pėdos Skarulių smėlyje“ autorė Domicelė Kitrienė pratarmėje rašė: „Ne tik aš, bet ir visi, kuriems likimo buvo lemta dalyvauti kuriant Jonavos azoto trąšų gamyklą, manau, liks dėkingi vienam pirmųjų „Azoto“ inžinierių, praėjusiam ilgą gamybininko kelią, ilgamečiam šios gamyklos vadovui dr. Bronislovui Lubiui už galimybę parengti ir išleisti šią knygą“.

Knygos „Skaruliai“ autorė menotyrininkė dr. Marija Matuškaitė pratarmėje rašė: „Ši knyga nebūtų atsiradusi, jei jos nebūtų inicijavęs ir parėmęs vienas veikliausių Lietuvos žmonių ir kultūros mecenatas dr. Bronislovas Lubys“.

Knygos „Chemija Lietuvoje“ autoriai D. Kitrienė ir A. Spudulis leidėjų žodyje rašė: „Šio darbo kūrybinę grupę dėkoja leidinio parengimo iniciatoriui ir mecenaui, Lietuvos pramonininkų konfederacijos prezidentui, akcinės bendrovės „Achema“ prezidentui, technikos mokslų daktarui Bronislovui Lubiui už visokeriopą pagalbą sudarant ir išleidžiant leidinį“.

Knygos „Permainų metai“ autorė D. Kitrienė pratarmėje rašė: „Mums duotas gyvenimas Žemėje labai trumpas, todėl ar verta prisirišti prie to, ko išeidamas nepasimsi su savimi, nes žemiškos „komandiruotės“ užduoties įvykdymui žmogui tereikia nedaug: būti gyvam, kūrybingam ir geranoriškam, daryti tai, kas stabdo agresiją, smurtą, grovimą. To linkiu sau ir Jums, kad Žemėje liktų nors mažytis pėdsakas. Dėkoju koncerno „Achemos grupė“ Prezidentui Bronislovui Lubiui už galimybę išleisti šią knygą.“

AB „Achema“ 40-ties metų proga B. Lubys organizavo ir parėmė knygos-fotoalbumo „Žalioji Achemos šviesa“ paruošimą ir išleidimą. Fotoalbumo „Žalioji Achemos šviesa“ sudarytojas ir redaktorius Antanas Stanevičius leidėjo epilogė rašė: „Džiugu, kad visa tai yra Lietuvoje, kad mūsų žmonės čia ne vien duoną kasdienę užsidirba, bet ir mokesi, studijuoja, tobulėja, tampa mokslininkais. Jų kūryba grįžta į gamybą, skatindama ją. „Achema“, maitindama save ir šalies biudžetą, dosniai remia mokslą, meną, sportą“.

B. Lubys knygos-fotoalbumo „Žalioji Achemos šviesa“ AB „Achema“ keturiasdešimties metų proga pirmais sveikinimo žodžiais rašė:

„Ši knyga – tai pagarba kiekvienam „Achemos“ veteranui, išstvermingai išlaikiusiam 20-ties, 25-erių, 30-ties, 35-erių ir 40-ties metų darbo krūvį. Tai padėka kiekvienam jaunesniam darbuotojui, kuris savo kūrybine energija tės vyresnių kartų pradėtus darbus ir užtikrins tolimesnį bendrovės klestėjimą. Jūsų darbštumas, sumanumas, širdies šiluma ir draugiškas petys sukūrė pasididžiavimą keliančią gamyklą, kuri atjaunėjusi ir galinga švenčia 40-ties metų sukaktį. Mūsų akcinė bendrovė „Achema“ – ekonomiškai gyvybinga, mūsų produkcija laukiama visame plačiame pasaulyje. Dėkoju visiems „Achemos“ žmonėms už pagarbą darbui, už savigarbą ir orumą, užtikrinant geresnį gyvenimą sau ir savo vaikams, stiprinant pamatus savo Tėvynei Lietuvai. Ačiū, bendražygi! Sveikas, sveteli!“.

***

Laikraščio „Achemiečių naujienos“ korespondentės Irenos Nagulevičienės mintys, pasakojimai, interviu su „Achemos“ vadovais, profesinių sąjungų vadovais, B. Lubio artimais bičiuliais ir kolegomis, keturių savaičių mirties paminėjimo proga

Prisiminimų verpetuose – pagarba išėjusiam

Staigi žymaus žmogaus netektis sukrėtė kiekvieną, kuris jį pažinojo. Praėjus keturioms savaitėms po a. a. Bronislovo Lubio mirties, melstasi už jo vėlė bažnyčioje. Pasak Jonavos parapijos klebono, ir ateityje visus metus kiekvieną mėnesį bus aukojamos šv. Mišios už buvusį koncerno „Achemos grupė“ Prezidentą. Stabtelkime prisiminimų verpete, mėgindami pagauti iki šiol dar nepapasakotus bruožus, kuriuos išvelgė Jo artimi kolegos ir bičiuliai.

Kiekvienas žmogus tarytum partneris

„Achemos“ generalinis direktorius **Jonas Sirvydis** – vienas ilgiausiai dirbusių su a. a. B. Lubiui žmonių:

„Tokių žmonių, koks buvo Prezidentas, Lietuvoje tėra vienetai. Jo netektis yra milžiniška ir mums achemiečiams, ir visiems Jį pažinojusiems tiek žmogiškąja, tiek darbo prasme. Mums „Achemos“ darbuotojams, tai yra dviguba netektis. Šiandien tenka tik apgailestauti dėl Jo mirties. Tai buvo žmogus iš didžiosios raidės“, – sako įmonės vadovas.

Anot pašnekovo, svarbiausiais klausimais Prezidentas laikė verslą ir socialinius reikalus. Ilgamečio milžiniškos įmonės vadovo nuomone, dauguma verslininkų žiūri savo interesus.

„Bronislovas Lubys Lietuvoje, matyt, buvo pirmasis verslininkas, kuris žiūrėjo plačiau, neapsiribodamas vien pelno siekiu, bet pirmiausia matė žmones. Būdamas pramonininkų konfederacijos prezidentu, jis ir atvirai deklaravo savo poziciją – bendrauti su žmogumi ne iš aukšto, bet laikyti jį sau lygiu, partneriu. Ir tai buvo ne tik žodžiai, jie visada virsdavo dideliais darbais. Pavyzdžiui, pastaruoju metu labai daug buvo kalbama apie minimalaus atlyginimo didinimą, pramonininkai ir profesinės sąjungos pasisakydavo būtent už minimalios algos pakėlimą. Ponas Bronislovas prieš mirtį parengė nurodymą, kad nė vienas koncernui priklausančių įmonių darbuotojai negali gauti mažesnio kaip tūkstantis litų atlyginimo. Tai yra patvirtinta, oficialiai įforminta ir vykdoma. Toks Prezidento sprendimas atskleidžia rūpinimąsi žmonėmis“, – pasakoja J. Sirvydis.

Žmogus netausojęs savęs

J. Sirvydis neneigia, kad atsirasdavo žmonių, kurie koncerno vadovui pavydėdavo, pasitaikydavo „padrabstymų“, ko nė viena visuomenė neišvengia. Pašnekovo nuomone, veikiausiai būdavo pavydima dėl to, kad B. Lubys intelektualiniu ir išvalgumo lygmeniu pranokdavo kitus, kitaip tariant, laikėsi visa galva aukščiau kitų. „Matyt, pavydėdavo, kad nesugeba padaryti to, ką pasiekia mūsų Prezidentas“, – apgailestauja „Achemos“ vadovas.

J. Sirvydžio teigimu, B. Lubys negailėdavo savęs – tiesiog be perstojo dirbo, kūrė planus ateičiai. „Galbūt ir mes visi nemažai dirbame, bet jis net atostogų laiką paaukodavo darbui – gilindavosi į raštus, sprendė su verslu susijusias problemas. Jo nebėra, o šimtas darbo dienų atostogų taip ir liko nepanaudotos. Pagaliau net ir išėjęs neva atostogauti, Prezidentas neatpalaiduodavo savo minčių nuo nelengvų problemų. Jeigu neišvykdavo iš Lietuvos, būdamas Druskininkuose ar kitoje Lietuvos vietoje, domėjosi darbo klausimais kiekvieną dieną.“

Petro Gaučo 70-mečiui

Habil. dr. Kazimieras GARŠVA, „Vilnijos“ draugijos pirmininkas, Vilnius

Petras Gaučas

Geografas, istorikas, kartografas Petras Gaučas gimė 1942 m. balandžio 7 d. Kėdainių rajone prie Krakių miestelio, Aukštuoliukų kaime. 1965 m. baigęs Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakultetą, visą laiką dirbo Fizinės geografijos ir kartografijos katedros Kartografijos laboratorijoje ir atliko labai svarbius valstybei darbus.

Su kolegėmis parengęs Lietuvos atlasus, 1997 m. P. Gaučas apgynė daktaro disertaciją „Etnolingvistinė Rytų Lietuvos gyventojų raida XVII a. pirmojoje pusėje – 1939 m.“. Monografija Vilniaus universiteto išspaus-

dinta 2004 m. Paskelbė per 100 straipsnių, tyrė Lietuvos gyventojų migraciją, jos priežastis, padėjo rengti Lietuvos gyventojų surašymus, tyrė švietimo raidą Lietuvos rytuose, padėjo sudaryti „Mažosios Lietuvos enciklopediją“.

Petras buvo labai svarbus „Vilnijos“ draugijos kūrėjas, švietimo grupės vadovas, parengė Vilniaus apskrities mokyklų žemėlapius ir švietimo įstaigų tinklo reorganizaciją, aktyviai dalyvavo atkuriant mokyklas valstybine kalba ir daug joms padėjo, daug kartų lankėsi ir Gudijos lietuviškose mokyklose, tyrinėjo Lietuvos užribio vietovardžius.

Petras žuvo nepakankamai išaiškintomis aplinkybėmis Laisvės prospekte, eidamas iš Valstybinės lietuvių kalbos komisijos posėdžio. Palaidotas Saltoniškių kapinėse į šiaurę nuo kito „Vilnijos“ draugijos valdybos nario S. Trepšio. Laidotuvėse dalyvavo daugybė Vilniaus apskrities mokytojų, visuomenės. Lietuvai tai buvo didžiulis praradimas, kurį jaučiame ir jausime.

Tėvynė turi išleisti svarbių P. Gaučo straipsnių rinktinę. Turgelių vidurinei mokyklai yra duotas Petro šeimos sutikimas vadintis jo vardu. Krakėms ir Vilniui būtų garbė turėti P. Gaučo vardą.

Justino Marcinkevičiaus mirties metinių minėjimas Karaliaučiuje

Eugenija UNTULIENĖ-KREFT, Karaliaučius

Kaliningrado (Karaliaučiaus) miesto bibliotekoje nuo Lietuvos nepriklausomybės laikų yra įsteigtas lietuvių kalbos knygų skyrius, kuriame dirbo Birutė Stankevičienė, po jos – dabar jau a. a. Nijolė Meškytė. Ši biblioteka priėmė mūsų lietuvių bendriją, nes neturėjome kitų patalpų: bibliotekos vedėja leisdavo vesti seimelio susirinkimus, priimti svečius iš Lietuvos. Šios bibliotekos darbuotojų pastangomis dažnai organizuojami literatūriniai vakarai, skirti lietuvių rašytojams. Taip visuomenė supažindinama su lietuvių kultūra ir kūryba, kuriai šiais metais skiriama daugiau dėmesio.

Š. m. kovo 29 d. įvyko įdomus ir turiningas poezijos vakaras, skirtas Justino Marcinkevičiaus mirties metinėms atminti. Vakara vedė bibliotekininkė Mira Ostrovskaja. Iš pradžių buvo sugiedota Bacho-Guno „Ave Marija“ (solistė N. K. Antonova, akomponavo A. V. Jakavleva). Poeto J. Marcinkevičiaus arba savos kūrybos eiles padeklamavo kultūros atašė Kaliningrade (Karaliaučiuje) Romanas Senapėdis, Euge-

nija Untulienė-Kreft, Kaliningrado (Karaliaučiaus) rašytojų sąjungos pirmininkas B. Bartfeldas, bibliotekos skaitytoja Pele-nicina, keletą eilučių iš įvairių eilėraščių pacitavo L. Meščerekova.

Eugenija Untulienė-Kreft supažindino auditoriją su poeto J. Marcinkevičiaus giminaičiu Algirdu Jodeniu, kuris gyvena Kaliningrade (Karaliaučiuje). Jis padeklamavo eilėraščių „Kaip gražiai mane augino“ (1974 m.), kurį J. Marcinkevičius sukūrė per vieną jų pasivaikščiojimą po Labūnavos apylinkes. A. Jodenis pasakojo apie poeto gyvenimą, šeimą, visuomeninį darbą.

Baltijos federalinio I. Kanto universiteto Filologijos fakulteto studentės, vadovaujamos dėstytojos Violetos Lopetienės, atliko literatūrinę kompoziciją. Poezijos vakaras buvo užbaigtas Šuberto kūrinio „Mano giesmė“. Liudviko Rėzos lietuvių kultūros draugija labai dėkinga bibliotekos vedėjai Larisai Vladimirovnai Jankovskajai, vakaro organizatorei ir vedėjai Mirai Ostrovskajai.

Muziejus laikraštyje Nr. 16 (225)

Archeologinės apyrankės

Apyrankė – viena iš seniausių moterų, vaikų, kartais ir vyrų, puošmenų, mūvima ant riešo, dilbio, aukščiau alkūnės. Jų gamybai buvo naudojamos įvairios medžiagos: metalas, molis, stiklas, oda, medis, brangieji, pusiau brangūs akmenys, dramblio kaulas ir kt.

Ankstyvajame geležies amžiuje (V a. pr. Kr. – I a.) Lietuvoje pradėta nešioti žalvarines vienos ar daugiau apvijų apyrankes. II–VI a. nešiotos (kartais net po kelias apyrankes ant abiejų rankų) juostinės apyrankės – siauros iki 1,6 cm pločio žalvarinės juostelės, dažniausiai pastorintais ir paplatintais galais, puoštos ornamentu. Pajūryje III – IV a. paplito įvjinės, susuktos iš trijų ar daugiau įvijų, su išraižytais galais apyrankės, jų aptinkama ir Vidurio Lietuvos V – VI a. kapuose. IV – V a. jotvingių ir lietuvių genčių kapuose kartais randama ir rankogalių (ci-

lindrinių) apyrankių. V – VIII a. ypač populiarios buvo pastorintais galais (storagalės) žalvarinės, kartais ir sidabrinės apyrankės, būdingos Vakarų ir Vidurio Europos bei Baltijos kraštams.

Apyrankės užbaigiamos apskritais ir ovaliais ar pusapvaliais bei daugia-kampiais, kartais trikampaiais galais. Vakarų Lietuvoje VII–IX a. nešiotos masyvios, dažniausiai trikampio ar trapecijos skerspjūvio, kartais – kanopiniai galais apyrankės. IX a. II p. – XI a. plito trikampio skerspjūvio išplatėjusiais galais masyvios apyrankės, viduje įgaubtos, puoštos ornamentu. Iki XIII – XIV a. apyrankės buvo vienas dažniausiai nešiotų papuošalų. Tačiau XV a. kapuose jų aptinkama itin retai. Trakų istorijos muziejaus archeologijos rinkinyje saugoma nemažai apyrankių rastų archeologinių tyrinėjimų metu arba atsitiktinai. Dalis jų – iš

V-XI a. apyrankės. O. Ševeliovo nuotr.

degtinių kapų, todėl nuo karščio yra deformuotos arba apsilvėdžiusios. Apyrankės yra įvairių dydžių – nuo visai mažų bei paprastų vaikiškų, padarytų iš žalvario juostelės, iki gana masyvių

ir sunkių rankogalių, kurios yra gausiai ornamentuotos. Apyrankės rastos įvairiose Lietuvos vietose: Dauglaukio plokštiniame kapinyne, Viešvilės bei Alinkos pilkapynuose.

Apyrankės kaip ir antkaklės, antsmilkiniai bei žiedai buvo tik papuošalai ir jokios praktiškos reikšmės neturėjo, kaip antai smeigtukai arba segės. Atvirkščiai, kai kurie iš jų trukdė žmogaus kūnui laisvai judėti. Metaliniai papuošalai jungė plastinio ir grafinio meno elementus. Papuošalų lygieji paviršiai buvo gražinami įvairiausiais raštais, bet vyrauja geometrinis. Šalia geometrinio, dažnai pasitaiko ir pintinis ornamentas, kurį sudaro ritmiškai sujungtos kreivosios arba laužtinės linijos, primenančios pynutę, virvutę ar tarp savęs sujungtus lankelius. Ypač mėgstami taškų įvairių įkirtų, lankelių, akučių, griovelių bei brūkšnių raštai. Apyrankių galai būdavo gražinami gyvūnų galvutėmis.

Medininkų pilies skyriaus vedėjas Oleg Ševeliov

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Muziejus laikraštyje Nr. 17 (226)

Trakų kaštelionas, LDK kancleris J. F. Sapiega

Sapiegos – rusėnų kilmės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminė, kuri labiausiai sustiprėjo XVII a. Giminės pradininkas Didžiojo kunigaikščio raštinninkas Semionas Sapiega, kuris minimas nuo XV a. vidurio. Jo sūnūs Jonas ir Bogdanas pradėjo dvi Sapiegų giminės šakas – Čerėjos ir Kodenio. Pirmieji Sapiegos buvo stačiatikiai, nuo XVI a. vidurio pradėjo pereiti į katalikybę. Iš Sapiegų giminės atstovų 22 buvo vaivados, daugelis aktyvūs valstybės pareigūnai ir bažnyčios hierarchai. Sapiegos prisidėjo prie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės kūrimo – vienas iškiliausių valstybininkų LDK kancleris Leonas Sapiega (1557-1633) vadovavo rengiant Trečiąją Lietuvos Statutą, o jo sūnus LDK pakancleris Kazimieras Leonas Sapiega (1609-1656) į istoriją įėjo kaip Vilniaus universiteto Teisės fakulteto fundatorius. Vilniuje Sapiegas primena jų funduotos Šv. Arkangelo Mykolo ir Viešpaties Jėzaus (Trinitorių) bažnyčios, rūmai Antakalnyje, statyti kaip karališka rezidencija. Sapiegos rimtai pretendavo į Abiejų Tautų Respublikos karūną po Jono III Sobieskio

(1676-1696) mirties. Giminės kilimą pristabdė didikų grupuočių kovose 1700 m. pralaimėtas Valkininkų mūšis. Praradę nemažą dalį realios politinės įtakos, Sapiegos nusprendė įtvirtinti ideologinį savo pretenzijų pagrindimą.

Šio darbo ėmėsi Jonas Fridrichas Sapiega (1680-1751), Kodenio šakos atstovas, politikas ir literatas. J. F. Sapiega 1691-1695 m. mokėsi Lietuvos Brastoje, Liubline, Varšuvoje, vėliau keliavo po Vakarų Europą. Grįžęs pradėjo valstybinę karjerą: dalyvavo valstybės seimų darbe, 1707 -1709 m. buvo LDK didysis referendorius, Trakų kaštelionas (nuo 1716 m.), LDK Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas (nuo 1729 m.), nuo 1735 m. LDK didysis kancleris. J. F. Sapiega 1709 m. įrengė Kodenio Šv. Onos bažnyčioje (Palenkė, dab. Lenkija, Liublino vaivadija) Sapiegų šeimos atstovų portretų galeriją. Pradžioje galerija buvo sumanyta kaip bendra Sapiegų giminės epitafija, išaugusi į bendresnį meninio propagandinio pobūdžio projektą, turėjusį parodyti giminės kilmingumą, senumą ir nuopelnus valstybei. Galerijoje, kurią sumanytojas

Graviūra. LDK kancleris Jonas Fridrichas Sapiega. XVIII a. Autorius J. K. Sysangas

pavadino „Sapiegų genealogijos portretų galerija“, vaizduojami 72 abiejų giminės linijų vyriškosios lyties atstovai, pradedant Lietuvos didžiaisiais kunigaikščiais Vyteniu

ir Gediminu, iš kurių Sapiegos save kildino, baigiant keturiolikmečiu Jonu Sapiega (1732-1757), kurį bevaikis J.F. Sapiega pasirinko Kodenio paveldėtoju.

Jonas Fridrichas Sapiega žinomas rimtais istoriniais-genealoginiais ir bibliofiliniais pomėgiais. Paliko keletą veikalų, parašytų lotynų ir lenkų kalbomis, tarp jų 1720 m. išleista Kodenio stebuklingojo Dievo Motinos paveikslas istorija, 1730 m. – svarbiausias jo istorinis darbas „Adnotationes historicae...“ (Baltojo erelio ordino kavalierių biografijos, lotynų ir lenkų k.). Kodenio rezidencijoje J. F. Sapiega surinko didelę biblioteką – 1744 m. registre užfiksuota 3500 pozicijų. Visos knygos pažymėtos Dancigė gyvenusio olando Johano Frydricho Myliaus (Johann Friedrich Mylius, dirbo 1729-1750) sukurtais Sapiegų herbinais ekslibriais. Asmeninei reprezentacijai J. F. Sapiega skyrė ypatingą dėmesį. Iš visų Sapiegų jis užsakė bene daugiausiai savo portretų.

Trakų istorijos muziejuje saugoma 35 x 21,3 cm Johano Kristupo Sysango (Johann Christoph Sysang, 1703-1757) sukurta

vario graviūra, kurioje pavaizduotas Jonas Fridrichas Sapiega, sėdintis LDK didžiojo kanclerio krėslė, sarmatiškojo stiliaus rūbais ir šukuosena, apsisiautęs šermuonėlių mantija su išsiuvinėta Baltojo Erelio ordino žvaigždė ant kairiojo peties. Ant stalo padėtas LDK didžiojo kanclerio majestotinis spaudas. Po portretu didysis penkių laukų Sapiegų herbas – pagrindinis giminės herbas „Lis“, kuriame pavaizduota strėlė samaigaliu į viršų ir su 2 skersiniais. Abipus herbo tekstas vokiečių kalba: JOHAN FRIEDRICH SAPIEHA / DES HL. ROM. REICHS GRAF IN KODEN / GROSS CANTZLER VON LITHAUEN / RITTER DES KONIG.POLN: WEISEN ADLER ORDENS (Jonas Fridrichas Sapiega Šv. Romos imp. Kodenio grafas LDK didysis kancleris Lenkijos Baltojo Erelio ordino kavalierius). Graviūros dešiniajame apatiniame kampe yra autoriaus faksimilė – SYSANG FC.

Muziejininkas Saulius Zalsys

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Pro memoria

Romualda Tylienė

(1933 08 09–2012 03 22)

Kovo 24 d. gausus būrys artimųjų, bendradarbių ir pažįstamų Karveliškų kapinių kalnelyje atsisveikino su pedagoge, visuomenės veikėja, Mama ir Močiute Romualda Tyliene.

Romualda gimė Jonavos geležinkelio stoties budėtojo Vytauto ir Elenos Blažių šeimoje. Tėvai buvo šviesūs, išsilavinę, abu buvo šauliai, savo valstybės patriotai.

Po kurio laiko Tėvas pradėjo dirbti

Kaune „Maiste“. Nusipirko ūkelių Užusalių kaime prie Kalnėnų geležinkelio stoties. Čia prabėgo Romualdos vaikystė, baigė Kalnėnų pradžios mokyklą.

1944 m. šeima persikėlė į Kauną. Tėvas tęsė darbą „Maiste“. 1945 m. jį pasiuntė perimti Klaipėdoje buvusius „Maisto“ sandėlius. Į Klaipėdą persikėlė ir visa šeima.

Romualda 1945 m. įstojo į Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnaziją, baigė keturias klases ir tais pačiais 1949 m. įstojo į Klaipėdos Mokytojų seminariją. Tačiau šeimą ir Romualdą užgriuvo sovietiniai persekiojimai. 1946 m. rugpjūtį suėmė Tėvą, buvusį šaulį, 1941 m. sukilėli, nuteisė 10 m. konclagerio ir keleriems metams tremties. Be šeimos galvos likusią Mamą su penkiais nepilnamečiais vaikais išvarė iš tarnybinio buto. Tačiau ir tai dar buvo ne viskas. Kai apie Tėvo suėmimą sužinojo Mokytojų seminarija, 1950 m. antrakursę Romualdą pašalino. Bandė ieškoti darbo. Klausdavo, kodėl būdama mokyklinio amžiaus nesi-moko ir kai pasakydavo, kad Tėvas suimtas, kalba pasibaigdavo. Įstojo į Klaipėdos va-

karinę gimnaziją. Po kurio laiko, užtariant direktoriui Aleksandrui Racevičiui, pavyko grįžti į Mokytojų seminariją, kurią 1953 m. baigė ir išvyko dirbti mokytoja į Klaipėdos rajono Gribžėnų 7-tę mokyklą.

Tais pat 1953 m. įstojo į Vilniaus Pedagoginio Instituto neakivaizdinį skyrių ir pradėjo Lietuvių kalbos ir literatūros studijas. Pradėjo dirbti Priekulės rajono Veiviržėnų vidurinėje mokykloje. Čia su istorijos mokytoju Antanu Tyla sukūrė šeimą. 1958 m. rudenį persikėlė į Vilnių. 1959–1960 m. dirbo Vilniaus universiteto mokslo darbų redakcijoje. Tuo metu gimė dukra Audronė, po kurio laiko sūnus Gediminas. Šeima ir rūpesčiai išaugo. Teko keisti darbą. 1960 m. pradėjo dirbti vaikų lopšelyje-darželyje Nr. 73 auklėtoja, 1969 m. gegužės 1 d. buvo paskirta 69 lopšelio-darželio, po kurio laiko – 102 darželio vedėja. 1970 m. baigė ikimokyklinių vaikų įstaigų vadovų kursus. 1983 m. gegužę užbaigė Vilniaus Pedagoginį institutą. Darželio vedėja išdirbo 13 metų. 1982 m. lapkričio 24 d. perėjo dirbti auklėtoja į Vilniaus aklųjų ir silpnaregių

mokyklą-internatą. Iš čia 1989 m. balandžio 13 d. išėjo į pensiją.

Vaikai išsimokslino, sukūrė šeimas. Tapo Močiute, sulaukė keturių vaikų – Martyno, Vytenio, Gabrielės ir Antanuko. Džiaugėsi jų pasiekimais ir gerumu.

Ir būdama pensijoje neieškojo ramybės. Džiaugėsi Lietuvos nepriklausomybės atkūrimu. Per Sausio 13-sios ir rugpjūčio pučo įvykius kartu su šeima budėjo prie parlamento. Įsijungė į Lietuvos politinį gyvenimą, tapo TS-KDS nare ir aktyviai dalyvavo jos veikloje. Iki 1996 m. užsiėmė varslu. Sode puoselėjo gėles.

Daug keliavo po Lietuvą, aplankė Lenkiją, Vokietiją, Italiją, Kiniją, Prancūziją, Angliją, Ispaniją, Egiptą, Graikiją, Turkiją ir kt. šalis.

Turingas gyvenimo ruduo turi savo grožį ir prasmę. Tik jis staiga ir nelauktai nutruko, palikęs daugybę Romualdos darbo pėdsakų ir prisiminimų. Ilsėkis ramybėje!

Antanas TYLA, vaikai, vaikaičiai ir artimieji

Suvalkų sutarties faktai ir interpretacijos

Varėnos vieta varžybose dėl Vilniaus 1920 metais

Hum. m. dr. Česlovas LAURINAVIČIUS, Lietuvos istorijos instituto XX a. istorijos skyriaus vedėjas, vyresnysis mokslo darbuotojas, Vilnius

Atkelta iš 1 p.

Tačiau tarp Rusijos ir Lenkijos įsiterpė atskiras savarankiškas veiksnys – Lietuvos valstybė, paremta ne imperiniu, bet tautos apsisprendimo principu. Galima net manyti, jog Lietuvos valstybė turėjo savotišką misiją – savo pačios egzistavimu išskirti ekspansionistiškai nusiteikusias imperijas. Laikantis tokios nuomonės prasipletų ir supratimas, kodėl lietuviai taip veržėsi į Vilnių: mat Lietuvos valstybė su Vilniumi, užimdama ir geležinkelio juostą tarp Gardino ir Daugpilio, būtų atitikusi didžiosios politikos reikšmingą tendenciją, orientuotą ne į permanentinį karą, bet į taiką regione.

Tokiame kontekste tampa akivaizdi ir Varėnos reikšmė, nes nuo jos iki Vilniaus geležinkeliu nebuvo nė šimto kilometrų. Tačiau Varėnos stoties reikšmė turėjo ir dar vieną papildomą aspektą. Ties ja ėjo geležinkelio linija Alytus-Simnas-Suvalkai. Toji linija Vilniaus erdvę jungė su Suvalkijos erdve, iš kur taip pat skverbėsi lenkiška ekspansija. Taigi, atrodytu, kad Varėna buvo nelyginat lietuviškais Termopilais, kuriuos lietuviams būtina buvo ginti su nemažesniu atkaklumu, kaip kad savo laiku rusai gynė Stalingradą.

Tačiau tokie patoso pilni palyginimai šiuo atveju vargiai tiktų. Lietuvos situacija – kaip reta sudėtinga ir tuo išsiskirianti iš kitų. Istoriniai tyrimai liudija, kad aplinkybės, susiklosčiusios aplink Lietuvą 1920 m. rudenį, reikalavo iš lietuvių veikėjų didelio išmanumo bei lankstumo – kur kas didesnio, deja, nei to meto lietuviai galėjo parodyti. Apie tai neblogai liudija ir varžybų dėl Varėnos stoties istorija, kai toji stotis, iš principo būdama lyg ir gyvybiškai svarbi Lietuvos valstybės likimui, lengvai galėjo tapti ir lemtingais spąstais tai pačiai Lietuvos valstybei.

***

Savotiška kovos dėl dominavimo regione kulminacija klostėsi 1920 m. rudenį. Tuo metu Lenkija, atlaikiusi Sovietų Rusijos puolimą prie Varšuvos, perėjo į kontrpuolimą ir ne tik išstūmė raudonarmiečius iš tikrosios Lenkijos, bet ir veržėsi tolyn į Rytus. Bet Lenkijai kelią pastoj Lietuva, kuri nuo 1920 m. rugpjūčio pabaigos buvo užėmusi maksimalią pretenduojamą teritoriją: valdė

Vilnių, didžiąją dalį Suvalkijos ir ruošėsi perimti netgi Gardiną. Lenkijos-Sovietų Rusijos karo atžvilgiu Lietuva skelbėsi esanti neutrali, bet faktiškai į rusus Lietuvoje buvo žiūrima kur kas palankiau nei į lenkus. Pirma, Lietuvoje vyravo įsitikinimas, kad Rusija stipresnė ir karą laimėsianti. (Veikė politologijoje žinomas kompleksas – įtikti „pačiam stipriausiam“). Be to, Sovietų Rusija 1920 m. liepos 12 d. pasirašė su Lietuva taikos sutartį ir skelbėsi pripažįstanti Lietuvai Vilnių, dėl ko Lenkija labai piktinosi. Taigi, Lietuvoje tuo metu savo (strateginiu) partneriu laikyta Rusija, o su Lenkija vesti normalaus dialogo vengta. Nors teisybės dėlei tektų pažymėti, kad nepriklausomą Lietuvą sunaikinti buvo pasiruošę tiek lenkai, tiek ir rusai.

Rugsėjo pabaigoje lenkai išstūmė raudonarmiečius iš Gardino ir nusiteikė veržtis link lietuvių valdomo Vilniaus. Vakarų valstybės darė spaudimą Lenkijai, kad ši stumdama sovietus į Rytus nenaudotų jėgos prieš Lietuvą. Todėl Lenkijos diplomatai prikalbino lietuvius derėtis. Nuo rugsėjo 29 d. derybos vyko Suvalkuose. Tačiau lenkai derybas vedė tik dėl akių – tam, kad laimėtų laiko ir sudarytų sau patogesnę poziciją Lietuvos atžvilgiu. Kita vertus, ir lietuviai nežiūrėjo į derybas su lenkais rimtai, nes tikėjosi, kad Raudonoji armija vėl puls Lenkiją¹.

Vis dėlto Lietuvos delegacija Suvalkuose turėjo direktyvą reikalauti demarkacinės linijos, kuri atribotų Lietuvą nuo karo veiksmų tarp sovietų ir lenkų ir tuo būdu sudarytų apsaugą valdomoms teritorijoms su sostine Vilniumi. Toji demarkacinė linija turėjo eiti nuo Suvalkijos palei Merkio upę tiesiai į Rytus iki Lietuvos rytinės sienos, nustatytos pagal sutartį su Sovietų Rusija 1920 m. liepos 12 d.² Tačiau derybos Suvalkuose ėjo diena po dienos, o Lietuvos delegacija tokio reikalavimo vis nekėlė. O kai toks reikalavimas buvo iškeltas (penktą derybų dieną, t. y. rugsėjo 3 d.), jis jau reikšmės nebeturėjo. Į klausimą, kodėl taip atsitiko, galima atsakyti tokiu būdu: šalia įvairios rūšies aplinkybių³ turėjo reikšmės ir gerai organizuota bei efektyvi lenkiškoji diplomatija, sugebėjusi įvilioti lietuvių į savotiškus spąstus.

Lenkai teisingai paskaičiavo, kad lietu-

viai siekdami apsaugoti Vilnių labiausiai rūpinsis išlaikyti savo rankose Varėnos geležinkelio stotį, nes atrodė, kad tik per ją Lenkijos kariuomenė galės veržtis į Vilnių. Be to, Varėnos stotis buvo svarbi dar ir dėl to, kad per ją Lietuva galėjo permesti savo kariuomenę iš Suvalkijos link Vilniaus, jo gynybai. Taigi, Lenkijos diplomatija, įvertinusi Varėnos svarbą lietuviams, per derybas Suvalkuose padarė viską, kad lietuvių dėmesys ir būtų sutelktas... būtent į Varėnos stotį.

Beveik tuo pačiu metu, kai Suvalkuose prasidėjo derybos, Lenkijos kariuomenė iš Gardino ėmė skverbtis link Varėnos. Lietuviai, suprantama, ėmė reikalauti, kad lenkai puolimą stabdytų. Lenkai išsisukinėjo: neva jie puola tik bolševikus, jiems, esą, reikia tik geresnės erdvės, ir jėgu įvyksta susidūrimai su lietuviiais, tai tik „mechaniška“.... Bet kautynės ties Varėna tarp lietuvių ir lenkų vis aštrėjo: spalio 3 d. lenkai užėmė stotį, lietuviai nusistatė ją atsiimti ir pritraukė papildomas jėgas, užuot jos skubėtų ginti Vilniaus; iš Alytaus link Varėnos sutraukti 3-iasis bei 6-asis pėstininkų pulkai⁴.

O Suvalkuose lietuvių derybininkai taip pat sutelkė dėmesį į Varėną ir dėjo pastangas demarkacinę liniją atsiriboti nuo lenkų pirmiausia ties Varėna, ir – tik ties Varėna. Iš šių dienų žiūrint paradoksaliai atrodo viena aplinkybė: žinome, kad Lenkijos delegacija buvo nusistačiusi jokių būdu nesutikti su demarkacijos linijos vedimu toliau Bastūnų; derybų Suvalkuose eiga liudija, kad ir Lietuvos delegacija reikalavo demarkacinės linijos „iki Bastūnų“⁵.

Mūšiai dėl Varėnos stoties lietuviams nebuvo sėkmingi. Stotį užėmė lenkai. Bet lietuvių dėmesys ir toliau liko sutelktas į Varėną, kuol lenkai efektyviai naudojosi. Rašantis Suvalkų sutartį jie sutiko, kad Lietuva galėtų savo kariuomenę permetinėti per Varėnos stotį. Ir, anot lenkų liudyjimo, „lietuvių nerimas ženkliai sumažėjęs“⁶.

O kol lietuviai buvo sutelkę visą dėmesį į Varėną, spalio 5 d. Rygoje lenkai pasiekė principinį susitarimą su sovietais, pagal kurį lenkams atsivėrė laisva erdvė rytuose – tad jie galėjo saugiai pasiekti Vilnių ne vien tik geležinkeliu per Varėną, bet ir kitu geležinkeliu per Lydą. Suvalkų demarkacinė linija

pastarojo geležinkelio, kaip žinia, nesiekė. Bastūnai liko lenkų kontrolėje... Tuo metu, kai lietuvių delegatai rašėsi Suvalkų sutartį, pagal kurią jie tikėjosi užtvėrę kelią lenkams į Vilnių nuo Varėnos, Lenkijos karuomenė, vadovaujama generolo Želigovskio, jau traukė Lydos-Varėnavo-Šalčininkų linkme, ir visiškai niekieno netrukdoma artėjo prie praktiškai neginamo Vilniaus.

***

Beje, ribota Suvalkų demarkacinė linija – tik iki Bastūnų – labai komplikavo Lietuvos vėlesnį reikalavimą „atstatyti sulaužytą Suvalkų sutartį.“ Nes nebuvo galima aiškiai apibrėžti, ties kokia gi vieta lenkai tą sutartį sulaužė... O Lenkijai įsitvirtinus Vilniuje buvo nulemtas ir Varėnos likimas: ji – kaip ir visa Lietuva – tapo suskaldyta: miestelis liko Lietuvos pusėje, o stotį laikė užėmę lenkai.

2012-04-27 Vilnius-Varėna

¹ Žr.: Suvalkų sutartis: faktai ir interpretacijos. Umowa Suwalska: fakty i interpretacje. (Lietuvos ir Lenkijos istorikų konferencijos Suvalkuose 2010 m. medžiaga). Vilnius, 2012.

² Lietuvos Ministrų kabineto 1920 09 27 instrukcijoje Lietuvos delegacijai derybose su Lenkija Suvalkuose nurodyta sutikti su demarkacine linija nuo Uciechos per Bastūnus, Ašmeną iki Įzos, kaip „su maximum nusileidimo“ // Lietuvos centrinis valstybinis archyvas (LCVA) F. 923, Ap. 1, B. 86, L. 295. Direktyva „su maximum nusileidimo“ liudija, kad tokios linijos poreikis Lietuvoje laikytas mažai tikėtinu. Kitaip tariant, manyta, jog sovietai vėl nustums lenkus į vakarus, tad ir demarkacinė linija taps nereikalinga.

³ Lietuvių poziciją veikė klaidingos žinios iš Tautų Sąjungos, kad neva ten jau buvusi pripažinta Lietuvos teritorija, nustatyta pagal 1920 m. liepos 12 d. Maskvos sutartį, bei provokacinės žinios iš Sovietų Rusijos apie ruošiamą naują Raudonosios armijos puolimą

⁴ Varėna istorijos kelyje. Sud. R. Žepkaitė. „Mintis“, 2002, p. 37.

⁵ Spalio 2 d. instrukcija Lietuvos delegacijai liudija, kad lietuviai visą dėmesį buvo sutelkę į Varėnos geležinkelio stotį, ir demarkacinę liniją tematė reikalo vesti iki Bastūnų // LCVA, F. 383, Ap. 7, B. 80, L. 145.

⁶ P. Łossowski. Stossunki polsko-litewskie, 1918–1920 r. Warszawa, 1966, p. 280–281, 286.

Paskaitų ciklas Palaimintojo Jurgio Matulaičio metams

Jurgis Matulaitis – tris kartus studentas*

Kun. Vaclovas ALIULIS MIC, Vilnius*Tęsinys. Pradžia Nr. 9*

1898 m. kovo 12 d. J. Matulaitis gavo diakono šventimus. Per vasaros atostogas pasakė Marijampolės bažnyčioje gyvą ir vaizdingą pamokslą apie žmogiškąją tuštybę. *Piemenukas didžiuojasi geriau už kitus supliauškęs botagu, gaspadoriai – gerai atrodančiais eikliais arkliais, taip pat kai kurie tikintieji pasipučia dėl savo ryškaus pamaldumo...* Tų pačių 1898 m. lapkričio 20 d. akademijos rektorius vysk. Karolis Nedzialkovskis (Karol Antoni Niedzialkowski) išventino jį kunigu.

1899 m. pavasarį kunigas Jurgis baigė akademiją su aukščiausiais pagyrimais ir grįžo į Kielcių vyskupiją.

III. Kunigo tarnystės pradžia buvo liūdna. Vyskupo pasiūstas į Dalešicų parapiją (6 km nuo Kielcių) iš savo pirmojo klebono išgirdo, kad jam dar vienas vikaras nelabai reikalingas, bet jeigu vyskupas siunčia, tai lai būna. Ir duoda jam gyventi sulūžusį namelį, šaltą ir drėgną – kaip tik kaulų džiovai atgaivinti. Toji kaip mat parodė savo nagus, ir Jurgis išsiprašė vyskupo leidimo važiuoti į užsienį gydytis. Pasiskolino pinigų kelionei ir gydymui. Kun. Yla mano, kad skolinosi iš savo globėjo J. Matulevičiaus. Turėjo ir dėdę Feliksą Matulevičių, žinomos parapijos kleboną ir kanauninką, bet nė vienoje iš skaitytų biografijų neminima dėdės parama, tik minima, kad šį tą paveldėjęs po jo mirties.

Kunigą Jurgį labai traukė mokslai, todėl kiek pasigydęs Kroicnacho (Kreuznach) kurorte įstojo studijuoti filosofijos ir teologijos Fribūro katalikų universitete. Kadangi neturėjo rusų valdžios leidimo studijuoti užsienyje, užsirašė pramanyta pavarde: „Jerzy Narbut iš Lvovo diecezijos“. Tik doktorato įrašas jau turės tikslią nuorodą: „Jerzy Matulewicz iš Kielcų vyskupijos“. Universitetas pasižymėjo puikiais profesoriais, o paskui jo vardą kėlė žymūs absolventai, tarp jų lenkai ir lietuviai, pavyzdžiui, vienas žymiausių XX a. pirmos pusės Lietuvos istorikų kun. prof. Jonas Totoraitis.

Fribūre Matulaitis pirmiausia apsigyveno kunigų studentų bendrabutyje „Canisia-

Kunigystės šventimus J. Matulaičiui suteikė Akademijos rektorius vysk. Karolis Nedzialkovskis, AMPP

num“ (šv. Petro Kanizijaus). Drausmė buvo bemaž kaip akademijoje, su bendromis maldomis ir bendru stalu. Išlaikymas kainavo 115 Šveicarijos frankų per mėnesį. Nors gaudavo šv. Mišių stipendiją (šv. Mišių intencijos), to neužteko padengti išlaidoms, todėl kun. Jurgis stijo tarnauti vikaru Šv. Jono parapijoje, žemutinėje miesto dalyje. Taip jis patobulino savo prancūzų kalbos igūdžius ir įgijo šveicariškos sielovados patirties.

Ir vėl jam teko drėgnas butas, ir vėl paūmėjo liga. Ir tik čia 1901 m. kovą buvo nustatyta tikroji diagnozė: ne reumatizmas, o tuberkuliozė. Buvo atlikta pustrėčios valandos trukusi operacija, paskui dar kelis mėnesius sekė labai skaudžios injekcijos. Pagaliau pradėjo rimtai Jurgio ieškoti rusų

Senasis Fribūro universiteto pastatas, kuriame Jurgis studijavo 1899-1902 m., AGM

valdžia, vyskupas Kulinskis visaip jį gynė remdamasis Jurgio atsiunčiamais gydytojų liudijimais.

Sunku įsivaizduoti, kokios valios ryžto ir jėgų reikėjo tokiomis sąlygomis baigti studijas ir parašyti lotynų kalba disertaciją teologijos doktoratui. Darbo tema „Doctrina Russorum de statu justitiae originalis“ („Rusų teologų mokymas apie pirminio teismo būklę“). Darbo vadovas prof. Albertas Vaisas (Weiss Albert M., OP) labai gerai jį įvertino, net pranešė Apaštalo Sosto atitinkamai žinybai apie dėmesio vertą jauną teologą.

Nagrindėdamas ryškiausius XIX a. stačiatikių teologus, Matulaitis išryškino tuos jų teiginius, kurie nesiderina su katalikiškąja teologija, ir atsakė į jų priekaištus. Tvirtino,

kad jie kartoja kai kurias Bažnyčios atmetas Bajaus tezes. Šiandieniai katalikų teologai mieliau žiūri, kuo katalikų ir kitų krikščionių teologija gali viena kitą papildyti, todėl neseniai miręs Varšuvos profesorius Liucianas Balteris (Lucjan Napoleon Balter) tvirtina, kad Matulaičio dėstymas gerai išreiškia XX a. pradžios katalikų teologų pažiūras, bet per daug pabrėžia skirtumus. Anuo metu tai buvo neeilinis atskleidimas.

*Su Autoriaus sutikimu spausdinama iš „Marijos radijo“ programų

Nuotr. iš T. Gorski MIC knygos „Palaimintasis Jurgis Matulaitis“ (2009)

Pabaiga

Apie valstybę ir spaudą*

Romualdas OZOLAS, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, Vilnius*Atkelta iš 1 p.*

partijas nieko blogesnio, atrodo, nebėra, tai ir Lietuvos valstybė beveik visiems yra bloga, net niekinga: *šita* valstybė, valstybėlė, provincija... Žinoma, kai pasakyti, kokia valstybė yra Lietuva, nebegali nė viena valdžia, ir netgi dėl generalinio nacionalinio intereso nesutaria valdančiosios partijos, ko norėti iš spaudos, tuo labiau, kad ir ji seniai tapo neslepiamu verslu! Ir vis dėlto valstybės lietuvių spaudoje ir norėtusi, ir turėtų būti daugiau, nepalyginamai daugiau.

Valstybę kaip kriterijų mūsų mąstyme pakeitė žmogus – kaip to reikalauja Žmogaus teisių deklaracija, Europos Sąjungos konstituciniai dokumentai, Pasaulio gerovės programos postulatai.

Štai čia, ties ta riba, man atrodo, mes ir pasimetm – ir valstybė, ir spauda. Kai mano aukščiausioji valdžia man sako, kad iki šiol nebuvusio masto emigracija žmogui yra gėrio galimybė ir net grynasis gėris, aš sakau: atsiprašu, ar tai jums nieko nepriemena? Deja, kai reikia prabilti apie Lietuvos išsivaikščiojimą, Lietuvos spauda valgo karštą bulvę. Turiu vilties, kad nors vienas milijonas lietuvių mūsų valstybėje liks ir sugebės pradėti viską iš naujo, bet ar už valstybės nugyvenimą atsakomybės galės neprisiimti spauda?

Klausimas ne retorinis, klausimas labai konkretus: ar esama pakankamai aiškaus

kriterijaus, kaip teisingai pasidalinti atsakomybės našta, kad dalybos netaptų tarpusavio rietenomis arba kokiomis nors kiekvienos iš pusių disponuojamomis baudžiamosiomis akcijomis, pavyzdžiui, Vyriausybės spaudai įvestu finansiniu režimu, ar – dar blogiau – nepaskestų anonimiškumo liūne, abiem pusėms maloniai sutariant, kad kiekvienos atsakomybė yra didelė, bet sunkiai apibrėžiama?

Deja, dalybų kriterijus yra, ir juo tegali būti *konfliktas*, konfliktas dėl teisės geriau, teisingiau, adekvačiau atstovauti *visuomenės interesui, galinčiam tapti valstybės*, t. y. visos visuomenės, o ne jos grupės ar grupuotės, *interesu*. Tokio konflikto pavidalų įvairovė sudaro *viešojo mąstymo kultūrą*, kad ir kokia šurkšti kartais ji galėtų būti, – svarbu tik, kad ji nenusileistų žemiau internetinių komentatorių raštijos kultūrinio lygio. Matyt, kad kiekvieno rašytinio teksto *personalizavimas*, pradedant laikraštine informacija, baigiant įstatymo projektu, yra vienintelis kelias ir iš žiniasklaidos, ir iš politinių sprendimų anonimiškumo, t. y. iš visuotinės neatsakomybės nirvanos.

Žurnalistų, dirbančių pagal aukščiausius – asmens profesinio prestižo – reikalavimus, jau randasi, tačiau didžiūmos jų priklausomybė nuo klaninių kapitalų ir juos aptarnaujančių leidinių kaip verslo

įmonių reikalavimų dar tokia galinga, kad su skausmu matai, kaip lūžta ne vienas talentas, kaip kyla jauni pikti daigai, be problemų pritampantys prie leidinių verslininkiško partiškumo. Valstybė kaip migla tebeklajoja virš šių leidybinių kunigaikštijų.

Labai įdomus aspektas būtų mūsų spaudos intelektualinio lygmens publikacijų ir problematikos bei kalbėjimo stiliistikos apžvalga. Tačiau tai, matyt, kitų profesinių pasikalbėjimų reikalas. Čia tegalėčiau pasakyti, kad iki esmingos analitikos mums gana toli. Apžvalgos dažniausiai lieka faktografinio pobūdžio tekstais, todėl laikraščiai yra geriausiai atveju valstybės gyvenimo politiškai paspalvinta kronika, juodesni ar baltesni metraščiai.

Kai kas jau bando aiškinti, kad Lietuva tampa nuobodžia Vakarų Europos šalimi. Na, dar nesiekiančia Estijos nuobodulio, bet įteisinus vienas kitas eitynes, bus beveik pasivijusi.

Man atrodo, Lietuvoj gyventi labai įdomu ir darosi vis įdomiau: mes ižengiam į baigiamąjį savo tautos išsivadavimo etapą, kai savo sąžine ir protu pradedam suvedinėti sąskaitas su laisve (jau imam suvokti jos ribas) ir bandom apčiuopti, ką gi iš tiesų reiškia nepriklausomybė, kurią 1990 metų kovo 11-ąją deklaravo Aukščiausioji Taryba. Visa tai tiesiogiai siejasi su viešąja refleksija,

su brandžiu mąstymu. Kad jis galėtų remtis tvirtu empiriniu pamatu, turim disponuoti kuo plačiausia *sisteminė* valstybės gyvenimo tėkmės ir posūkių fiksuojančia faktine medžiaga – pradedant kronika, baigiant valstybės institucijų dokumentais, kurie dabar mieliau slepiasi vis gilesniuose tarnybiniame naudojime skirtuose stalčiuose. Problemai spręsti turim idealias sąlygas – reikia tik konsoliduoti valstybės dabar neaiškiems komunikacijos projektams išdalijamas lėšas ir „Valstybės žinias“ perorganizuoti į nacionalinį laikraštį. Idėja nenauja, ne kartą kelta, niekam nemela, bet tautai ir valstybei būtina, kaip būtinas nacionalinis radijas, nacionalinė televizija, dėl kurių kokybės šiandien jau galim tik rūpintis, augdami kartu su šiais susižinojimo ir sąmonėjimo būdais.

Gražios šventės ir gerų darbų einant sunkiu, bet nuostabių mūsų brandos, mūsų sąmonėjimo keliu!

* *Pranešimas skaitytas šventinėje konferencijoje, skirtoje Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dienai, Seimo Konstitucijos salėje 2012 m. gegužės 7 d.*

Danos Buinickaitės nuotr.

Mokyklų švietimas

LGGRTC programa „Okupacijų istorija jaunimui“ Pietryčių Lietuvos mokyklose

Janina ŠIMKUVIENĖ, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro vyriausioji bibliotekininkė, Vilniaus rajono savivaldybės tarybos narė

Janina Šimkuvienė

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (LGGRTC) darbuotojai jau kelerius metus lankosi Pietryčių Lietuvos mokyklose siekdami supažindinti Vilniaus ir Šalčininkų rajonų jaunimą su naująja Lietuvos istorija, informuoti apie programą „Okupacijų istorija jaunimui“ ir tryliktąjį nacionalinį mokinių konkursą „Lietuvos kovų už laisvę ir netekčių istorija“.

Programos tikslai:

- priimtinomis jaunimui formomis perteikti istorines žinias apie rezistenciją, jos ideologiją, struktūrą, formas ir sudėtingą pokario laikotarpį;
- parodyti rezistentų tėvynės meilės, teisingumo, laisvojo pasaulio, demokratijos idėjos suvokimą;
- ugdyti jaunimo pilietiškumo ir patriotizmo jausmą;
- skatinti jaunimo savarankišką mąstymą, nuomonių ir idėjų įvairovę;
- skatinti jaunimą ugdytis kūrybinius gebėjimus;
- skatinti gimtojo krašto pažinimą vasaros aktyvaus poilsio stovyklų ir trumpalaikių žygių metu;
- padėti jaunimui perprasti kiekvieno piliečio asmeninio indėlio į socialiai orientuotas valstybės kūrimą svarbą;
- siekti įrodyti istorinės praeities

Edukologė Gintarė Tučkuvienė edukacinėje pamokoje Baltosios Vokės „Šilo“ vidurinėje mokykloje

pažinimo ir suvokimo svarbą šių dienų visuomenei;

- skatinti skirtingų kartų bendravimą ir bendradarbiavimą.

Programa „Okupacijų istorija jaunimui“ siekiama skatinti jaunimą aktyviai domėtis Lietuvos istorija.

2011 m. pabaigoje LGGRTC Atminimo programos skyriaus vedėja Dalė Rudienė, vyriausioji edukologė Gintarė Tučkuvienė, vyriausioji bibliotekininkė ir Vilniaus rajono savivaldybės tarybos narė Janina Šimkuvienė lankėsi Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijoje ir Dieveniškų „Ryto“ vidurinėje mokykloje.

Mokiniai buvo supažindinti su Genocido aukų muziejaus veikla ir edukacinėmis programomis, su LGGRTC išleistais leidi-

niais apie Lietuvos partizanus ir su vyksančio konkurso „Lietuvos kovų už laisvę ir netekčių istorija“ sąlygomis, skatinami dalyvauti konkurse. Mokiniai įdomiausia susitikimo dalis buvo viktorina. Mokiniai noriai atsakinėjo į klausimus ir džiaugėsi prizais – LGGRTC išleistomis knygomis.

2012 m. pradžioje tos pačios LGGRTC darbuotojos apsilankė Baltosios Vokės „Šilo“ ir Jašiūnų „Aušros“ vidurinėse mokyklose.

Rytų Lietuvoje lietuvių dėstomąja kalba mokyklose mokosi įvairių tautybių mokiniai. Jie puikiai kalba lietuviškai ir labai domisi Lietuvos istorija. Per viktorinas paaikšėjo mokinių Lietuvos istorijos žinios ir džiugu konstatuoti, kad jos gana geros. Tokie apsilankimai Rytų Lietuvos

mokyklose yra labai svarbūs, nes mokiniai noriai dalyvauja viktorinose, yra smalsūs, be to, gera proga paskatinti juos dalyvauti nacionaliniame mokinių konkurse „Lietuvos kovų už laisvę ir netekčių istorija“. Mokyklose yra įvairių problemų, viena iš jų – mažėjantis mokinių skaičius. Kai kurių mokyklų vadovai prognozavo, kad dėl mažėjančio mokinių skaičiaus ir nelygios konkurencijos su lenkiškomis mokyklomis po kelerių metų kai kurios lietuviškos mokyklos gali būti uždarytos.

Norėdusi pasidžiaugti Baltosios Vokės „Šilo“ mokyklos kolektyvu (direktorė Nijolė Balinskienė), kuris suburia miestelio bendruomenę, kad mokykla taptų tikru kultūros centru. Čia švenčiamos valstybinės šventės: Vasario 16-oji, Kovo 11-oji, minima Sausio 13-oji.

Mokykloje yra puiki erdvė įvairiems mokinių renginiams – konkursams, debatams, vaidinimams, piešimui ant sienų.

Mokykla dalyvauja įvairiuose projektuose: vyksta akcija „Pasveikinkim vieni kitus“, skirta Vasario 16-ajai, „Moksleiviai prieš AIDS“, Tolerancijos diena mokykloje, Nacionalinė gynybos diena. Pernai mokykloje vyko bendruomenės dienos jaunimui „Visuomeninė veikla – kas tai ir kam ji reikalinga?“

Nors mokyklos bendruomenė labai aktyvi, tačiau ji pati negali išspręsti visų problemų. Mokyklai reikalinga renovacija, deja, valdžios durys šiai problemai spręsti uždarytos.

Lankantis Pietryčių Lietuvos mokyklose sutikta daug puikių pedagogų, Lietuvos patriotų, kurie stengiasi dirbti *vardan tos Lietuvos*. Pagalba šio krašto ugdytojams būtina, todėl tikėtina, kad naujojo LR Seimo vienas iš pirmųjų darbų bus Pietryčių ir Rytų Lietuvos mokyklų problemų sprendimas.

Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais

Smalininkai. II d. Pasienio postas ir pašto stotis

Dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Atkelta iš 3 p.

Smalininkų muitinė rodėsi beveik amžina – viskas buvo reglamentuota ir numatyta, gausūs pareigūnai gaudavo nemažus atlyginimus, amžius tęsėsi įprastinis darbas ir muitinės rutina – kasdieninės procedūros, popierių pildymai ir pan. Visa tai nutrūko į Mažąją Lietuvą išbrovus carinės Rusijos armijoms, prasidėjus nelauktos okupacijos mėnesiams.

1915 m. karo frontui pasitraukus į Rytus, Jurbarkė ir kitur įsikūrus Vokietijos karinės administracijos įstaigoms, ankstesnės Smalininkų muitinės jau nebereikėjo – buvusi valstybinė siena teliko tik administracinė riba, kur tvarkytasi jau kitaip nei anksčiau.

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, užgriuvo visai netikėtos permainos. Nuo 1920 m. pradžios Klaipėdos kraštą pavertus savarankišku dariniu, jį atskyrus nuo Vokietijos valstybės, ši teritorija virto savotiška salele, iš visų pusių juosiamą valstybinių sienų (už atkurtosios ilgaamžės sienos jau tęsėsi naujosios Lietuvos Respublikos valdos, Nemunas atskyrė kraštą nuo Rytprūsių).

1923 m. pradžioje pasieniečių gyvenimas vėl apsigėrė – nebeliko senosios sienos su Didžiąja Lietuva, krašte įsikūrė Lietuvos Respublikos tarnybos. Nebereikėjo visų ilgamečių pasienio įrenginių prie kelio į Jurbarką – Klaipėdos kraštas ir Didžioji Lietuva buvo suvienyti vienoje valstybėje.

Anuometinės LR pasieniečiams teko kurti naujus postus panemuniuose prie naujos valstybinės sienos su Vokietija. Taip Smalininkų viduryje – senųjų Vidkiemų ruože ties perkėla į Šilėnus – buvo pastatytas nedidelis mūrinis pastatėlis ten budėdavusiems pasieniečiams ir muitininkams, kurie tikrindavo per Nemuną keltu plukdytus krovinius ir žmones. Pagal tuometinius LR įstatymus buvo suformuotos pasienio ir muitinės tarnybos. Antai, į Smalininkus buvo perkelti anksčiau Jurbarko muitinėje dirbę LR tarnautojai. Svarbi liko vandens kelio muitinė, kuri privalėjo kontroliuoti iš Rytprūsių į Didžiąją Lietuvą plaukusius laivus.

1930 m. Smalininkų muitinėje dirbo 9 pareigūnai, tai muitinei dar buvo priskirti Vidkiemio ir Ramoniškių punktai, kur iš viso dirbo dar 7 žmonės.

Pasienio gyventojų dalį prieškarui buvo palengvinusios vadinamosios „sienos kortelės“, kurias gaudavo iki 15 km nuo valstybinės sienos gyvenę žmonės. Su tokiomis kortelėmis buvo galima lengviau aplankyti senus pažįstamus ir gimines kitame Nemuno krante.

Nebuvo pamirštami ir materialūs dalykai bei žemiškieji interesai. Klaipėdos krašte buvę santykinai pigesni maisto produktai masino Rytprūsių valdinius. Gindama savo

rinką Vokietijos valdžia galop įvedė įvairius apribojimus per sieną atgabenamiems maisto produktams. Nuo seno Rytprūšiai buvo vieta, kur lietuviams apsimokėjo įsigyti visokiasius pramonės gaminių (nuo metalo dirbinių iki šilkinių audinių). Įvairiausių nutikimų būta iš vieno kranto į kitą bandant pervežti alkoholinius gėrimus ir panašius dalykus.

1939 m. kovą nacistinei Vokietijai aneksavus Klaipėdos kraštą, pasienio gyvenimas vėl apsigėrė. LR muitininkai ir pasieniečiai turėjo išvykti į Didžiąją Lietuvą, panaikinti panemunių postai. Vėl atkurta senovinė siena ir didysis pasienio kontrolės postas prie kelio iš Smalininkų į Jurbarką.

1940 m. kitapus Šventosios upelio jau kūrėsi Sovietų Sąjungos pasieniečiai, ten įrenginėti nauji pasienio įtvirtinimai.

Senasis pasienis nepranyko ir po 1941 m. birželio. Nors Trečiojo Reicho valdos netrukus nusidriekė toli į Rytus, tačiau senovinė siena ir budėtojai prie jos išliko – jie skyrė tikrąją (senąją) imperijos teritoriją nuo naujai okupuotų valdų, skirtingų statusų plotus ir jų gyventojus.

Ta ilgamečio pasienio istorija baigėsi 1944 m. rudenį, kai į panemunių išiveržė sovietinė kariuomenė.

Sovietų Sąjungos okupuotuose plotuose lyg ir neliko kokių oficialių neperžengiamų

sienų – didžiosios imperijos pavaldiniai lyg galėję keliauti visur. Tikrovė buvusi kitokia – neoficialiai veikė vadinamos „uždardosios teritorijos“, karinės zonos ir kita, kur pašaliniai buvo visai nepageidaujami. Stalininių represijų laikais ten pasipainioję žmonės galėdavo visai pradingti kokiose gulago tolybėse. Švelnėjant sovietiniam režimui Smalininkų kaimynas Karaliaučiaus kraštas tapo lengviau pasiekiamas, tačiau ten ilgam išliko ištisi būriai savanoriškų „šnipų gaudytojų“, budriai sekusių kokių atvykėlius.

1990 m. kovo 11 d. vėl pradėjo pokyčius panemunių gyvenime. Jau beveik įpratome prie šiandieninės valstybinės sienos su Rusijos administruojamu Karaliaučiaus kraštu, susitaikome su pasienio gyvenimo ypatumais, žinome apie dabartinės Lietuvos Respublikos pasieniečių ir muitininkų kasdienius rūpesčius.

Literatūra:

1. Martynas Purvinas, „Smalininkų urbanistinės raidos bruožai“, in: Kultūros paminklai. Nr. 10. Vilnius, 2003, p. 154–167.
2. Brandtner G., Vogelsang E. Die Post in Ostpreussen. Lüneburg, 2000.

Nuotr. iš asmeninio autoriaus archyvo

Lietuvos nepriklausomybės simbolis

Straipsnis, skirtas Vasario 16-ajai, prisimenant Mindaugą Tomonį

Antanas LESYS, Vilnius

Tęsinys. Pradžia Nr. 6

***Gyvenimą gauname avansu, mokame už jį savo klaidomis, kurias mirtis nurašo į išlaidas.
***Jaunystė ieško esmės, senatvė – prasmės.
***Humanizmo idėjos davė savo vaisius: anksčiau budeliai kapodavo galvas kartu su mintimis, dabar redaktoriai kapoja mintis, neliesdami galvų.
***Melas už teisybę stipresnis – jis apsigina pats, o už teisybę reikia kovoti.
***Menas turi būti ne tiktai balzamas. Jis turi šaukti į kovą prieš blogį.
***Gera, kad aš nesu laikrodis, nes vis mąstyčiau, į kurią pusę man dabar eiti...
***Optimistas nuo pesimisto skiriasi tuo, kad tiki laimingą pasaulio pabaigą.
***Kas yra keistuolis, iš kurio paprastai visi šaiposi, tyčiojasi, dažnai netgi baksnoja į smilkinį ir pašaipiai šneka: „Jam ne visi...“? Gal tai žmogus, kuriam nuspėjaut į bereikalingus varžtus ir ribotas pažiūras. Gal tai tiesiog žmogus, kuriam paprasčiausiai – nesvarbu, kaip elgtis visuomenėje. Ir jis elgiasi natūraliai, žinodamas, kad gyvena tik vieną kartą. Keistuolis dažnai nemoka pataikauti (asmeniui ar instancijai), o jei ir priverstas tai daryti, labai išgyvena. Nors kitiems tai tiesiog – kasdieninio elgesio norma. Galų gale keistuolis tai žmogus, kuris gyvena savo galva, turi savo vidinį pasaulį <...>.
Keistuolis – „spalvota varna“ pilkųjų būryje.
***Jokios „geležinės uždangos“ neapsaugos mūsų psichikos nuo pasaulio sudėtingumo.
***Iš kur tas žmogaus įžūlumas – pasivadinti gamtos viešpačiu??? Ar Gamta jam neatkeršys? Kiekvienam paaugliui būdinga pervertinti savo jėgas ir į visus ir viską žiūrėti niekinančiai. Tai būdinga ir vis dar nesubrendusiai žmonijai...

XX a. problema!
***Žmonės dirba kūrybinį darbą (kokio profilio jis bebūtų – amatai, mokslas, menas ir t. t.) todėl, kad – sąmoningai ar nesąmoningai – kovoja dėl nemirtingumo, nori išlikti. Gyvenimas yra amžina kova su mirtimi. Nemirtingumo troškulys bendras visai žmonijai, ir žmogus visada stengiasi eikvoti savo energiją toje srityje, kuri labiau atitinka jo sugebėjimus. Niekas nenori likti dulke.
***Būna žmonių, kurie laiko save labai protingais. Tai – pirmasis bedvasiškumo simptomas. Paprastai tokie „gyvieji lavonai“ – dideli racionalistai.
***Vertingiausia donkichotų savybė – jų begalinė meilė visiems ir viskam, begalinis sugebėjimas gėrėtis žmonėmis ir pasauliu, begalinis pasiaukojimas ir šviesos viltis. To iš didžiojo Riterio ir daugelio riteriškų mažų ir didelių Žmonių reikia mokytis, mokytis, mokytis...
***Menininkas nori sukurti vis tobulesnį kūrinį, mokslininkas ar išradėjas – teoriją ar prietaisą, eilinis žmogus – vis geriau sutvarkyti savo gyvenimą (turingiau – arba įdomiau), pagaliau – pamatyti, kaip jo palikuonys toarkosi tobuliau, išvengdami jo paties klaidų gyvenime. Tačiau vienos kartos keičia kitas, o siekiai amžinai tie patys.
***Nėra didesnės jėgos už tikėjimą. Taigi, - tikėjimas yra materialesnis už materiją.
***Kiekvienas žmogus vertas ne tiek, kiek jis sugebėtų padaryti, bet tiek, kiek jis padaro.
Štai dar M. Tomonio mintys iš jo knygos „Žinia“:
***...nepamiršk, jog turėdamas galingiausią ginklą – talentą, esi tarp pasaulio stipriųjų... Žodis šiais laikais – baisenis naikintojas ir gynėjas

negu vandenilinės bombos, pajėgesnis kūrėjas negu našiausia technika...
Labiausiai apginkluota visuomenė pasijus bejėgė prieš tikrąją Tiesą, prieš krikščionišką Meilę. Tegu kūryba yra savotiškas Kryžius, ji kartu ir didžiausias džiaugsmo šaltinis. Šis ŠVENTASIS KRYŽIUS, nušviečiantis kelią, duotas Dievo (1975).
***Trumpas tas žmogaus gyvenimas lyg pienės pūkas, – Likimo Paukštis vienu sparnų mostelėjimu gali jį užgesinti... Tačiau šviesa, susikaupusi mažame žiburėlyje, neišsisklaido. Ji nuplaukia erdvėmis tolyn, palikusi pabirusius pūkelius, – lyg vėjo genama liepsnelė, – į Nežinią, – kad vėl nutūptų kažkokiam tolimame pasaulyje...
Savo straipsnį noriu užbaigti Mindaugo Tomonio, žuvusio ant traukinio bėgiu, vandančių į rytus, eilėraščiu...

tylus eilėraštis
tylūs paukščiai...
tylūs medžiai...
tyliai tyliai
šiaurėn vėžė...
tylios dienos
tylios šventės
duok mums Dieve
išgyventi...
šie kapai
kas juos atmins
miškuose
ir už Tėvynės...
tiek tylos
ar ne per daug
žodžiai – akmenys
užgaus...

Literatūra
Antikomunistinis kongresas ir tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“, Vilnius, 2002.
Lietuvių enciklopedija, Bostonas, 1985, t. 37.
Lietuvos gyventojų genocidas, Vilnius, 1999, t. 1.
Lietuvos katalikų bažnyčios kronika, Čikaga, 1975, t. 2.; 1976, t. 3.
Literatūra ir menas, 1993, Nr. 45.
Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, Vilnius, 1971, t. 3.
Nenugalėtoji Lietuva, Vilnius, 1993, t. 1.
Mokslo Lietuva, 2008, Nr. 11.
Tėvynės Sąjungos žinios, 2010, Nr. 20.
M. Tomonis, Žinia, Vilnius, 1995.
S. Tomonis, Gyvenimo vingiais, Vilnius, 2005.
Aidai, 1976, Nr. 1.
Apžvalga, 1990, Nr. 19.
Aušra, Čikaga, 1977.
XXI amžius, 2004, Nr. 25.
Izvestija, 1975, lapkričio 25.
Laisvas laikraštis, 2011, Nr. 37.
Respublika, 1990, Nr. 63, Nr. 64, Nr. 74.
Sietynas, 1989, Nr. 4.
Šiaulių kraštas, 1992, Nr. 251.
Šiaurės Atėnai, 1992, Nr. 23; 1993, Nr. 1.
LYA, f. K–1, ap. 58, b. 47703/3, l. 145–157.

Pabaiga

Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos diena

Pergalė svarbesnė už Žalgirio mūšį

Birutė ŽEMAITAITYTĖ, Vilnius

2012 m. gegužės 7-ąją, pirmadienį, Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dieną, LR Seimo Lituanistikos tradicijų ir paveldo įprasminimo komisija pakvietė į *Spaudos pusryčius* Vilniaus Signatarų namuose.
Renginį kunigo, XIX–XX a. lietuvių romantizmo poeto Maironio, kurio šiemet 150-ąsias gimimo metines minime, eilių „Jaunos dienos“ žodžiais pradėjęs renginio vedėjas aktorius **Aleksandras Kleinas** susirinkusiems priminė, kad tokie Spaudos pusryčiai, skirti Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dienai, Signatarų namuose rengiami jau 9-tą kartą.
Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko pavaduotojas, Komisijos pirmininkas **Česlovas Stankevičius** pasveikino tokios svarbios ir prasmingos dienos proga bei trumpai priminė spaudos uždraudimo istoriją Lietuvoje. Caras uždraudė lietuviškas mokyklas, lietuvišką spausdintą žodį. Tai truko 40 metų, nors ir vyko slapta, aktyvus pasipriešinimas draudimui. Spaudos draudimo lietuviškomis raidėmis panaikinimas tapo svarbia Lietuvos istorijos dalimi. Tik tada atsirado sąlygos ne tik žurnalistikai, bet ir įvairioms lietuviškoms organizacijoms veikti. Taip pat Seimo narys visiems ir šiandien palinkėjo teisingų ieškojimų, prasmingų atradimų bei pažinimų.
Lietuvos žurnalistų sąjungos Vilniaus skyriaus pirmininkė, žurnalistė **Aurelija Arlauskienė** spaudos kelią apžvelgė nuo Lietuvos atgimimo laiku. Atsigręžė ir į dar ankstesnius istorijos laikus. Vieno iš svarbiausių nepriklausomybės siekėjų, Lietuvių visuomenės veikėjo ir pirmojo laikraščio „Aušra“, kuri buvo spausdinama Prūsijoje

LR Seimo Pirmininko pavaduotojas, Komisijos pirmininkas Č. Stankevičius pasveikino Spaudos dienos proga

ir kontrabanda gabenama į Lietuvą, redaktoriaus dr. Jono Basanavičiaus leidybos sunkumus (kur spausdinti, kaip platinti ar atsirast skaitytojų) susiejo su šiandieniniu sunkiu spaudos gyvenimu. Jis savo laikotarpiu taip pat rašė apie sudėtingus leidybos kelius. Tada J. Basanavičius baiminosi spaudos išnykimo, tačiau iškovota lietuviška mūsų spauda nyksta ir dabar. Šiandieninė spauda žlugdoma pridėtinės vertės mokesčio (PVM) padidiniu. Lietuviška valdžia elgiasi kaip ir okupacinė caro valdžia spaudos atžvilgiu.
Mūsų dienomis žiniasklaida priklauso

nuo ekonomikos ir politikos. Ji nėra laisva ir pateikia tai, ko reikalaujama, kas užsakoma, tad vis mažėja leidinių, tiražų bei skaitytojų skaičius.
Antroji A. Arlauskienės pranešimo dalis buvo apie žurnalistus, pasitikėjimą jais ir žurnalistine laisve. Per daugiau nei dvidešimties metų laikotarpį kreivė tai kilo, tai krito. Žurnalistai nebežino kas yra tiesa, ką galima laikyti tiesa, objektyvumo neliko, smuko autoritetas. Skaitytojai ėmė nebepasitikėti spauda, TV ir pan. Dabar spaudos žodis lyginamas su laisvo elgesio mergina; kas daugiau užmoka pas tą ir eina. O liūdniausia tai, kad yra parašoma kaip naudinga užskovui.
Pranešėja kalbėjo keleto žurnalistų vardu. Ji pabrėžė, kad mes vis dėlto galime valdyti žodį.
Žurnalistas, Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Žurnalistikos instituto dėstytojas, Komunikacijos fakulteto dekanas **Andrius Vaišnys** paskelbė 2012 metų Kalbos premijos nominantę. Ši premija teikiama kasmet nuo 2004 metų ir skiriama labiausiai nusipelnusiems lietuvių kalbos ir informacinės kultūros puoselėtojams, įamžinant įžymios lietuvių visuomenės veikėjos, redaktorės, spaudos laisvės gynėjos Felicijos Bortkevičienės atminimą. Šiemet ją gavo Rygos lietuvių vidurinės mokyklos direktorė **Aldona Treija**, kuri gimė Lietuvoje, tačiau asmeninio gyvenimo kelias nuvedė į Latviją. Jos pastangomis 1991 m. rugsėjo 1 d. Rygos 85-oje vidurinėje mokykloje, kuriai ji vadovavo, buvo atidaryta lietuviška klasė, joje mokėsi 9 mokiniai. Juos mokė iš Lietuvos atvykusi mokytoja Edita Murauskaitė.

2000 m. mokyklai suteiktas vidurinės mokyklos statusas ir paskirtos buvusio vaikų darželio patalpos Prūsų gatvėje. Per keletą metų pastatas renovuotas ir išplėstas, pastatyta sporto salė, žiemos sodas, 2010 m. šalia esančiame pastate atidarytas Popamokinio ugdymo centras.
Šią nusipelnusią moterį pristatė Popamokinio ugdymo centro vadovė **Jolanta Nagle**. Prieš 20 metų A. Treijos įkurta Rygos lietuvių vidurinė mokykla, nepaisant įvairių sunkumų, – viena iš pavyzdgingiausių tautinių mažumų mokyklų Latvijoje. Ji dirba pagal Latvijos švietimo ir mokslo ministerijos patvirtintus ugdymo planus kaip tautinių mažumų mokykla. Čia dėstoma lietuvių kalba, etnokultūra, veikia dramos ir šokių kolektyvai, būreliai ir fakultatyvai. Taip Latvijos lietuvių vidurinės mokyklos direktorė stengiasi išsaugoti ir puoselėti lietuviybę. A. Treija dalyvavo lietuvių-latvių žodyno sudaryme. Visada buvo ir yra labai veikli, rašo straipsnius, organizuoja lietuviškus renginius, susitikimus, dalyvauja įvairiose laidose. Turi garbingiausius Lietuvos valstybės apdovanojimus, yra ir jos gimtojo Gargždų miesto Garbės pilietė.
Renginį pagyvino meniniai intarpai – tarptautinių konkursų laureato, pianisto **Kasparo Uinsko** puikiai atliekami lenkų pianisto ir kompozitoriaus Frederiko Šopeno kūriniai.
Susitikimą renginio vedėjas A. Kleinas baigė taip pat Maironio eilėraščiu „Tėvynės daina“.

Autorės nuotr.

Karininkas Jonas Variakojis

Elena MARKUCKYTĖ, Donatas PILKAUSKAS, Panevėžio kraštotyros muziejus

Jonas Variakojis gimė 1892 m. gegužės 20 d. Biržų apskrityje Biržų valsčiaus Rinkuškų kaime. Mokėsi Piarnų gimnazijoje. 1913 m. dirbo „Vilties“ laikraščio redakcijoje. Tais pačiais metais baigė gimnaziją ir studijavo teisę Petrapilio universitete. Baigė III kursą. 1917 m. baigė Vladimiro Karo mokyklą. Dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare, buvo 21 Sibiro šaulių pulke. 1917 m. lapkričio 12 d. suteiktas vyr. leitenanto laipsnis. 1918 m. buvo Lietuvos Tarybos įgaliotinis pabėgėlių grąžinimui į Lietuvą. 1918 m. grįžo į Lietuvą. Iškilus raudonosios armijos įsiveržimo pavojui Lietuvos teritorija padalinta į sritis. Tuo metu Panevėžio kraštas buvo okupuotas kaizerinės kariuomenės dalinių. 1918 m. gruodžio 29 dieną Krašto apsaugos ministro M. Velykio įsakymu paskirtas Panevėžio srities apsaugos būrio vadu. Pradėjo savanorių telkimą į Lietuvos kariuomenę Panevėžio krašte. Bažnyčiose, turguose buvo skaitomi kvietimai visiems neabejingiems Lietuvos likimui stoti į savanorių gretas. Vienu pirmųjų savo įsakymu 1918 m. gruodžio 29 d. paskyrė karininką Justiną Kibirkštį savo pavaduotoju. Pirmasis savanoriais sausio 7 d. 1919 m. įstojo 3 broliai Balčai: Boleslovas, Stasys ir Vladas, Juozas Daunoraitis, Kazys Kubilius, Juozas Kriaučiūnas, Petras Labanauskas, Petras Miknys, Stasys Mačikūnas. Vokiečių karinė įgula jau ruošėsi palikti Panevėžio miestą. Į krašto gilumą besiveržianti Raudonoji armija vertė Panevėžio srities apsaugos būrį trauktis Kėdainių link.

1919 m. sausio 9 d. į Panevėžį įžengė Raudonosios armijos Internacionalinės divizijos 39 pulkas. Tą pačią dieną Panevėžio srities apsaugos būrys atvyko į Kėdainius. 1919 m. vasarį Panevėžio srities apsaugos būrys kartu su Kėdainių komendantūra pradėjo kovą su Raudonąja armija. Pirmos kautynės vyko dėl Šėtos miestelio. J. Variakojis 1919 m. kovo 22 d. paskirtas Panevėžio bataliono vadu. Panevėžio batalionas būrys su vokiečių pagalba nuo kovo vidurio nusprendė išstumti Raudonosios armijos dalinius iš Panevėžio. 1919 m. kovo 27 d. jis kartu su vokiečių kareiviais užėmė Panevėžio miestą.

J. Variakojas štabas Panevėžyje įsikūrė M. Rossako name (dab. Laisvės aikštė Nr. 1). Išvaduotame Panevėžio mieste 1919 m. kovo 27 d. pirmą kartą suplevėso

Karininkas Jonas Variakojis

Trispalvė. Panevėžio atskirajam batalionui mieste pavyko išsilaikyti tik iki balandžio pradžios. Balandžio 5 d. Raudonoji armija sukaupe papildomas pajėgas ir išstūmė savanorius iš Panevėžio miesto. Gegužės 7 d. vyriausioju Lietuvos kariuomenės vadu paskirtas generolas Silvestras Žukauskas. Gen. Žukausko nurodymu Panevėžio atskirajam batalionui pavesta ruošti atsiimti Panevėžio miestą. Panevėžio išvadavimo operaciją paruošė Panevėžio atskirojo bataliono instruktoriumi paskirtas buvęs Rusijos carinės kariuomenės pulkininkas Maksimas Katchė (Max Kattché). Vienu iš jo pavaduotojų šiai operacijai buvo karininkas J. Variakojis – Panevėžio srities bataliono vadas. Į pagalbą šiam batalionui paskirtas 2-ojo pėstininkų pulko vienas batalionas, viena artilerijos baterija, Šiaulių atskirojo bataliono viena kuopa. Pirmą kartą Nepriklausomybės kovose plačiau panaudota aviacija. Panevėžio išvadavimo operacija prasidėjo gegužės 18 dienos rytą. Po ataklių kautynių gegužės 19 d. Panevėžys buvo išvaduotas. Kaip rašė Vyriausias kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas, „narsi Lietuvos kariuomenė paėmė Panevėžį“. 1919 m. gegužės 20 d. už sėkmingai pravestą Panevėžio operaciją pakeltas į kapitonus.

Jono Nastopkos perlaidojimas Biržuose. Su karininko kardu Jonas Variakojis. 1920 m.

Gegužės 21 d. Raudonoji armija dar bandė pereiti į kontrpuolimą ir atsiėmė dalį Panevėžio srities teritoriją. Tačiau Panevėžio miestas užimtas nebebuvo. Gegužės 23 d. Raudonoji armija ėmė trauktis Kupiškio link.

1919 m. Panevėžio batalionas perorganizuotas į Panevėžio pulką ir pavadintas Ketvirtuoju pėstininkų pulku (1919 m. gruodžio mėnesį pulkui suteiktas Mindaugo vardas). J. Variakojis 1919 m. spalio 25 d. už narsumą apdovanotas I ir II laipsnio Vyčio Kryžiais „Už Tėvynę“. 1920 m. vasario mėnesį paskirtas Panevėžio Ketvirtąjo pėstininkų pulko vadu. J. Variakojis su savo pulku kovojo su bermontininkais nuo 1919 m. spalio 7 iki 1920 m. sausio 3 d., lenkų fronte nuo 1920 m. sausio 3 d. – 1920 m. balandžio 23 d. 1921 m. rugsėjo mėnesį paskirtas III pėstininkų divizijos (vėliau pavadinta III karo apygarda) štabo viršininku. Ne kartą laikinai ėjo divizijos vado pareigas. 1921 m. birželio 28 d. perkeltas į majorus. 1921–1923 m. lankė Aukštuosius karininkų kursus, kuriuos baigė 1923 m. Tais pačiais metais lapkričio mėnesį paskirtas III karo apygardos štabo viršininku. Ne kartą laikinai ėjo ir III karo apygardos vado pareigas. 1924 m. birželio 28 d. J. Variakojui

suteiktas pulkininko leitenanto laipsnis. 1925 m. gegužės 15 d. apdovanotas Latvijos „Lačplėsio“ ordinu. Dar buvo apdovanotas Vytauto Didžiojo II laipsnio ir Gedimino III laipsnio ordinais.

1926 m. balandžio 20 d. paleidžiamas į atsargą. J. Variakojas charakteristikoje rašoma, kad jis buvo gilaus proto ir išsilavinęs žmogus, palaikė gerus santykius su karininkais, tarnyboje griežtas, o ne tarnybos metu su visais noriai bendraudavo. Pažymima, tik kad buvo gana silpnos sveikatos. Išvyko į Ukmergės apskrities Širvintų valsčiaus Šešuolių dvarą. 1927 m. siūlyta grįžti į tarnybą, bet atsisakė motyvuodamas, kad turi nusipirkęs didelį ūkį ir spirito varyklą. Be to, yra paėmęs paskolą iš banko ir, kaip rašė, ją reikia grąžinti. 1929 m. jam pripažintas kūrėjo savanorio statusas ir vasario 4 dieną apdovanotas savanorio kūrėjo medaliu. 1929 m. rugsėjo 24 d. prezidento dekretu paskirtas Krašto apsaugos ministru. Tas pareigas ėjo iki 1930 m. birželio 28 d. 1944 m. pasitraukė į Vakarų. Gyveno JAV. 1963 m. užbaigė knygą apie Ketvirtąjį pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulką. J. Variakojis mirė 1963 m. Knyga 1965 m. išleido jo sūnus.

Mažosios ir Didžiosios Lietuvos evangelikų liuteronų lietuvių raštijos veikėjų ir kiti jubiliejai. 2012 m. gegužė

Algirdas ŽEMAITAITIS, Vilnius

1862 05 02 Lankupiuose (Priekulės par.) mirė **Jokūbas Ašmonas**, sakytojas, giesmių kūrėjas ir vertėjas, Vydūno dėdė, pamokslų knygos autorius (apie 1866 m.).

Gimė 1800 11 02 ten pat.

1767 05 03 Gumbinėje gimė **Johanas Friedrichas Holfeldas (Hohlfeldt)**, ev. liuteronų kunigas, pasidarė K. Donelaičio rankraščių nuorašą („Rudens gėrybės“, „Žiemos rūpesčiai“, pasakėčios – tokiu būdu buvo išsaugota dalis poeto kūrybos).

Mirė 1829 08 31 Išdaguose (Gumbinės aps.).

1992 05 03 Šilutės M. Liuterio bažnyčioje įvyko pirmoji parapijų vaikų chorų šventė „Giesmių giesmelė“.

1842 05 ?? [Ehaudi Domini (Viešpaties išklausymo, palaiminimo) sekmadienį (paskutinį sekmadienį prieš Sekmines)], pašventinta dabartinė **Žemaičių Naumiesčio** mūrinė bažnyčia su kolonomis.

1982 05 07 pasirodė **Evangelikų bažnyčios kalendorius** 1982 metams (dvidešimtoji laida).

1932 05 09 Senuosiuose Vainotuose (Tilžės aps.) mirė **Jurgis Lapinas**, visuomenės ir spaudos darbuotojas.

Gimė 1856 11 04 Aleknaičiuose (Pakalnės aps.).

1912 05 14 Smilgynuose (Klaipėdos aps.) gimė **Jurgis Gunga**, baiges teologijos studijas Bazelyje ir Getingene (pradėjo Kaune), kunigavo įv. Vokietijos parapijose.

Mirė 1991 07 04 Benninghausene (Vokietija).

1572 05 17 Žemaičių seniūnas Jonas Chodkevičius išrūpino Skuodui Magdeburgo teisių privilegiją ir kolonistams leista pasistatyti savo bažnyčią (pastatyta 1614 m.). 1821 m. buvo atstatyta **Skuodo** ev. liuteronų bažnyčia, kuri apdegusi per II pasaulinį karą buvo suremontuota ir nuo

1957 m. vyko pamaldos; vėliau paversta muziejumi. Parapija vėl veikia.

1692 05 17 Valtarkiemyje (Gumbinės aps.) mirė **Ernestas Dycelijus (Dietzelius)**, ev. liuteronų kunigas, raštijos darbuotojas, giesmių kūrėjas ir vertėjas.

Gimė 1629 03 18 Karaliaučiuje.

1307 05 19 pirmą kartą paminėti **Pagėgiai** (Pagėgių laukas).

1722 05 20 Klaipėdoje mirė **Jonas Teodoras Lėmanas (Lehmann)**, ev. liuteronų kunigas, peržiūrėjo J. H. Lysiaus katekizmą (1722).

Gimė 1655 12 25 Klaipėdoje.

1967 05 20 Laučiuose (Šilutės r.) gimė doc. dr. **Dainora Pociūtė-Abukevičienė**, literatūros ir kultūros istorikė, protestantiškų knygų ir giesmių tyrinėtoja, M. Mažvydo premijos laureatė (2011).

1967 05 22 Tauragėje gimė mokyto-

jas istorikas **Edikas Šulcas**, baigė VPU, 1996 12 25 Tauragėje įvestas diakono tarnystei, Sankt Peterburgo liuteronų seminarijos bakalaurs 1999 10 03 Skaudvilėje iššventintas kunigu Skaudvilės parapijai. Aptarnauja Lauksargius, Skaudvilę, Žukus ir Piktupėnus.

1577 05 25 paskelbta **Santarvės formulė**, viena iš pagrindinių liuteroniško tikėjimo išpažinimo knygų, kurią paruošė grupė teologų (Jacob Andreae, Martin Chemnitz, David Chytraeus), po M. Liuterio mirties apibendrinę liuteronų bažnyčios mokymą.

1992 05 30 buv. Lazdynėlių vietoje, kunigo, poeto **K. Donelaičio gimtinėje**, pašventintas **paminklinis akmuo**. Čia 1989 04 15, minint poeto 275-ąsias metines, pasodinti 275 ąžuoliukai.

Parengė Birutė ŽEMAITAITYTĖ

X tarptautinė mokslinė konferencija Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui Lucke

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ, Vilnius

Rytų (Graikų) apeigų katalikų Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas (OSBM), siekęs įgyvendinti 1596 m. Brastos Bažnytinės unijos nutarimus, 2017 m. minės 400 metų savo veiklos jubiliejų. Tai vienintelis ordinas, įkurtas Lietuvoje, jo lopšys – Vilnius. Ordino kūrimo iniciatorius ir dvasinis vadovas Ivanas Kuncevičius – šv. Juozapas (Ivan Kuncevič – šv. Josafatas, 1580–1623) ir jo aktyviausias bendradarbis Juozapas Veljamins Rutskis (Josif Veljamin Rutskij, 1574–1637). Šventas Juozapas, Vilniuje išgyvenęs 21 metus (1596–1617), išvyko į Polocką. 1623 m. lapkričio 12 d. per ganytojišką vizitaciją Vitebske jis buvo nužudytas prieš Bažnyčios vienybę kovojusių priešų. 1643 m. Juozapas paskelbtas Palaimintuoju, 1867 m. – Šventuoju. Jis – pirmasis ukrainietis, kanonizuotas Katalikų Bažnyčios.

Nors be pastoracinių darbų ordino nariai išplėtė plačią kultūrinę, švietėjišką veiklą (mokyklos, bibliotekos, knygų leidimas), tačiau Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorija mažai žinoma. Tad 2000 m. pabaigoje Vilniuje įkurta Lietuvių, ukrainiečių istorikų asociacija (prezidentė išrinkta dr. Aldona Vasiliauskiene šias pareigas eina jau antras dešimtmetis), savo tyrinėjimams pasirinko minėto ordino istoriją.

2001 m. lapkrityje Šiauliuose, Bazilionuose (miestelis netoli Šiaulių, įkurtas vienuolių bazilijonų ir vienintelis pasaulyje įamžinęs jų vardą) ir Vilniuje įvykusi pirmoji konferencija davė pradžią konferencijų ciklui „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“.

Jau vyko 10 tokių konferencijų: 5 buvo organizuotos Lietuvoje (2001, 2003, 2004, 2006 ir 2009): Šiauliuose, Bazilionuose, Vilniuje ir 5 Ukrainoje (2003 (dvi), 2005, 2007 ir 2011): Lvove, Krechive ir Dobromilyje; Voluinės Volodymyre; Bučiačyje; Staro Šambire ir Lavrive; Lucke.

2011 m. spalio 6–8 dienomis tarptautinė mokslinė konferencija „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas Bažnyčios istorijoje“ vyko Voluinės nacionaliniame Lesės Ukrainkos universitete Lucke. Ir ne atsitiktinai – XIV a. Lucką ir aplinkines žemes valdė Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino jauniausias sūnus Liubartas (1300–1383), pastatęs čia pilį, kuri iškilusi savo didingumu ir po kasmet vykdomos restauracijos vis gražėja.

Voluinės nacionalinis Lesės Ukrainkos universitetas

Kelias į nūdienos universitetą buvo sudėtingas ir ilgas. 1940 m. balandį atidarytas Lucko mokytojų institutas – pirmoji pedagogus rengusi aukštoji mokykla Voluinės srityje. Pirmieji 135 studentai mokėsi 3 skyriuose: filologijos su ukrainiečių ir rusų kalbų skyriais, fizikos-matematikos ir gamtos-geografijos.

Nuo 1951 m. Voluinės srityje buvo pereita į septynmetį mokslą, o nuo 1960–1961 m. – į aštuonmetį. Pradėjo veikti vakarinės mokyklos. Pedagogus ruošė mokyklos Lucke, Volodymyre, mokytojų institutas Lucke. 1951 m. rugsėjo 25 d. Lucko mokytojų institutas reorganizuotas į Lucko pedagoginį institutą.

1952 m. vasario 17 d. ši mokyimo įstaiga oficialiai pavadinta Lucko valstybiniu Lesės Ukrainkos pedagoginiu institutu.

1969 m. Istorijos-filologijos fakultetas padalintas į du ir Istorijos fakulteto studentai pradėjo mokytis naujose patalpose (dabartiniame Laisvės (Voli) prospekte). Nuo 1977 m. fakultete pradėjo veikti archeologijos muziejus. 1971 m., minint Lesės Ukrainkos 100-ąsias gimimo metines, institute atidaryta jos vardo auditorija, o 1991 m. UNESCO sprendimu, Lucke įvyko tarptautinis simpoziumas, skirtas poetės 120-osioms gimimo metinėms paminėti.

Per savo veiklos 50 metų Lucko valstybinis Lesės Ukrainkos pedagoginis institutas parengė beveik 25 tūkst. mokytojų Voluinės ir kitoms Ukrainos sričių mokykloms.

1993 m. liepos 16 d. Prezidento Leonido

Kravčiuko įsakymu pedagoginio instituto bazėje buvo įkurtas Voluinės valstybinis Lesės Ukrainkos universitetas. 2007 m. rugsėjo 20 d. Ukrainos Prezidento Viktoro Juščenko įsakymu Voluinės Lesės Ukrainkos valstybiniam universitetui suteiktas nacionalinio universiteto statusas.

2010 m. rudenį Voluinės nacionalinis Lesės Ukrainkos universitetas Lucke iškilmingai paminėjo 70-ąsias savo veiklos metines. Universitete veikia 5 institutai, 11 fakultetų, technologijos ir verslo koledžas, muziejai, mokymo centrai ir kiti padaliniai.

Universitete veikia Filologijos ir žurnalistikos, socialinių mokslų, menų, fizinės kultūros ir sveikatos ir pedagoginis institutai; matematikos, fizikos, chemijos, biologijos, geografijos, teisės, ekonomikos, psichologijos, istorijos, tarptautinių santykių, romanų-germanų filologijos fakultetai; podiplominio švietimo mokslinis centras, parengiamasis skyrius, Voluinės nacionalinio Lesės Ukrainkos vardo universiteto technologijos ir verslo koledžas; mokslo tiriamasis, aspirantūros, doktorantūros, mokslinių stažuotų skyriai, Lesės Ukrainkos mokslo tiriamasis institutas, Lesės Ukrainkos, archeologijos ir geologijos muziejai; vokiečių kalbos mokymo centras; kalbų centras „Svit“ („Šviesa“), Karjeros centras; informacinis centras, studentų laikraščio „Mūsų universitetas“ („Naš universitet“) redakcija, biblioteka, leidybinis skyrius „Veža“, agrobiologinė stotis, botanikos sodas „Voluinė“ („Volyn“), sanatorija-profilaktoriumas, Kultūros ir poilsio (laisvalaikio) centras, studentų profsąjunga, studentų saviraiškos centras.

2011 m. rugsėjo 1 d. universitete dirbo 700 etatinių dėstytojų (apie 50 daktarų (t. y. habilituotų daktarų) ir 480 kandidatų (t. y. daktarų), kiti – asistentai, rašantys mokslo darbus). Voluinės nacionaliniame Lesės Ukrainkos universitete rengiami 45 bakalauro lygmens specialybių ir 38 magistrinių programų specialistai. Veikia dieninis (7, 5 tūkstančio studentų) ir neakivaizdinis (6, 5 tūkstančio studentų) skyriai.

Dešimtoji ciklo „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“ konferencija vyko Lucke Voluinės nacionaliniame Lesės Ukrainkos universitete, tad dera žvilgtelėti į asmenybę, kurios vardu pavadintas universitetas.

Lesės Ukrainkos asmenybė, jos šeima, kūryba, vardo įamžinimas Voluinėje

XIX–XX a. pradžios ukrainiečių literatūros žemyne iškilo trys viršukalnės, trys asmenybės – Tarasas Ševčenka (1814–1861), Ivanas Franko (1856–1916), Lesia Ukrainka - Larisos Kosač-Kvitkos slapyvardis (1871–1913), – reikšmingos ir pasaulinės literatūros raidai, rašė Birutė Masionienė (1940–1996), įvardijusi juos viršukalnių ir gelmių poetais. Redakcinės komisijos parengta 1988 m. pasirodė Pasaulinės literatūros bibliotekos 66 knyga, skirta Tarasui Ševčenkai, Ivanui Franko ir Lesiai Ukrainkai. B. Masionienė parengė paaiškinimus ir parašė apžvalginį straipsnį „Viršukalnių ir gelmių poetai“.

Olgos Dragomanovos (Olenos Pčilkos) ir Petro Kosač šeima

Olena Pčilka (Bitutė)

Olga Dragomanova – Kosač (pseudonimas Olena Pčilka) buvo itin veikli, stipri ir itin galo darbšti moteris. Visiems šešiams vaikams ji tapo gyvenimo kelrodžiu, mokė ko siekti, ką veikti. Lesiai buvo net per daug tos globos ir kontrolės. Tačiau tai buvo būtina – mama neleido nei minutės galvoti, kad ji serga. Motina neleido vaikų į mokyklą – mokė pati ar samdė mokytojus.

Olena Pčilka pirmoji žurnalistė Ukrainoje, Mokslo akademijos narė, pirmoji įsteigė almanachą moterims, Kovelyje įkūrė skaityklą ir teatrą, pati rašė pjeses, statė jas, rinko aktorius. Kolodiazne organizavo renginius Tarasui Ševčenkai, kurie tapo tarsi religinėmis šventėmis.

Olga Dragomanova kilusi iš žinomos

Pasitarimas konferencijos organizavimo klausimais Voluinės nacionaliniame Lesės Ukrainkos universiteto Istorijos fakultete. Iš kairės: t. Terentijus (Vasilijus Capčiukas) OSBM, doc. dr. Oksana Karlina, doc. dr. Anatolijus Švabas, dr. Aldona Vasiliauskiene ir t. Pavlo (Petro Jachimec) OSBM

X tarptautinės mokslinės konferencijos „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas Bažnyčios istorijoje“ pranešėjai. Iš kairės: t. Pavlo (Mykolajus Krečunas) OSBM, t. Panteleimonas (Michailas Salamacha) OSBM ir prof. Igoris Skočilas

Lucke prie Voluinės nacionalinio Lesės Ukrainkos universiteto Istorijos fakulteto grupelė pranešėjų ir konferencijos „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“ dalyvių

turtingos inteligentų šeimos, labai mylėjo paprastus kaimo žmones, džiaugėsi, kad jie kalba ukrainietišškai ir sakė, kad ši kalba atsigauna ir įsitvirtins tik tada, jeigu ir inteligentija ims kalbėti ukrainiečių kalba. Ji pati nešiojo ukrainietiškus tautinius drabužius, siekė išsaugoti liaudies kūrybą.

Olena Pčilka viena pirmųjų pradėjo rinkti folklorą, siuvinėjamų raštus, išleido albumus. Lesios sesuo Oksana, sekdamą motinos pavyzdžiu, išleido siuvinėjamų albumą iš Kijevo, Poltavos regionų.

Olena Pčilka – pirmoji vaikų poetė, išleidusi pirmuosius leidinius vaikams. Todėl dažnai ji įvardijama tik kaip vaikų poetė, visai neminint ir neskaitant kitų darbų. Olgos Dragomanovos genų turėjo visi jos vaikai, o ji gebėjo jiems perduoti darbštumą, atsakingumą, pareigingumą ir meilę savo kraštui, tautai, meilę kiekvienam žmogui – ypač reikalingam pagalbos.

Autorės nuotr.

Tęsinys kitame numeryje

Be kompetencijos, su „patikimomis“ čekistų ataskaitomis prieš partizanus

Doc. dr. Vladas TERLECKAS, Nepriklausomybės Akto signataras, Vilnius

Tokius žodžius ištarti verčia Mindaugo Pociaus knygos „Kita mėnulio pusė: Lietuvos partizanų kova su kolaboravimu 1944–1953 metais“ (Vilnius: LII leidykla, 2009, 426 p.) tekstai ir išvados. Ji parašyta pagal disertaciją, kuriai vadovavo antipartizaniškomis nuostatomis išgarsėjęs Liudas Truska. Pasak A. Anušausko, L. Truska buvo apsuptas ilgamečių „teisinių struktūrų darbuotojų“ (www.alfa.lt, 2011 12 01).

Leidinio objektas (tema) – partizanų kova su kolaborantais 1944–1953 m., kuri autoriaus valia tampa pasakojimu apie neva purve ir kraujuje besimaudžiusių laisvės kovotojų „nusikaltimus“, vos ne jų kova su tauta. Knyga pelnytai sukėlė pasipiktinimo audrą, ją kvalifikuotai kritikavo istorikas Rimantas Jokimaitis, Ričardas Čekutis, Mingailė Jurkutė ir daugelis internetų. R. Čekutis savo komentarus pavadino taip: „Partizanų dergimas – eilinė „mitų griovėjų“ demagogija“. Jie apsiginti nuo to jau negali, todėl mūsų pareiga tai padaryti.

Ko gera, labiausiai šurpina tai, kad knygoje 1944–1953 m. istorija neatpažįstamai išdaryta. Ją perskaitęs, nesuprasi, kodėl žmonės 1944–1953 m. vadino laikotarpiu, kai dejavo žmonės ir žemė. Rašantiems apie šiuos žiauriausius, daugelį paliečiančius laikus privalomus reikalavimus tiksliai ir gražiai nusakė internautas Joachim. Anot jo, istoriją suprasti ir rašyti gali ir turi tik sielos, dvasios ir elgesio aristokratai. Ir M. Pocius prisiekė ištikimybę Cicerono suformuluotiems istorikų uždaviniais – susilaikyti nuo melo, neslėpti tiesos, neduoti jokios progos įtarti šališkumu arba išankstiniu priešišku bei pažadėjo atlikti naujus, nešališkus tyrimus (p. 12). Čia parašė, čia pamiršo. Kas belieka, R. Čekučio žodžiais, pasišovusiam išskalbtai kruvinus čekistų marškinius ir švaistytis kaltinimais savo valstybę gynusiems piliečiams. M. Pocius liko kurčias žuvusių ir gyvųjų partizanų maldavimui nemeluoti. Ne taip seniai Vyčio apygardos vadas B. Juospaitis-Direktorius prašė: „Tenorime vieno – kad būtų sakoma tiesa. Tiesa be jokių išlygų. Buvo karas. Partizanai irgi padarė pražangų, bet ne iš blogos valios.“

Iš dalies galima sutikti su Pociumi, kad po Kovo 11-osios sudėtinga ir jautri partizanų kovos su kolaborantais tema buvo iš dalies nutylima, baimintis ją išsamiau patyrinti. Senokai dėl to nerimavau ir jaučiau, kad šią spragą gali pabandyti užpildyti koks nors stribaiškas ar 1944–1953 m. buvęs išverstaakis komjaunuolis. Apeinant kolaborantų baudimo temą, nukenčia partizaninės istoriografijos įtaigumas, sukelia nekalta partizanų nužudytųjų artimųjų atmetimo reakcija, jie paliekami sovietinės pseudoistorijos ir aktyvinamos antipartizaninės propagandos įtakoje.

M. Pocius žavisi: „L. Truska ryžtingai kelia ginkluoto pasipriešinimo prasmės, naudos <...> ir partizanų nusikalstamų akcijų klausimus“ (p. 35). Savaimė aišku, kad toks pat drąsuolis yra ir knygos autorius. Moksle neužtenka ryžtingumo, drąsos. Būtinai kompetencija, nešališkumas. Reikia ir patikimų šaltinių. Drąsa be šių savybių tėra išūlumas, akibrokštas. M. Jurkutė pagrįstai abejoja M. Pociaus kompetencija teoriniais temos klausimais. Anot jos, autorius visiškai nevaldo sąvokų, jos sujauktos, be turinio („Knygų aidai“, 2009, Nr. 5, p. 20). Daug ką pasako jau tas faktas, kad autorius nepabandė apibrėžti savo darbo fundamentalios sąvokos „kolaborantas“, šį uždavinį permetė kitiems. Šią kapituliaciją aiškina taip: „be tinkamos metodologijos, priemonių, instrumentų, kriterijų vargu ar galima išskverbtį ir problemas (kolaboravimo – V. T.) šerdi, todėl knygoje nekeliamas tikslas ši sunkių klausimų visapusiškai išnagrinėti ar išspręsti. Tam reikalingas specialus platus tyrimas“ (p. 65). Rimto mokslininko tokie žodžiai būtų paskutiniai. M. Pocius menkai susipažinęs su kolaboravimo lietuviška

istoriografija – nežino ar ignoroja „Kultūros baruose“ skelbtą Voldemaro Klumbio ir Eglės Wittig-Marcinkevičiūtės diskusiją. Pociui kur kas svarbiau pacituoti kažkokio užsieniečio J. Burdso straipsnyje „Borba s banditizmom v SSSR v 1944–1953 gg.“ padarytą išvadą, kad Vakarų Ukrainai ir Lietuvai buvo būdingas „socialinio banditizmo ir antisovietinio nacionalinio judėjimo abipusis susipynimas“ (p. 27). Turbūt nereikia aiškinti, kokių užsieniečių paslaugomis tradiciškai naudojasi Maskva. Iš esmės tuo ir baigiasi M. Pociaus žadėta užsienio istoriografijos apžvalga. Iš jos būtų galima daug ko pasimokyti. Pvz., prancūziškoje istoriografijoje yra skiriami aštuoni kolaboravimo tipai: karinis, dvasinis, politinis, ekonominis, tautiško naikinimas, išdavystė ir t. t. M. Pociui – tai „neatrasta Amerika“. Šios didelės spragos niekaip neužpildo knygoje pateikti fragmentiški skaičiai apie Prancūzijoje nuteistus kolaborantus.

Savo nuostatas M. Pocius atskleidžia pacituodamas kito „drąsuolio“ – prof. E. Aleksandravičiaus – akibrokštus, kuriais pateisino ir išaukštino kolaboravimą. Jis teigia: „Lietuvių tautai <...> kolaboravimas neišvengiamai turėjo tapti tautinio išlikimo būdu. <...> kolaboravimo galimybės <...> buvo ne tik sovietizacijos faktorius, bet ir atsparumo jai skiepas (cit. pagal M. Pociaus knygą, p. 61). Citatos autorius ties tuo nesustoja, o veda į tokias lankas: „Ar kolaboravimo kultūrinė sąmonė netapo lietuviškos tapatybės dalimi <...>“. Jam bandymas palyginti kolaboravimo ypatybes nacių ir sovietų laikais – „neabejotinai intriguojantis intelektualinis nuotykis“. M. Pocius pritariamai linkčioja: „Sunku nepritariu tokiai išvagai“ (p. 67). Kaip teigia šie išminčiai, stribai agentai, partiniai ir sovietiniai nomenklatūrininkai buvo didžiausi lietuvių sergėtojai, o pasipriešinimo dalyviai kenkė lietuviškumui, jie neturėjo teisės bausti kolaborantų. Vargu, ar įmanoma labiau nusišnekėti ir įžeisti besipriešinusią tautą. Kaip po to galima patikėti Pociaus teiginiu, kad „Kolaborantas veikia priešingai savo šalies interesams, juos ypač pažeidžia“ (p. 65). Tuo jis parodo negebėjimą net būti logiškai nuoseklus.

Taigi istorikų diplomų savininkai nepajėgia paaiškinti kolaboravimo, o ano meto paprasti žmonės kuo puikiausiai tai suvokė, nors nebuvo girdėję šio žodžio. Jiems visų pirmausiai kolaboravimas buvo moralinė kategorija, moralinis nuopuolis, išdavystė. Paskelbtuose rezistentų prisiminimuose yra pakankamai tai patvirtinančių pavyzdžių. Amoralumu, tautos pasipriešinimo išdavyste buvo laikomi pokalbiai, šokiai su stribais, sutikimas būti jų pavėžintu. Senelės, motinos ne tik smerkė taip pasiėlusius vaikaičius, dukras, bet ir grąsino kumščiais, mojavu pagaliais, šluotomis, kartais iduodavo į partizanų rankas tarką, kad ištarkuotų tokių sėdynes. Viena motina, iduodama partizanų vadui P. Bartkui tarką dukrai nubauti, pasakė: „Kraujas liejasi, o jie šokių daro“ („Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai“, V., 2006, p. 298).

O ką jau bekalbėti apie požiūrį į stojimą į pionierius, komjaunimą, komunistų partiją (KP). Nereta motina pasakydavo, kad geriau Sibire valgys sausą duoną, nei dukra bus komjaunuolė, tuo užtrauks giminei gėdą. Raudonas pionierių kaklaraištis buvo tapęs didelės gėdos ženkle. Apskritai ši spalva kėlė alergiją. Pionieriai buvo pasiėpiami, nuo jų atsiribojama. J. Prapiestis prisimena, kad jo klasės draugė verkė, kai pionierių vadovė užrišo jai tą nekenčiamą kaklaraištį, iškukčiojo žodžius: „Mani tata užmuš“ (www.aidai.lt, 2012 03 05). M. Pocius dedasi, kad jis rėmėsi rezistentų prisiminimais, bet šie faktai, žmonių nusiteikimas nesudomino. Labai jau neparankūs.

Gėda lietuviui laikytas net stojimas į Raudonojo kryžiaus organizaciją, formaliai nepolitinę. Papasakosiu su tuo susijusią

Ramaus gyvenimo „ieškotojos“

Ar jie netroško ramaus gyvenimo, nenorėjo tapti tėvais? Lietuvos ypatingojo archyvo nuotr.

tikrą istoriją. 1948 m. ar 1949 m. vieną rytą per pirmąją pamoką Krivasalio pradinės mokyklos (dabar Ignalinos r.) vedėjas paskelbė, kad esame priimti į Raudonojo kryžiaus organizaciją ir pakvietė atsiimti jos ženkliukus. Nė vienas iš maždaug 40 vaikų tarsi susimokę nepakilo iš suolo. Tada mokytojas išdėliojo ženkliukus mums ant suolo. Niekas nesusigundė ženkliukais, visi liko gulėti. Matyt, mažųjų „rezistentų“ spontanišką pasipriešinimą sukėlė matytas čekistų, stribų siautėjimas ir suvokimas, kad paimdami ženkliukus iškaudinsime tėvus, padarysime nuodėmę. Galbūt vaikai buvo girdėję tėvų pokalbius, kad vyskupai, kunigai, partizanai draudžia stoti į komjaunimą ir pionierius. Pvz., Daugailių klebonas barė tėvus, kam leidžia vaikus stoti į pionierius. Mokiniai ir Raudonąją kryžių laikė svetimųjų „produktu“.

1951 m. Linkmenų septynmetės mokyklos penktokai apgaule buvo įrašyti į pionierius. Panaudotas plačiai Lietuvoje praktikuotas apgaulės būdas: mokiniai turėjo rašyti tariamą diktantą, kurio tekstas buvo tapatus prašymui priimti į pionierius. Mokytoja melavo, kad diktantas nebus laikomas tokiu prašymu. Praėjus porai metų, mokiniai išplėšė iš klasės žurnalo per pertrauką mokytojos neapdairiai palikto, apgautų pionierių sąrašą. Kilo didelis triukšmas, mokinius kvotė mokyklos vadovai, tačiau be rezultatų, niekas nieko „nematė“. Taip buvo atsikeršyta už apgaulę ir nuplauta pionierystės gėdą. Žodžiu, anuomet nei mažiems, nei dideliems nereikėjo jokių kolaboravimo apibrėžimų ar kriterijų, viską pasakydavo

širdis, vidinis balsas.

M. Pocius „pataiso“ istoriko A. Kasperavičiaus išvadą apie kolaboravimo išnykimą po 1956 m. Esą jo nebuvo jau nuo 1953 m. vidurio, nuo tada kolaboravusios tik LKP (Lietuvos komunistų partija) viršūnės, kai kurie aukšti valdininkai, saugumiečiai (p. 64). Tai dar vienas bandymas perrašyti nesena istoriją, prisidengus masinių represijų pasibaigimu, Lietuvos galutiniu sovietizavimu. Represijų masto pasikeitimas nepanaikino kolaboravimo prielaidų. E. Wittig-Marcinkevičiūtė teisingai rašo: „Kadangi kolaboravimo negatyvus pobūdis yra okupacijos neteisėto pobūdžio padarinys, <...> jis negali išnykti okupacijai perėjus į aneksiją <...>“, nes ji tęsia įvykdytą neteisėtumą (KB, 2004, Nr. 4, p. 23). Tautos, žmogaus laisvo pasirinkimo panaikinimas yra moralinio pobūdžio nusikaltimas. Kolaboravimas – moralinė kategorija, smerktinas moralės požiūriu. Šis aspektas dominuoja ir N. Davies duotame šio reiškinio apibrėžime. Anot jo, tai veikla, „kurios padarūs žmonės vengia dėl moralinių sumetimų. Ji apima bet kokią padėją engėjams vykdyti priespaudą ir turi daug išdavystės požymių <...>“.

Pagal M. Pociaus pateiktą V. Tininio kolaboravimo apibrėžimo komentarą suprantu, kad jis taip pat laikosi požiūrio, jog kolaborantais dažniausiai tapo dėl politinių ar ideologinių įsitikinimų (p. 63). Mažaraščiai, tinginiai, vagys, stribai ir komunistai turėjo kažkokius įsitikinimus?!

Skelbimai, reklama

Ukmergėje – partizanų šventė

Palaiminti, kurie persekiojamidėl teisybės: jų yra Dangaus karalystė. Mt. 5, 10
Nėra didesnės meilės, kaip gyvybę už draugus, atiduoti. Jn. 15, 13.

Paminklas partizanų motinoms
Mūšios parke

Š. m. gegužės 19 d. (šeštadienį) Mūšios parke bus švenčiama Didžiosios Kovos apygardos partizanų metinė šventė.

Sventės tikslai:

1. Padėkoti Dievui už palaimą ir visas malones Laisvės kovose.
2. Prisiminti nukankintus, žuvusius dėl Tėvynės laisvės, mirusius ir gyvuosius. Visiems melsime džiaugsmingos amžinybės, o gyviesiems Dievo palaimos ir sveikatos.
3. Pažvelgti ir susimąstyti dėl Tėvynei iškilusių problemų.
4. Atnaujinti ryžtą kovoti dėl Tėvynės laisvės iki mirties.
5. Pabendrauti, pasikalbėti ir priminti nedraugams, kad dar esame.

Šv. Mišios 11 val. už žuvusius, nukankintus, mirusius ir gyvuosius laisvės kovotojus. Jas aukos, jo Ekselencija Panevėžio vysk. Jonas Kauneckas, kovotojų už laisvę ištikimas draugas. Visi dalyvaujantys kunigai prisidės prie šios aukos. Teatsiveža liturginius drabužius: albą ir baltą stulą.

Šv. Mišių metu giedos Ukmergės PKT sąjungos choras (vad. Julija Juodienė) ir Anykščių PKT sąjungos choras (vad. Rimvydas Griauzdė).

Po šv. Mišių Lietuvos himnas. Vėliau

mons. Alfonso Svarinsko ižanginis žodis, sveikinimai.

Pranešimas: LR Seimo atstovas, uolus Tėvynės reikalų gynėjas Rytas Kupčinskas – *Žvilgsnis į rytą*.

Dainuoja Ukmergės choras.

Pranešimas: Drąsus ir ištvermingas blaivybės kovotojas dr. Aurelijus Veryga – *Šių dienų iššūkiai Lietuvoje*.

Dainuoja anykštėnai, LR 8-osios Rinktinės savanorių, kurie nešioja garbingą Didžiosios Kovos apygardos vardą, programa.

Pietūs: kareiviška košė ir arbata. Šventė vyks be alkoholinių gėrimų.

Kviečiame dalyvauti! Dievo palaimos Lietuvos laisvės kovotojams ir patriotams!

Mons. Alfonsas SVARINSKAS, 2012 m. gegužės 19 d. Lietuvos Partizanų kapelionas

**SENOJI
KIBININĖ**

„Senoji Kibininė“ siūlo:

- * Kibinų pristatymas į namus.
- * Edukacinė kibinų gamintojų pamokėlė.
- * Parodomoji šimtalpio gamintojų pamokėlė.
- * Specialus meniu grupėms.
- * Šventiniai ir pobūvių pasiūlymai.
- * Dienos verslo pietūs.
- * Garantuojame malonų ir atidų aptarnavimą.

„Senosios kibininės“ autobusiukus rasite šiais adresais:

1. Savanorių pr. 247 (šalia „Maximos bazės“)
2. Savanorių pr. 16 (šalia „Hyper RIMI“)
3. Žirmūnų g. 64, Vilnius (šalia „Hyper RIMI“)
4. Žirmūnų g. 2, Vilnius (šalia IKI)
5. Konstitucijos pr. 40, Vilnius (prie CUP, šalia Baltojo tilto)
6. Ateities g. 91, Vilnius (MANDARINO patalpoje)
7. Viršuliškių g. 40, Vilnius (šalia MADOS)
8. Ukmergės plentas 369, Vilnius (šalia BIG)
9. Gabijos g. 30, Vilnius (šalia „Maximos“)
10. Jeruzalės g. 4, Vilnius (šalia RIMI)
11. Vydučio g. 4, Vilnius, Pilaitė (šalia RIMI).

**Ačiū,
kad esate
kartu!**

www.kibinas.lt

Užs. Nr. 04

AMBULATORINĖ REABILITACIJA “TRASALYJE”

“Trasalis - Trakai Resort & SPA” centre teikiamos šios ambulatorinės rehabilitacijos paslaugos, apmokamos iš privalomojo sveikatos draudimo fondo lėšų:

Vaikams:

- Judamojo – atramos aparato pažeidimai (16 apsilankymų).
- Kvėpavimo sistemos ligos (16 apsilankymų).

Suaugusiems:

- Kvėpavimo sistemos ligos (10 apsilankymų).
- Judamojo – atramos aparato pažeidimai (12 apsilankymų).
- Kvėpavimo sistemos ligos (14 apsilankymų).
- Judamojo – atramos aparato pažeidimai (14 apsilankymų).
- Nervų sistemos ligos (14 apsilankymų).

AMBULATORINĘ REABILITACIJĄ SKIRIA JŪSŲ ŠEIMOS GYDYTOJAS

Registracija darbo dienomis 9.00 - 18.30.

“Trasalis - Trakai Resort & SPA” centras
Gedimino g. 26, Trakai
Tel. +370 699 52068
El. p. kestutis@trasalis.lt
www.trasalis.lt

Mums rūpi Jūsų sveikata!

TRASALIS
TRAKAI RESORT & SPA

Užs. Nr. 02

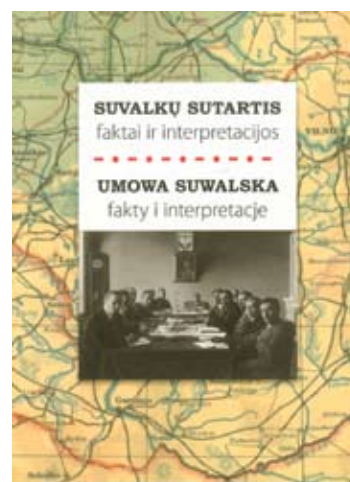
Suvalkų sutartis: faktai ir interpretacijos

Lietuvos istorijos institute gegužės 4 d. buvo pristatyta knyga “Suvalkų sutartis: faktai ir interpretacijos” (lietuvių ir lenkų kalbomis). Knygos sudarytojas ir mokslinis redaktorius yra Česlovas Laurinavičius. Leidinys skirtas Suvalkų sutarties 90-osioms metinėms.

2010 m. rugsėjo 10-11 d. Suvalkuose vyko Lietuvos ir Lenkijos istorikų konferencija, skirta 90 metų senumo įvykiams aptarti. 1920 m. rugsėjo 29-spalio 7 d. toje pačioje vietoje vyko Lietuvos ir Lenkijos kariškių bei politikų derybos, kurių rezultatas – pasirašyta vadinamoji Suvalkų sutartis.

„Vorutos“ inform.

Knygos viršelis

Kitas „Vorutos“ numeris išeis 2012 m. gegužės 26 d.

Voruta® Visos prekės ženklo teisės saugomos 9 771392 067018	Prenumeratos indeksai 0135, 0136	Redakcinė kolegija: Dr. Arūnas Bubnys, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, arch. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, Romualdas Ozolas, Gediminas Paviržis, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, dr. Aldona Vasiliauskienė, akad. prof. habil. dr. Zigmantas Zinkevičius, Algirdas Žemaitaitis, Juozas Vercinkevičius (vyriausiasis redaktorius). © Voruta, 2012. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Dvidešimt ketvirtieji leidimo metai. Rengėjas (leidėjas) – VŠĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738. Direktorė Aušra Virvičienė. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išeina kas antrą savaitę (šeštadieniais). Apimtis – 4 sp. l. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./ faks.: (8528) 51266 „Tele2“ mob. (8 605) 11117. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, tel.: 860519302 Spausdino Media Regionalne Sp. z.o.o. (RAB) (Lenkija). Tiražas 1600 egz.	Spaudos radijo ir televizijos rėmimo fondas remia projektą <i>Lietuvos istorinė lemtis</i> Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 12 66 El. paštas: vorutosfondas@voruta.lt, voruta@voruta.lt. Interneto svetainės: www.voruta.lt, www.mazoji-lietuva.lt Redakcija: Edita Komarova (ats. redaktorė, el. p. vorutosfondas@voruta.lt, tel. 860311117), Birutė Zemaitaitė (Mazoji Lietuva), Jolanta Vasiliauskaitė (dizainerė, el. p. leidykla@voruta.lt), Stanislava Žuravskaitė (būhalterė, tel. 860311117, tel. faks.: (8 528) 51266, el. p. buhalterja@voruta.lt), Dana Zacharevičienė, Aušra Virvičienė (publicistika, el. p. avirviciene@voruta.lt), Jonas Česnavičius (fotografija), Vytautas Česnulis (bažnyčios istorija), Antanas Lesys (istorija), Martynas Buivys (internetas), Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius, tel.: 860519302).